

Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu • Työelämä • 2024:19

Luonnonmarjanpoimintaa koskeva selvitys

Ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden
työsuhteisuuden ja elinkeinonharjoittamisen
taloudellisia vaikutuksia arvioiva selvitys

Työ- ja elinkeinoministeriö
Arbets- och näringsministeriet

Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2024:19

Luonnonmarjanpoimintaa koskeva selvitys

Ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden työsuhteisuuden ja elinkeinonharjoittamisen taloudellisia vaikutuksia arvioiva selvitys

Henna Busk, Raija Heimonen, Kalle Määttä, Antti Norkio ja Saara Vaahtoniemi

Työ- ja elinkeinoministeriö Helsinki 2024

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Työ- ja elinkeinoministeriö

This publication is copyrighted. You may download, display and print it for Your own personal use. Commercial use is prohibited.

ISBN pdf: 978-952-327-929-2

ISSN pdf: 1797-3562

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2024

Luonnonmarjanpoimintaa koskeva selvitys Ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden työsuhteisuuden ja elinkeinonharjoittamisen taloudellisia vaikutuksia arvioiva selvitys

Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu 2024:19

Julkaisija

Työ- ja elinkeinoministeriö

Teema

Työelämä

Tekijä/t

Henna Busk, Raija Heimonen, Kalle Määttä, Antti Norkio ja Saara Vaahtoniemi

Yhteisötekijä

Pellervon taloustutkimus PTT yhteistyössä Vaasan yliopiston kanssa

Kieli

suomi

Sivumäärä

118

Tiivistelmä

Selvityksessä arvioidaan ulkomaisen marjankerääjän työsuhteisena kausityöntekijänä tai itsenäisenä elinkeinonharjoittajana toimimisen taloudellisia vaikutuksia luonnonmarja-alalla Suomessa. Ulkomaisten luonnonmarjanpoimijoiden maahantulo työsopimussuhteiseen kausityöhön vaikuttaa realistisemmalla vaihtoehdolla kuin poimijoiden toimiminen yksityisinä elinkeinonharjoittajina. Käytännössä ulkomaisilla poimijoilla ei olisi edellytyksiä suoriutua elinkeinonharjoittamisen lakisääteisistä velvollisuuksista. Oikeudellisen sääntelyn tiukentaminen on perusteltua, jotta luonnonmarja-alan epäkohdat saadaan minimoitua.

Työsuhteisuudessa ulkomaisten luonnonmarjanpoimijoiden tulisi maksaa veroja palkastaan, mutta tuloverotuksen ei arvioida olevan niin suurta, että se vaikuttaisi poimijoiden työnteon kannustimiin. Työsuhteisuus ei poistaisi ulkomaisten poimijoiden kotimaassaan matkakulujen takia velkaantumisen ongelmaa.

Työsuhteisuuteen siirtyminen nostaisi luonnonmarja-alan yritysten palkkauskustannuksia merkittävästi, mikä voisi aiheuttaa osalle yrityksistä taloudellisia haasteita. Työsuhteisuuden vaikutuksesta ei voida tällä hetkellä päätellä Ruotsin kokemusten perusteella, koska marjanpoimijat ovat toistaiseksi työsuhteessa thaimaalaiseen välittäjäyritykseen. Työsopimussuhteista huolimatta myös Ruotsissa on noussut esille rikosepäilyjä luonnonmarjanpoimijoiden ihmisoikeuskysymyksissä.

Uudistuksesta aiheutuu hallinnollista ja muuta sääntelytaakkaa sekä hallinnon sisäistä taakkaa sääntelyvaihtoehdosta riippumatta. Toimiva viranomaisvalvonta yli hallintorajojen takaa luottamuksen ja nopean reagoinnin mahdollisiin väärinkäytöksiin.

Sivuja 115 ja 116 on päivitetty 8.5.2024 ja aineisto korvaa aikaisemmin, 6.5.2024 julkaistun version.

Asiasanat

työelämä, työ, työperäinen maahanmuutto, marjanpoiminta, työvoiman hyväksikäyttö, kausityö, ulkomainen työvoima, luonnonmarjat

ISBN PDF

978-952-327-929-2

ISSN PDF

1797-3562

Julkaisun osoite

<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-929-2>

Utredning om plockning av vilda bär

Ekonomiska effekterna av anställningsförhållanden och företagande av utländska bärplockare

Arbets- och näringsministeriets publikationer 2024:19	Tema	Arbetsliv
Utgivare	Arbets- och näringsministeriet	
Författare	Henna Busk, Raija Heimonen, Kalle Määttä, Antti Norkio och Saara Vaahtoniemi	
Utarbetad av	Pellervo ekonomisk forskning PTT i samarbete med Vasa universitet	
Språk	Sidantal	118
finska		

Referat

I utredningen bedöms de ekonomiska effekterna av att utländska bärplockare arbetar antingen som säsonganställda eller som självständiga näringsidkare inom vildbärbranschen i Finland. Att införa utländska bärplockare i ett anställningsförhållande verkar vara ett mer realistiskt alternativ än att de agerar som enskilda näringsidkare. I praktiken skulle utländska plockare inte ha förutsättningar att uppfylla de lagstadgade skyldigheterna för näringsverksamhet. En strängare rättslig reglering är motiverad för att minimera problemen inom bärbranschen.

I anställningsförhållande bör de utländska bärplockarna betala skatt på sin lön, men inkomstbeskattningen förväntas inte vara så hög att den påverkar plockarnas incitament att arbeta. Anställningsförhållandet skulle inte eliminera problemet med skuldsättning i hemlandet på grund av resekostnader.

Övergång till anställningsförhållande skulle markant höja företagens kostnader inom bärbranschen, vilket skulle kunna medföra ekonomiska utmaningar för vissa företag. Effekterna av anställningsförhållandet kan för närvarande inte bedömas baserat på erfarenheterna från Sverige, eftersom bärplockarna hittills har varit anställda av ett thailändskt bemanningsföretag. Trots anställningsförhållandet har också misstankar om brott uppkommit i Sverige angående mänskliga rättigheter för bärplockare.

Reformen medför administrativ och annan regelbörda oavsett vilket regleringsalternativ som väljs. Effektiv myndighetsövervakning över administrativa gränserna säkerställer förtroende och snabb reaktion på eventuella missbruk.

Sidorna 115 och 116 har uppdaterats 8.5.2024, och materialet ersätter den version som publicerats 6.5.2024.

Nyckelord

arbetsliv, arbete, arbetskraftsinvandring, bärplockning, utnyttjande av arbetskraft, säsongarbete, utländsk arbetskraft, vilda bär

ISBN PDF

978-952-327-929-2

ISSN PDF

1797-3562

URN-adress

<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-929-2>

Study on Wild-Berry Picking

Assessing the Economic Impacts of Employment and Self-employment among Foreign Wild-Berry Pickers

Publications of the Ministry of Economic Affairs and Employment 2024:19	Subject	Working life
--	----------------	--------------

Publisher	Ministry of Economic Affairs and Employment of Finland
------------------	--

Author(s)	Henna Busk, Raija Heimonen, Kalle Määttä, Antti Norkio and Saara Vaahtoniemi
------------------	--

Group author	Pellervo Economic Research PTT in collaboration with the University of Vaasa
---------------------	--

Language	Finnish	Pages	118
-----------------	---------	--------------	-----

Abstract

The study assesses the economic implications of foreign berry pickers working either as seasonal employees or as independent entrepreneurs in the wild-berry sector in Finland. The entry of foreign berry pickers into employment contracts for seasonal work appears to be a more realistic option than them operating as independent entrepreneurs. In practice, foreign berry pickers would not have the means to fulfil the legal obligations of entrepreneurship. Tightening legal regulations is justified to minimize shortcomings in the wild-berry sector.

In an employment relationship, foreign berry pickers would be required to pay taxes on their income, but it is not anticipated that income taxation would be significant enough to affect the incentives for picking. Employment status would not eliminate the problem of foreign pickers accumulating debt in their home countries due to travel expenses.

Transitioning to employment relationships would significantly increase labour costs for wild-berry companies, potentially causing financial challenges for some businesses. The impact of employment status cannot be inferred from Sweden's experiences at present, as berry pickers there are currently employed by a Thai intermediary company. Despite employment contracts, allegations of human rights violations among berry pickers have arisen in Sweden as well.

The reform would entail administrative and regulatory burdens regardless of the regulatory option chosen. Effective oversight by authorities across administrative boundaries ensures trust and swift response to potential abuses.

Pages 115 and 116 were updated on 8 May 2024 and this version replaces the previous one published on 6 May 2024.

Keywords	working life, work, work-based immigration, berry picking, labour exploitation, seasonal work, foreign labour, wild berries
-----------------	---

ISBN PDF	978-952-327-929-2
-----------------	-------------------

ISSN PDF	1797-3562
-----------------	-----------

URN address	https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-929-2
--------------------	---

Sisältö

1	Johdanto	7
2	Luonnonmarja-alan taloudellinen merkitys elinkeinotoimintana	10
2.1	Luonnonmarja-ala Suomessa.....	10
2.2	Ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden lukumäärä ja ansiot	22
2.3	Luonnonmarja-alan yritykset	29
2.3.1	Yritysten lukumäärä	29
2.3.2	Yritysten taloudellisia tunnuslukuja	31
2.3.3	Työsuhteisuuden vaikutus yritysten talouteen.....	41
2.4	Yhteenveto	41
3	Ruotsin kokemukset	44
3.1	Tausta.....	44
3.2	Luonnonmarjanpoiminnan taloudelliset vaikutukset Ruotsissa	47
3.3	Yhteenveto	51
4	Lainsäädäntö ja sääntelyvaihtoehdot	53
4.1	Itsesääntely ja markkinat ohjaamassa käyttäytymistä	56
4.2	Marjalaista ja sen kehittämistarpeista.....	59
4.3	Työsuhde vaihtoehtona.....	68
4.4	Elinkeinonharjoittajan status vaihtoehtona	77
4.5	Yhteenveto	86
5	Sääntelyvaihtoehtojen taloudelliset ja muut yhteiskunnalliset vaikutukset	88
5.1	Työsuhteisuus.....	88
5.2	Elinkeinonharjoittajana toimiminen.....	95
5.3	Yhteenveto	97
6	Johtopäätökset ja suositukset	100
6.1	Johtopäätökset.....	100
6.2	Suosituksat	104
	Liitteet	106
	Lähteet	112

1 Johdanto

Suomalaisten luonnonmarjojen kaupallisen hyödyntämisen perustana ovat jokaisen oikeudet eli mahdollisuus kerätä marjoja luonnosta ilman erillistä lupaa. Luonnonmarjojen talteenotto kaupalliseen tarkoitukseen Suomessa on 2000-luvulla nojautunut voimakkaasti ulkomailta rekrytoituihin poimijoihin (Wacklin 2021). Ensimmäiset poimijat Thaimaasta Suomeen tulivat vuonna 2005. Poimijoiden lukumäärä on ollut useita tuhansia vuodessa, ja valtaosa heistä on thaimaalaisia ja muista kansallisuuksista paljon on myös ukrainalaisia (Ruokavirasto 2022). Thaimaalaiset luonnonmarjanpoimijat ovat tulleet maahan Schengen-turistiviisumilla, jolla he ovat saaneet oleskella ja kerätä marjoja maassa enintään kolme kuukautta. Selvitystyön aikana maaliskuussa 2024 ulkoministeriö päätti keskeyttää turistiviisuminmyönnön luonnonmarjankeruuseen Suomen Thaimaan edustustossa satokaudelle 2024.¹ EU-maiden kansalaiset voivat tulla maahan ilman viisumia ja oleskella maassa enintään kolme kuukautta, jonka jälkeen oleskeluoikeus on rekisteröitävä. EU-maiden sisältä tulevat poimijat eivät kuitenkaan ole olleet merkittävässä roolissa suomalaisten luonnonmarjojen keräämisessä. Sen sijaan joistain EU:n ulkopuolisista maista, kuten Ukrainasta, voi myös tulla Schengen-alueelle ilman viisumia ja oleskella alueella enintään kolme kuukautta. Näitä ilman viisumia tulevia omatoimimatkailijoita on jonkun verran myös luonnonmarjojen poimijoina (Ruokavirasto 2022).

Ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden oikeudellista asemaa on pyritty parantamaan sekä luonnonmarjayritysten kilpailumahdollisuuksia tasapuolistamaan aiesopimusmenettelyllä vuodesta 2014 alkaen ja luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta annetun lain eli ns. marjalain (487/2021) säätämällä vuonna 2021. Aiesopimusmenettelyssä luonnontuotteiden poimijoita maahan kutsuvat yritykset sitoutuvat aiesopimukseen, jossa määritellään toiminnan perusstandardit. Ennen vuotta 2021 maahan tulevien luonnontuotteiden poimijoiden oikeusasemasta ei ole ollut lainsäädäntöä. Marjalain tavoitteena on ollut parantaa luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten ansaintamahdollisuuksia, oikeudellista asemaa ja pienentää hyväksikäytön riskiä. Vuodesta 2021

1 Ulkoministeriön tiedote asiasta saatavilla: https://um.fi/ajankohtaista/-/asset_publisher/gc654PySnjTX/content/ulkoministerio-keskeyttaa-luonnonmarjanpoimijoiden-viisumihakemusten-vastaanoton-thaimaassa (viitattu 12.4.2024)

työsuojeluviranomainen on tehnyt marjalain valvontaa marjanpoimijoiden tukikohtiin. Vuonna 2023 Työsuojeluviranomainen julkaisi myös thainkielisen oppaan luonnonmarjanpoimijoiden oikeuksista.²

Tehdyistä muutoksista huolimatta luonnonmarjanpoiminta-alalla esiintyy edelleen epäkohtia. Työ- ja elinkeinoministeriö on ryhtynyt valmistelemaan uutta, kestäväää mallia luonnonmarjanpoimijoiden maahantuloon, ja tietoa eri kehittämissvaihtoehtojen taloudellisista vaikutuksista tarvitaan poliittisen päätöksenteon tueksi. Selvityksen tavoitteena onkin arvioida kahden eri sääntelyvaihtoehdon taloudellisia vaikutuksia luonnonmarjoja kerääviin ulkomaalaisiin ja luonnonmarja-alan yrityksiin Suomessa. Lisäksi arvioidaan vaihtoehtojen julkistaloudellisia vaikutuksia. Arvioitavat sääntelyvaihtoehdot ovat:

- a. maahantulo luonnontuotteiden keruuta varten järjestetään työsuhteiseksi kausityöksi,
- b. maahantulo luonnontuotteiden keruuta varten järjestetään marjalakia kehittämällä perustuen kerääjien itsenäiseen asemaan elinkeinonharjoittajina.

Selvityksen aikana toteutettiin 19 asiantuntija- ja yrityshaastattelua, joiden avulla tuotiin esille alan toimijoiden näkemyksiä nykytilanteesta ja eri sääntelyvaihtoehtojen vaikutuksista. Haastateltavat tahot ovat olleet luonnonmarja-alan yrityksiä (Polarica, Marja Bothnia Berries, Kiantama, Petri Lehtiniemi ja Dalla Valle), Arktiset Aromit ry, jalostavan teollisuuden toimijoita (Valio, Fazer, Saarioinen), vähittäiskaupan alaa (Kesko, S-Ryhmä, Lidl), ihmiskaupan uhrien asiantuntijoita (tutkimuksen osalta Euroopan kriminaalipoliittikan instituutti HEUNI ja uhreja auttava viranomainen ja asiantuntijataho Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä), työmarkkinaosapuolia (Maaseudun Työnantajaliitto, Teollisuusliitto), valvontaa tekevä virkamies (Pohjois-Suomen aluehallintovirasto, työsuojelun vastuualue), poliisi (valtakunnallinen ihmiskauppatutkintaryhmä) sekä Ruotsin maahanmuuttovirasto (Migrationsverket). Lisäksi muutamia täsmennettyjä kysymyksiä esitettiin kirjallisesti Harmaan

2 Saatavissa: https://tyosuojelu.fi/documents/154017715/168016298/32239530_Marjanpoimijan_opas_thai-eng_web.pdf/ab65c700-f5a6-0334-3b25-ad-d9158a1618?t=168741855548 (viitattu 4.1.2024)

talouden selvityksikölle ja Kilpailu- ja kuluttajaviranomaiselle (KKV). Thaimaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden kokemuksia kartoitettiin myös keskustelemalla aihetta tutkivan Tampereen yliopiston tutkimusryhmän kanssa.³

Haastatteluaineisto on ollut tutkimuksessa tärkeässä asemassa. Haastattelujen lisäksi selvityksessä on hyödynnetty aiheesta saatavilla olevaa kirjallisuutta, tilastotietoa sekä Pohjois-Suomen aluehallintoviraston tarkastuskertomuksia. Lainsäädännöllisessä tarkastelussa hyödynnettiin säädöksiä, lain esitöitä, oikeuskäytäntöä, Verohallinnon ohjeita, lainsäädäntötutkimusta sekä ulkomaista aineistoa luonnonmarjatoiminnasta.

Raportti etenee seuraavasti. Luvussa 2 selvitetään luonnonmarja-alan taloudellista merkitystä Suomen elinkeinotoiminnassa. Samaisessa luvussa kartoitetaan myös ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden lukumääriä ja ansioiden muodostusta sekä luonnonmarjayritysten taloudellista tilannetta viime vuosina. Luvussa 3 käydään läpi Ruotsin kokemuksia luonnonmarjanpoimijoiden työsuhteisuudesta. Luvussa 4 käydään läpi keskeiset lainsäädännölliset näkökulmat, joihin sääntelyvaihtoehtoilta olisi vaikutusta. Kartoitamme voimassa olevan lainsäädännön liikkumavaran, ja arvioimme miten toteutuskelpoisia eri sääntelyvaihtoehdot ovat. Sääntelyvaihtoehtojen taloudellisia vaikutuksia luonnonmarjanpoimijoiden, luonnonmarjayritysten ja julkisen talouden näkökulmasta arvioidaan luvussa 5. Luku 6 vetää yhteen keskeiset havainnot ja suositukset.

3 Tampereen yliopisto on mukana Euroopan komission rahoittamassa hankkeessa *Decision making of aspiring (re)migrants to/within the EU: The case of labour market-leading migrations from Asia (AspirE)*. Suomessa toteuttava osatutkimus käsittelee luonnonmarjanpoimijoiden liikkuvuutta Thaimaasta Suomeen, ja osana hanketta on haastateltu thaimaalaisia luonnonmarjojen poimijoita. <https://www.tuni.fi/fi/ajankohtaista/thaimaalaisten-marjanpoimijoiden-tyoperaista-liikkuvuutta-tutkitaan-eu-hankkeessa>

2 Luonnonmarja-alan taloudellinen merkitys elinkeinotoimintana

Luvussa selvitetään luonnonmarja-alan taloudellista merkitystä Suomessa elinkeinotoimintana. Rajaudumme kaupallisesti tärkeimpien marjojen eli mustikan, puolukan ja lakan ympärillä olevaan elinkeinotoimintaan. Samassa yhteydessä kartoitetaan laadullisesti luonnonmarja-alan tilannekuva, ja kuinka yrityksiä kohtaan nostetut rikossyytteet ovat vaikuttaneet marja-alan toimintaketjuun. Hyödynnämme Ruokaviraston Marsi-tiedusteluja, Pohjois-Pohjanmaan TE-toimiston luonnonmarjayrityksiltä keräämiä tietoja sekä tilastollista yritystason analyysia.

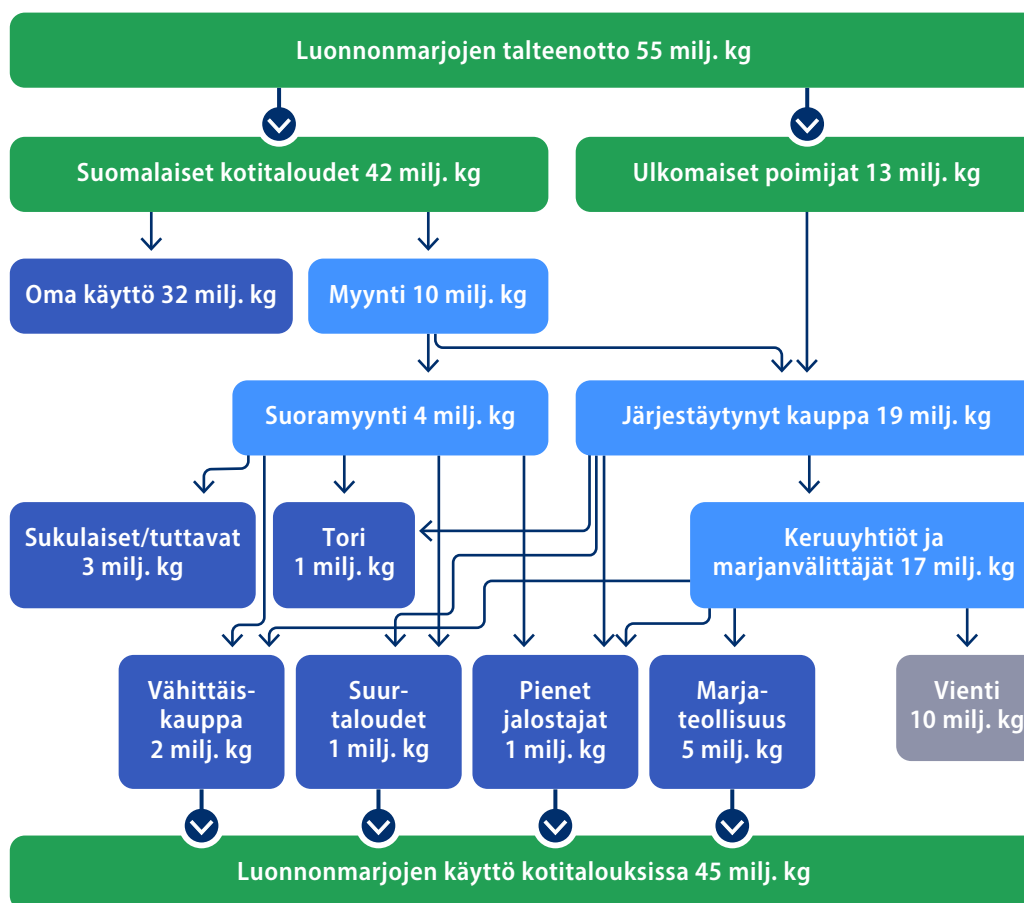
2.1 Luonnonmarja-ala Suomessa

Suomalaisten luonnonmarjojen poiminta myyntitarkoitukseen on vähentynyt merkittävästi 2000-luvulla. Sen taustalla ovat muun muassa väestön ikääntyminen ja kaupungistuminen sekä luonnonmarjojen alhainen hinta (Turtiainen ja Rantala 2020). Luonnonmarjojen talteenotto kaupalliseen tarkoitukseen onkin 2000-luvulla yhä enenevässä määrin nojautunut ulkomailta rekrytoituihin poimijoihin (Wacklin 2021). Viime vuosina ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden lukumäärä on ollut useita tuhansia, joista valtaosa on thaimaalaisia ja muista kansallisuuksista paljon myös ukrainalaisia (Ruokavirasto 2022).⁴ Puutarha-alalla työskentelevät ulkomaalaiset kausityöntekijät keräävät myös metsämarjoja vapaa-aikanaan (Turtiainen ja Rantala 2020). Myös suomalaiset keräävät marjoja, mutta lähinnä omiin tarpeisiinsa tai myytäväksi suoraan kuluttajille esimerkiksi sosiaalisen median kautta (Ruokavirasto 2022). Lisäksi marjoja ostavan yrityksen toimintamalli voi perustua ympäri maata kiertäviin autoihin, johon kuluttajat voivat tulla myymään poimimansa marjat. Marjojen talteenotossa on tehostamisen varaa, sillä arviolta 3–10 prosenttia puolukan ja mustikan vuotuisesta sadosta kerätään talteen (Wacklin 2022; Turtiainen ym. 2007).

4 Thaimaalaiset luonnonmarjanpoimijat tulevat maahan Schengen-turistiviisumilla, jolla he saavat työskennellä maassa enintään kolme kuukautta. EU-maista tulevat voivat ilman viisumia oleskella maassa enintään kolme kuukautta. Viisumitta tulevia omatoimimatkailijoita on jonkun verran myös luonnonmarjojen poimijoina (Ruokavirasto 2022).

Kuviossa 1 on kuvattu luonnonmarjojen virtoja metsistä kotitalouksien käyttöön sekä ulkomaille. Tietolähteenä on Vaaran (2015) artikkeli. Kuviosta saa kokonaiskuvan virroista, vaikka tieto pohjautuukin vuosille 2011–2013. Esimerkiksi marjojen myynti sosiaalisen median kautta on lisääntynyt viime vuosina, ja tulisi lisätä kuvioon suoramyynnin yhteyteen. Ruokaviraston Marsi-raportin mukaan vuonna 2022 kauppiaan toimitettujen luonnonmarjojen kokonaismäärä oli noin 18 miljoonaa kiloa, joista 16,5 miljoonaa kiloa (92 prosenttia) oli ulkomaisten keräämiä.⁵

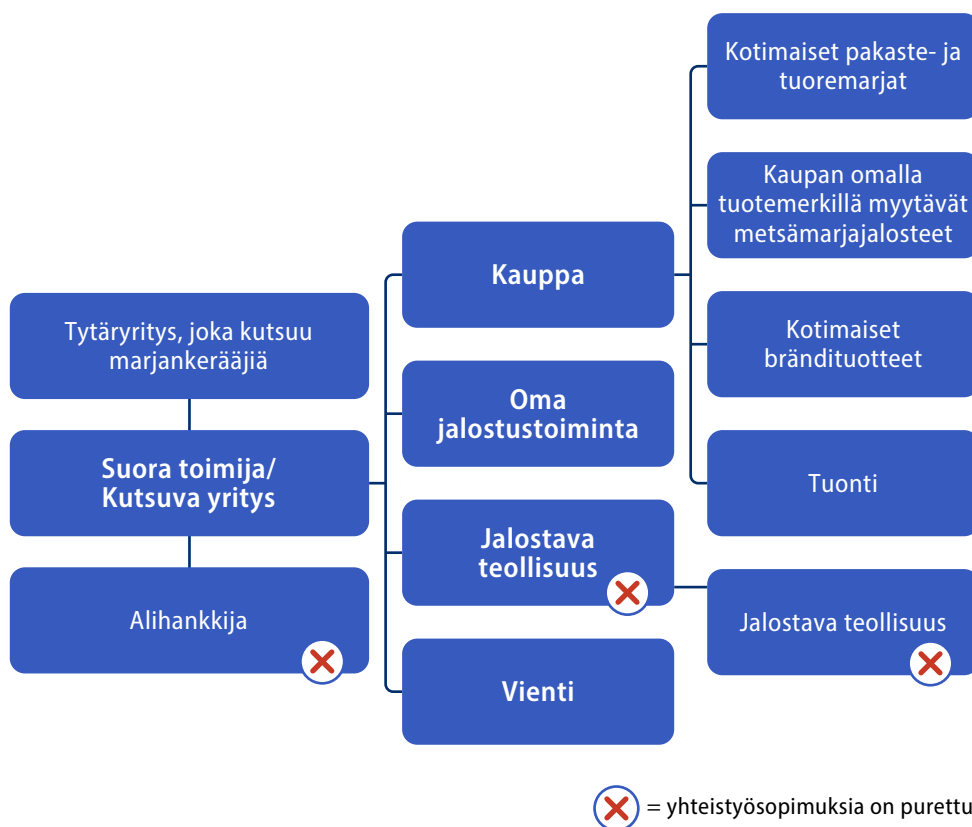
Kuvio 1. Luonnonmarjojen virrat metsistä kotitalouksien käyttöön vuosina 2011–2013. Lähde: Vaara (2015).

5 <https://www.ruokavirasto.fi/globalassets/viljelijat/tuet-ja-rahoitus/marsi-2022-raportti.pdf>

Selvityksen aikana tehtyjen haastatteluiden mukaan Suomessa toimivia isoja luonnonmarjatoimijoita on neljästä viiteen. Niistä kolme epäillään lehtitietojen mukaan ihmiskaupasta ja kilpailulain rikkomisesta. Kuvioissa 2 on esitetty tilannekuva teollisen luonnonmarjatoimialan päätoimijoista ja niiden rooleista toimitusketjussa.

Kuvio 2. Tilannekuva Suomen luonnonmarja-alasta ja sen rakenteista. Lähde: Selvityksen aikana tehdyt haastattelut 2024

Päätoimijoita ovat kerääjiä kutsuvat yritykset (suorat toimijat, alihankkijat, tytäryritykset), jalostava teollisuus ja kauppa (vähittäiskauppa sekä tukkumyynti hotelli- ja ravintola-asiakkaille). Yrityshaastatteluiden perusteella osa yrityksistä on lopettanut ja osa tiivistänyt yhteistyötä rikoksesta syytettyjen yritysten kanssa pyrkien ratkomaan ongelmia. Yhteistyön työkaluina ovat olleet säännöllinen vuoropuhelu, tilannetta kartoittavat tapaamiset ja kyselyt, auditoinnit sekä vastuullisuuskoulutukset ihmisoikeuskysymyksissä. Alla on tarkempi kuvaus kolmesta päätoimijasta ja niiden roolista luonnonmarja-alalla.

Poimijoita kutsuvat yritykset: Suomessa toimii neljä isoa suoraa toimijaa, jotka harjoittavat marjojen ostoa, puhdistamista, pakastamista, varastointia sekä kuljetusta kotimaan ja ulkomaisten asiakkaille. Isolla toimijalla voi myös olla tytäryritys, jonka avulla ulkomaalaisia luonnonmarjanpoimijoita on voitu lisätä yrityskohtaisista kiintiöistä huolimatta. Toisaalta suorilla toimijoilla voi myös olla alihankkijoita, joilta ne ostavat luonnonmarjoja. Thaimaalaisten poimijoiden myötä luonnonmarjojen tarjontaan on saatu vakautta, minkä ansiosta yritykset ovat uskaltaneet investoida ja kehittää liiketoimintaansa.

Jalostava teollisuus: Suurilla metsämarjoja raaka-aineina käytävillä elintarvikealan teollisuusyrityksillä on suorat toimittajasopimukset marjantoimittajien kanssa. Pieniä määriä marjajalosteita tuotannossaan käyttävät teollisuusyritykset ostavat tuotteet pääosin suurilta jalostajilta. Jalostajat suosivat tuotteissaan ensisijaisesti kotimaisia raaka-aineita, mutta erityistä kotimaisuusvelvoitetta niillä ei ole. Isoilla jalostajilla on omat vahvat brändituotteensa. Markkinoilla on myös pieniä marjatuotteisiin (hillot, juomat, kauppojen private label -tuotteet jne.) keskittyviä jalostajia. Jalostusteollisuudessa kotimaiset luonnonmarjat on helppo korvata tuonnilla joko toisilla lajikkeilla reseptiä muutamalla tai ulkomaalaisilla luonnonmarjoilla. Luonnonmarjojen tuonti vaatisi vastuulliselta ostajalta yhtä lailla tiukkaa valvontaa, ettei marjojen keräämiseen liity hyväksikäyttöä.

Kauppa: Suomalaiset kuluttajat syövät mielellään kotimaisia luonnonmarjoja, sillä ne tukevat meneillään olevaa hyvinvointitrendiä. Koska niiden kysyntä on vahvaa, kauppaketjut haluavat tarjota sekä kuluttajille että tukkuasiakkailleen laajan ja monipuolisen valikoiman luonnonmarjatuotteita. Kauppojen tärkeimmät kriteerit luonnonmarjoille ovat kotimaisuus, puhtaus, turvallisuus ja toimitusvarmuus. Myytävänä on myös tuontimarjoja, joiden alkuperämaita ovat esimerkiksi Ukraina, Bulgaria, Serbia tai Romania. Osana toimitussopimuksia kaupalla on tavarantoimittajille tiukat Code of Conduct -vaatimukset. Kauppojen haasteena on isojen kotimaisten luonnonmarjatoimittajien vähäisyys.

Ihmisoikeuskysymyksissä ja kestävän luonnonmarjojenhankinnan varmistamiseksi haastatellut marja-alan toimijat toivoivat aktiivista yhteistyötä valvovien viranomaisten, luonnonmarjayritysten, kansalaisjärjestöjen ja marjojen ostajien välillä. Yritykset korostavat lainsäädännön selkeyttämistä yritysten omien vastuullisuustoimenpiteiden lisäksi. Kaupan edustajien haastatteluissa painotettiin, ettei Suomen metsämarjaongelmaa ratkaista tavarantoimittajaa vaihtamalla, koska toimittajia ei ole montaa, ja samat haasteet enemmän tai vähemmän koskevat kaikkia luonnonmarjatoimittajia. Vaihtoehtona olisi ulkomainen marja, jonka arvostus kuluttajien keskuudessa on kuitenkin alhaisempi verrattuna kotimaiseen marjaan. Selvityksen

aikana maaliskuussa 2024 julkaistiin Reilun Kaupan pilottihanke, jonka tavoitteena on luoda yritysysteistyönä koko toimitusketjun kattavat sertifiointikriteerit marjanpoimijoiden rekrytoinnista tuotantoprosessiin asti.⁶

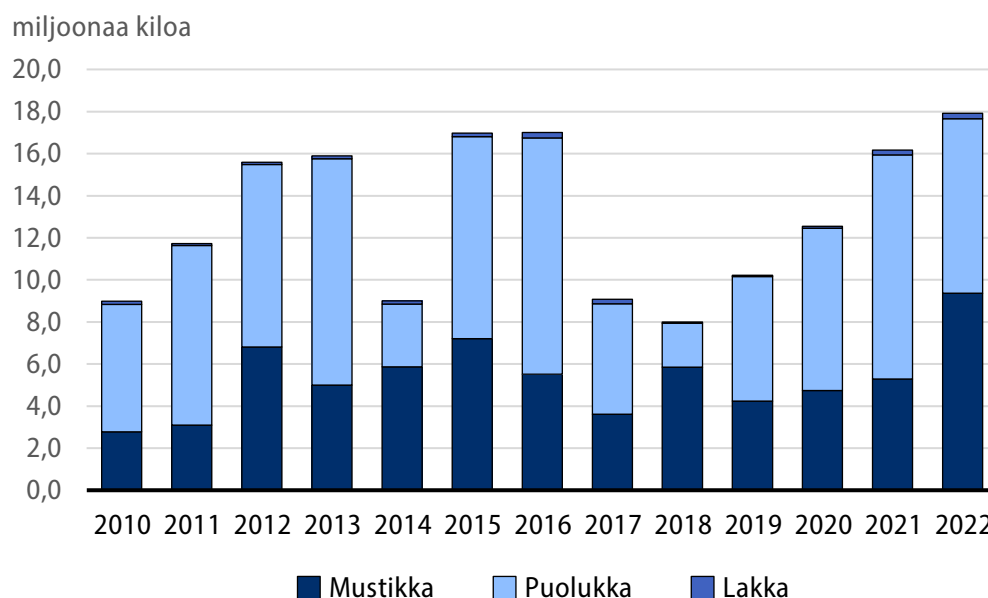
Ruokavirasto julkaisee vuosittain Marsi-raportin ”Luonnonmarjojen ja -sienten kauppantulomäärät”, jonka tiedot kerätään kyselyllä luonnonmarja- ja sienikaupaa harjoittavilta yrityksiltä. Raporteista nähdään esimerkiksi luonnonmarjojen kauppantulomääriä, kilohintoja ja poimintatuloja koko maan tasolla sekä erikseen suuralueittain 2000-luvulla. Lisäksi tiedustelussa on vuodesta 2011 lähtien kerätty tietoa ulkomaalaisten poimijoiden poimintaosuudesta. Käymme seuraavaksi läpi näitä tietoja. On syytä huomioida, että Marsi-raporteissa mukana on vain niin sanottu järjestäytynyt kauppa, eli torimyynti ja suoramyynti esimerkiksi ravintoloille ja yksityishenkilöille ei ole mukana.

Kauppantulomäärät

Suomessa kaupallisesti tärkeimpiä marjoja ovat puolukka, mustikka ja lakka (tässä järjestyksessä), joiden marjasadot vaihtelevat merkittävästi vuodesta toiseen ja samanakin vuonna alueittain (Wacklin 2022; Turtiainen 2021). Satovaihtelu on havaittavissa luonnonmarjojen kauppantulomäärissä, jotka on esitetty kuviossa 3. Luonnonmarjojen kauppantulomäärät ovat vaihdelleet vuosien 2010–2022 aikana 8–18 miljoonan kilon välillä. Puolukan osalta satovaihtelu on ollut selvästi suurempaa kuin mustikan tai lakan, mutta puolukkaa kerätään silti määrällisesti eniten. Lakan kauppantulomäärät ovat olleet selvästi mustikkaa ja puolukkaa vähäisemmät. Vuosina 2010–2022 keskimääräiset kauppantulomäärät puolukan osalta olivat 7,5 miljoonaa kiloa, mustikan osalta noin 5,3 miljoonaa kiloa ja lakan osalta vain noin 0,2 miljoonaa kiloa. Lakka onkin marjoista haastavin kerätä. Luonnonmarjojen talteenotto ja myyntimäärät ovat kasvaneet viimeisimpinä havaintovuosina.

6 <https://reilukauppa.fi/tiedotteet/reilu-kauppa-ratkomaan-kotimaisen-marjanpoiminnan-haasteita/>

Kuvio 3. Luonnonmarjojen kauppantulomäärät vuosina 2010–2022, miljoonaa kiloa.
Lähde: Ruokavirasto 2022.

Marsi-raportissa (Ruokavirasto 2022) luonnonmarja-alan yritykset ilmoittavat kauppantulotiedot alueittain sen mukaan, missä marjat on poimittu. Suuralueiden osuudet koko maan kauppantulomääristä ovat vaihdelleet merkittävästi vuosina 2015–2022 (liitekuvio 20). Lakan osalta poiminta on keskittynyt Lappiin, ja puolukassa puolestaan korostuu Länsi-Suomen alue. Mustikan osalta sen sijaan poimintaa tapahtuu kaikilla suuralueilla, mutta sadon määrän mukaan poiminnan keskittyminen tietyille alueille vuosittain vaihtelee.

Vienti ja tuonti

Suomalaisia luonnonmarjoja viedään paljon ulkomaille, enimmäkseen jäädytettynä. Marsi-raportin (Ruokavirasto 2022) mukaan vuonna 2022 luonnonmarjoja vietiin yhteensä 5,6 miljoonaa kiloa (kuvio 4). Jäädytettyä mustikkaa vietiin ulkomaille 4,6 miljoonaa kiloa eli 11,8 miljoonan euron arvosta. Tuorepuolukkaa puolestaan vietiin miljoona kiloa eli noin 1,2 miljoonan euron arvosta. Tuoremustikkaa ei juuri viety ulkomaille, ja sen tuonti olikin vuonna 2022 vientiä suurempi. Marjoja myös siis tuodaan paljon Suomeen teollisuuden käyttöön, esimerkiksi mehu-, hillo- ja alkoholiteollisuuteen sekä pakasteita valmistavaan teollisuuteen (Rämö ym. 2014). Luonnonmarjoja tuotiin vuonna 2022 yhteensä 5,1 miljoonaa kiloa. Jalostettavissa

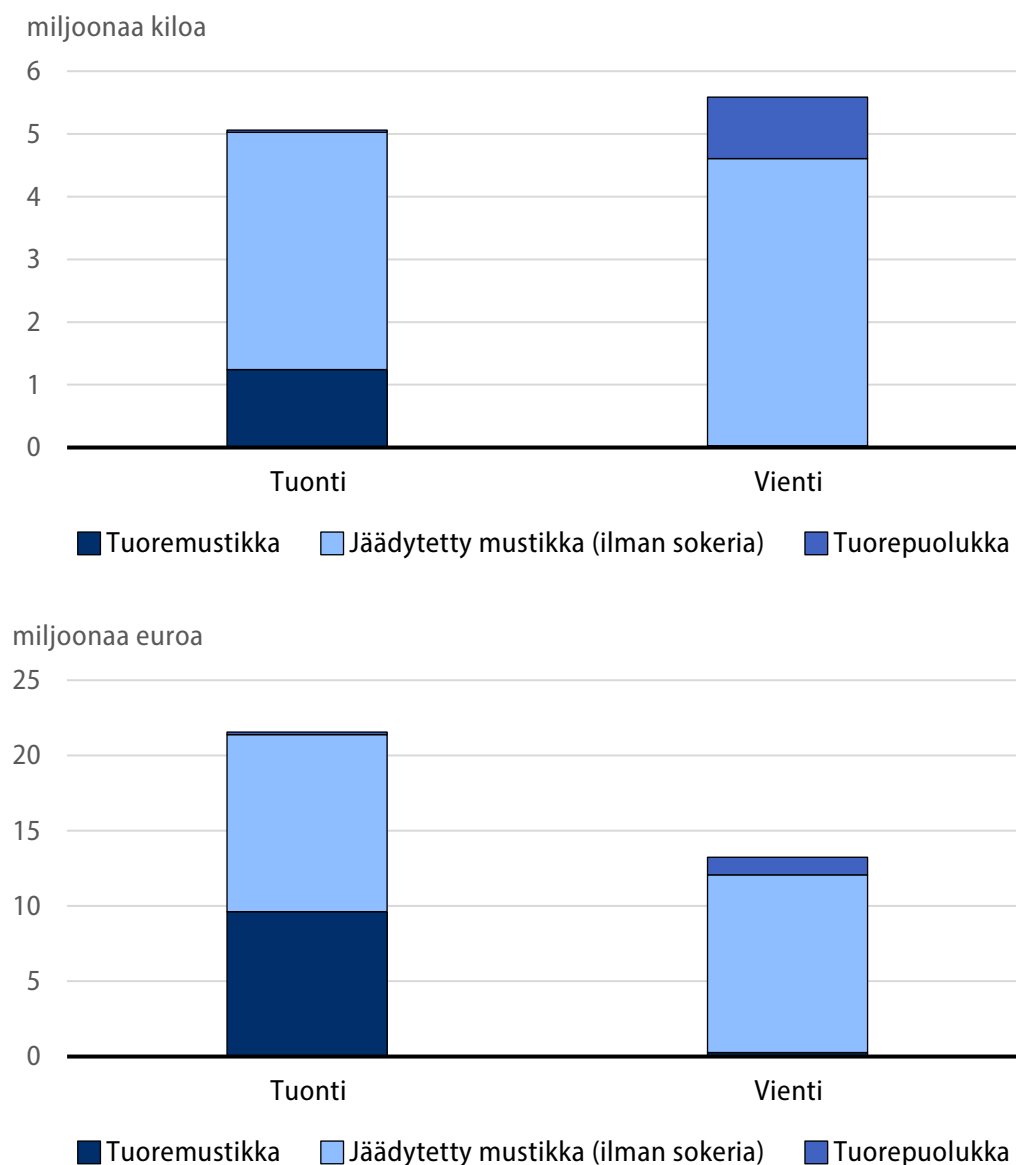
tuotteissa kotimaisten luonnonmarjojen korvattavuus on helpompaa kuin pakastetuissa marjoissa. Myös marjojen viennissä ja tuonnissa on vaihtelua, mikä johtuu kotimaisen marjasadon suuruuden vaihteluista (Wacklin 2021).

Liitekuviossa 21 on esitetty tuoreen mustikan ja puolukan vienti- ja tuontitiedot vuosilta 2015–2022. Tiedot on poimittu Marsi-raportista (Ruokavirasto 2022), mutta alkuperäinen tietojen lähde on Tullin ulkomaankauppatilasto. Tuoremustikan tuonti on ollut vientiä selvästi suurempaa vuosina 2018–2022. Tuoremustikan tuonti on myös kasvanut samalla ajanjaksolla. Tuorepuolukan vienti puolestaan on ollut tuontia suurempaa lähes kaikkina havaintovuosina. Poikkeuksena ovat vain vuodet 2017–2019.

Suomalaisten marjojen terveysvaikutukset, voimakkaat aromit ja puhtaus ovat kilpailuvaltteja vientimarkkinoilla (Wacklin 2021; Rämö ym. 2014). Keskeisimpiä vientimarkkinoita ovat Ruotsin lisäksi Keski-Eurooppa ja Aasia, kuten esimerkiksi Saksa, Itävalta, Kiina ja Japani. Yrityshaastatteluiden perusteella Suomen asema puolukan toimittajana on vahva, sillä Suomen lisäksi sitä löytyy lähinnä vain Ruotsista ja Venäjältä. Puolukkaan liittyy vielä paljon käyttämätöntä vientipotentiaalia. Mustikan osalta sen sijaan Suomi on verrattain pieni toimija kansainvälisillä markkinoilla. Yhteistyössä ruotsalaisten kanssa Arktiset Aromit ry on parhaillaan hakemassa pohjoismaiselle mustikalle nimisuoja (ruotsiksi ”Nordisk blåbär”), jonka tavoitteena on erottautua kilpailijoista muun muassa koostumuksen ja maun suhteen sekä nostaa kotimaisen mustikan markkina-arvoa. Kanadasta viedään paljon villimustikkaa, ja myös Ukraina on merkittävä mustikan viejä. Pieniä määriä mustikkaa tulee myös Baltian maista ja Valko-Venäjältä.

Suomessa marjojen jalostusaste on pääosin alhainen (esim. Rämö ym. 2014). Jalostusastetta nostamalla tuotteista voitaisiin saada enemmän lisäarvoa kotimaahan ja kasvattaa samalla elintarvikevientiä. Yrityshaastatteluissa esimerkiksi nostettiin puolukka, joka on maultaan karvas marja. Sen menekki voisi parantua, jos siitä valmistettaisiin makeampia jalosteita. Samalla sen lisäarvo kasvaisi. Tämänkaltaista kokemusta karpalon makeuttamisesta ja sen markkinoinnista on 1990-luvun lopulta Yhdysvalloista, missä valtio alkoi tukea sikäläistä karpalon tuotantoa voimakkaasti.

Kuvio 4. Luonnonmarjojen vienti ja tuonti vuonna 2022, miljoonaa kiloa (ylin) ja miljoonaa euroa (alin kuvio). Lähde: Ruokavirasto 2022, Tulli.

Marjojen hinnan muodostuminen

Yrityshaastatteluiden mukaan marjoissa vuosittaiset satovaihtelut vaikuttavat hintaan: huono sato nostaa marjan hintaa, kun taas hyvä sato laskee hintaa. Lisäksi marjoja, erityisesti mustikkaa, kerätään paljon myös vientiin, jolloin maailmanmarkkinoiden hintataso vaikuttaa marjan kilohintaan myös Suomessa. Esimerkiksi Ukrainassa, Valko-Venäjällä ja Baltian maissa mustikan poiminta aloitetaan Suomea

aikaisemmin jo kesäkuussa. Yrityshaastatteluiden perusteella Suomi toimittaa mustikan markkinoille viimeisenä, sillä poiminta Suomessa alkaa yleensä heinä-elo-kuussa. Mikäli kilpailijamaissa on ollut hyvä satovuosi, mustikan hinta markkinoilla on jo hyvin alhainen ennen kuin mustikkaa päästään Suomessa keräämään. Vastaavasti, jos kilpailijamaissa on ollut huono sato, suomalaisella mustikalla on hyvä asema markkinoilla. Luonnonmarjan hintaan vaikuttavat siis vuosittaiset satovaihtelut sekä Suomessa että kilpailijamaissa. Lakan osalta hinnanmuodostus on hie- man erilainen, koska sitä ei viedä ulkomaille samassa määrin. Yrityshaastatteluiden mukaan lakka toimitetaan marjanpoimintayrityksistä pääasiassa Etelä-Suomessa toimiville tuoretukuille.

Luonnonmarjojen kilohinnan kehitystä vuosina 2000–2022 on kuvattu nimellis- hintoina kuviossa 5 ja reaalihintoina kuviossa 6. Tiedot pohjautuvat Marsi-raport- tiin (Ruokavirasto 2022), jossa reaaliset hinnat on laskettu tukkuhintaindeksin avulla vuoden 2022 tasoon.⁷ Lakka on selvästi kallein luonnonmarja, sillä sen kilohinta on ollut keskimäärin nimellisesti 9,2 (reaalisesti 12,4) euroa vuosina 2010–2022. Seuraa- vaksi arvokkain marja on mustikka, keskimäärin 1,7 (2,3) euroa per kilo, ja vähiten arvokkain kolmesta marjasta on puolukka, keskimäärin 1,1 (1,5) euroa per kilo.

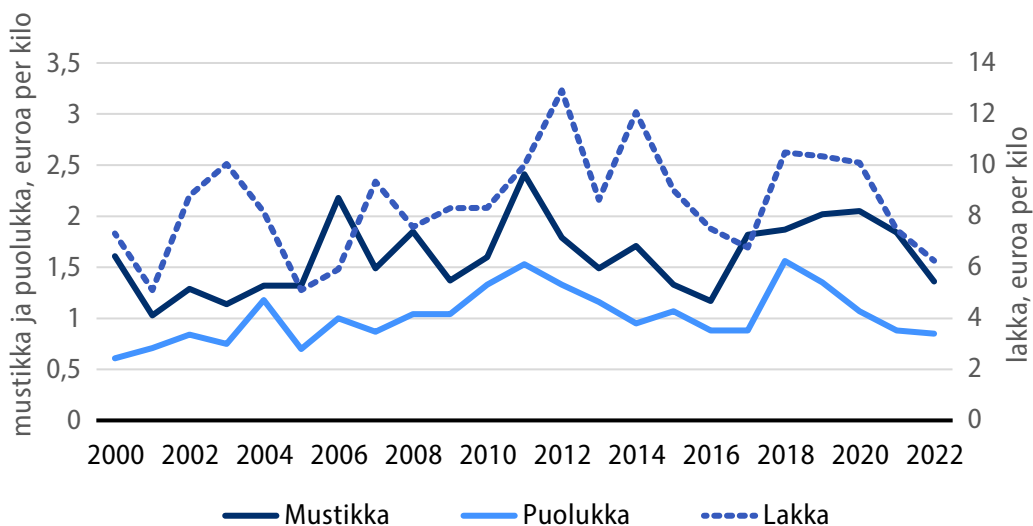
Kun katsotaan hintojen kehitystä yli ajan, havaitaan että nimellishinnoissa luonnon- marjojen hintakehitys 2010-luvulla näyttää keskimäärin melko vakaalta, mutta reaali- sestä tarkasteltuna hinnat ovat olleet hieman laskusuunnassa viime vuosina (kuviot 5 ja 6). Samaan aikaan kuitenkin yleinen hintataso on noussut. Lisäksi joihinkin luonnonmarja-alan yrityksiin kohdistuneet rikosepäilyt ovat voineet hillitä hinnan- korotuksia, jos pelkona on ollut asiakkaiden menetys. Yrityshaastatteluiden mukaan useina vuosina marjoja käyttävä elintarviketeollisuus on saanut neuvoteltua mar- joista maksettavan hinnan hyvin alas, erityisesti hyvinä marjavuosina. Teollisuus vetoaa siihen, että Ruotsissa marjat myydään hyvin halvalla. Alhainen myyntihinta teollisuudelle vaikuttaa myös kerääjille maksettaviin kilohintoihin. Poimijahintaa pitäisi pystyä nostamaan, koska kulut ovat nousseet inflaation myötä merkittävästi.

Yleisesti ottaen kilpailullisilla markkinoilla hyödykkeen hinnan tulisi määräy- tyä kysynnän ja tarjonnan mukaan. Suomessa marja-alalla merkittäviä toimijoita on vain muutama, minkä vuoksi ala on altis kilpailunrajoituksille (ks. tarkemmin luku 4.1). Ruotsissa ja Suomessa on vuonna 2023 käynnistetty tutkimukset marjan

7 Tukkuhintaindeksi mittaa Suomessa käytettävien verollisten tavaroiden hankinta- hintojen kehitystä. Indeksä sisältää sekä kotimaisia että tuontitavaroita. Indeksä kattaa päätoimialoihin (TOL2008) A-E luokitellut hyödykkeet. https://www.stat.fi/meta/kas/tukku_hint_inde.html (viitattu 23.2.2024)

hintojen osalta.⁸ Tarkastukset on osittain toteutettu yhteistyönä Suomen ja Ruotsin kansallisten kilpailuviranomaisten kesken. Suomessa Kilpailu- ja kuluttajavirasto (KKV) on tehnyt vuonna 2023 tarkastuksia joidenkin luonnonmarja-alan yritysten toimitiloissa.⁹ Tarkoituksena on selvittää, ovatko yritykset syyllistyneet kilpailua rajoittaviin menettelyihin luonnonvaraisten marjojen hankinta- ja tukkumyyntimarkkinoilla Suomessa.

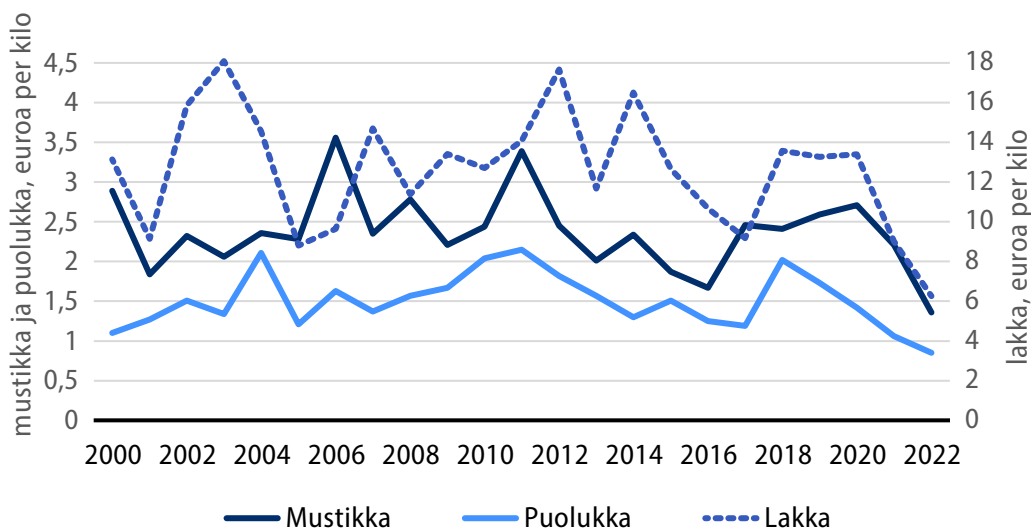
Kuvio 5. Luonnonmarjojen nimellishinnat vuosina 2000–2022, euroa per kilo. Mustikka ja puolukka vasemmanpuoleinen asteikko; lakka oikeanpuoleinen asteikko. Lähde: Ruokavirasto 2022.

8 <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/konkurrensverket-livsmedelsforetag-kan-ha-sa-mordnat-priser> (viitattu 23.2.2024)

9 <https://www.kkv.fi/ajankohtaista/tiedotteet/kkv-selvittaa-luonnonmarjojen-markkinoita/> (viitattu 1.3.2024)

Kuvio 6. Luonnonmarjojen reaali hinnat vuosina 2000–2022, euroa per kilo. Mustikka ja puolukka vasemmanpuoleinen asteikko; lakka oikeanpuoleinen asteikko. Lähde: Ruokavirasto 2022.

Poimintatulot ja poimintaosuus

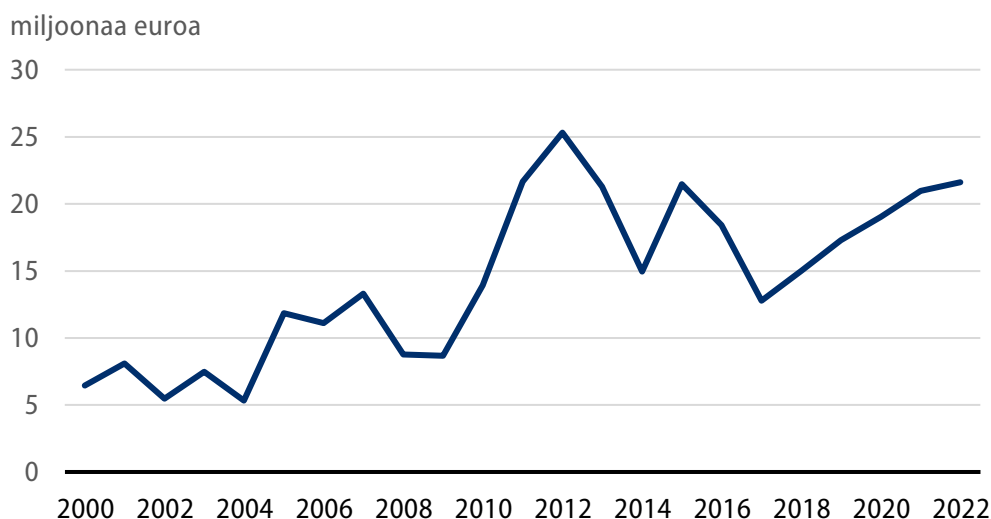
Kuviossa 7 on esitetty luonnonmarjojen nimelliset kokonaispoimintatulot vuosina 2000–2022 Marsi-raportin (Ruokavirasto 2022) tietojen perusteella. Kokonaispoimintatuloissa on vuosittaista vaihtelua, mikä johtuu marjasadon suuruudesta. Havaittavissa on kuitenkin selkeää nousevaa trendiä. Erityisesti kokonaispoimintatulojen taso vaikuttaisi nousseen 2010-luvulle tultaessa. Tämän taustalla lienee Suomeen kutsuttujen ulkomaalaisten poimijoiden kasvanut määrä 2010-luvulla, mikä on myös kasvattanut luonnosta kerättyä marjamäärää ja siten nostanut kokonaispoimintatuloja. Keskimäärin luonnonmarjojen poimintatulot ovat olleet vuosina 2010–2022 noin 14 miljoonaa euroa. Vuonna 2022 poimintatulot olivat noin 21,5 miljoonaa euroa.

Marsi-raportin (Ruokavirasto 2022) tietojen mukaan vuosina 2014–2022 ulkomaalaisten poimijoiden osuus luonnonmarjojen myyntimäärästä on ollut keskimäärin 85 prosenttia, ja osuus on noussut yli ajan (kuvio 8). Vuonna 2014 osuus oli 79 prosenttia ja vuonna 2022 jopa 92 prosenttia. Ulkomaalaisista marjanpoimijoista suurin osa on thaimaalaisia, ja he keräävät pääasiassa mustikkaa ja puolukkaa.

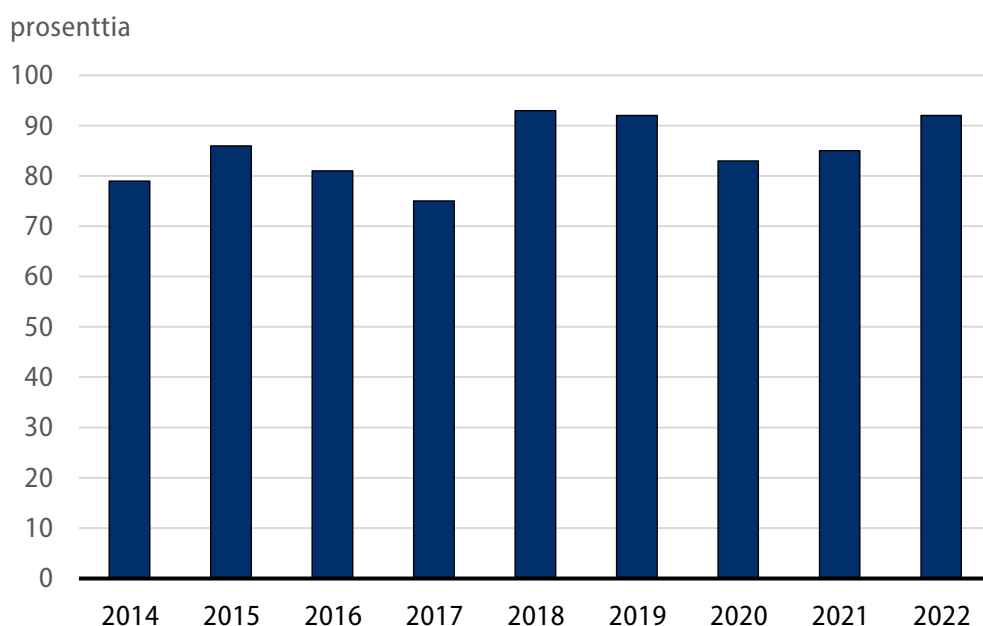
Ulkomaalaisten marjanpoimijoiden osuus myyntimäärästä kaupalliseen tarkoitukseen on merkittävä, mutta tarkkaa osuutta on vaikea arvioida, koska suomalaisten myyntiin keräämistä marjoista jopa 40 prosenttia päättyy muualle kuin

organisoituun kauppaan (Vaara 2015). Marsi-tilastot sisältävät vain organisoidun kaupan tiedot. Turtiainen ja Rantala (2020) toteavat, että luonnonmarjojen kaupallinen poiminta ei ole aivan niin vahvasti ulkomaalaisten poimijoiden varassa kuin Marsi-tilastojen ja yleisen keskustelun perusteella voisi päätellä. Joka tapauksessa ilman ulkomaalaisia poimijoita marjojen myyntimäärät saattaisivat jäädä vähäisiksi, ellei korvaavia poimijoita löydy kotimaasta.

Kuvio 7. Luonnonmarjojen (nimelliset) poimintatulot vuosina 2000–2022, miljoonaa euroa. Lähde: Ruokavirasto 2022.

Kuvio 8. Ulkomaalaisten poimintaosuudet vuosina 2014–2022, prosenttia myyntimäärästä. Lähde: Ruokavirasto 2022.

2.2 Ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden lukumäärä ja ansiot

Seuraavaksi tarkastellaan ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden kokonaislukumääriä sekä brutto- ja nettoansioita eri vuosina. Tiedot pohjautuvat Pohjois-Pohjanmaan TE-toimiston luonnonmarjayrityksiltä keräämiin tietoihin. Ennen vuotta 2018 ei ole saatavilla laadukasta tietoa. Pohjois-Pohjanmaan TE-toimiston vastuulla ovat marjayritysten luotettavuuspäätökset. Lisäksi Pohjois-Pohjanmaan TE-toimisto seuraa marjanpoimijoiden ansioiden maksamista ja kulujen veloittamista koskevien kieltojen noudattamista sekä tarvittaessa antaa niistä edustustolle tai työsuojeluviranomaisille lausunnon.

Ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden lukumäärät

Suomeen on saapunut vuosina 2018–2023 noin 2 000–4 000 ulkomaalaista marjanpoimijaa (kuvio 9). Ulkomaalaisista kerääjistä selkeästi suurin osa on ollut thaimaalaisia ja ukrainalaisia (Ruokavirasto 2022). Ulkomaalaisten kerääjien mukana Suomeen saapuu myös kerääjien tuki- ja huoltohenkilöstöä, kuten koordinaattoreita, sadonetsijöitä, kokkeja, talonmiehiä ja autokorjaajia, jotka ovat työsopimussuhteessa marjayritykseen (Wacklin 2022; HE 42/2021 vp).

Vuotta 2023 lukuun ottamatta ulkomaalaisten marjanpoimijoiden lukumäärät ovat olleet kasvussa. Myös vuonna 2020 marjanpoimijoiden lukumäärä on ollut muita vuosia hieman alhaisempi, koska koronavirusepidemian takia Thaimaa rajoitti luonnontuotteiden kerääjien maasta lähtöä (HE 42/2021). On myös syytä huomioda, että ennen vuotta 2021 kokonaislukumäärissä ei ole huomioitu ukrainalaisia poimijoita, koska he eivät ole tilastoituneet viisuminhakijoina ja tulivat Pohjois-Pohjanmaan TE-toimiston tarkastelun piiriin vasta marjalain voimaantulon myötä. Tasonousu lukumäärissä vuonna 2021 saattaa siis johtua osittain ukrainalaisten poimijoiden mukaantulosta lukumääriin. Tutkimuksen aikana toteutetuista yrityshaastatteluista piirtyy kuva, että ulkomaalaisista marjanpoimijoista valtaosa on samoja henkilöitä vuodesta toiseen. Tätä ei ole voitu varmistaa tilastojen avulla. Yhden haastatellun yrityksen antamien tietojen mukaan kyseinen yritys pyrkii siihen, että uusia poimijoita olisi vuosittain maksimissaan 20–25 prosenttia.

Vuoden 2023 poikkeuksellisen alhaisia poimijalukumääriä selittää se, että ulkomaalaisia poimijoita tuoneita yrityksiä on ollut aikaisempia vuosia vähemmän (ks. kuvio 13). Kaudelle 2023 maahantulovaatimuksia tiukennettiin, jolloin jokaisen luonnonmarjanpoimijan piti pystyä osoittamaan, että hänellä on riittävästi varallisuutta tai että hän on aikaisempina vuosina pystynyt marjanpoiminnalla tienämään Schengen-viisumin varallisuusvaatimuksen verran.¹⁰ Maahantulovaatimusten kiristäminen aiheutti sen, että etenkin ensi kertaa Suomeen pyrkivät poimijat eivät ole päässeet Suomeen liian vähäisen varallisuuden vuoksi.¹¹ Yritykset pystyivät tuomaan Suomeen vain kokeneita kerääjiä. On myös mahdollista, että muutamiin luonnonmarja-alan yrityksiin kohdistuneiden rikosepäilyjen vuoksi kaikki yritykset eivät ole saaneet rekrytoitua poimijoita Thaimaasta niin paljon kuin olisivat halunneet.¹² Yrityshaastattelujen perusteella muutamat suuret yritykset eivät tuoneet poimijoita lainkaan Suomeen vuonna 2023, minkä vuoksi marjoja hankittiin alihankkijoiden kautta. Lehtitietojen perusteella vuoden 2023 noin 2 000 thaimaalaisesta poimijasta jopa 1 400 (70 %) olisi ollut kolmen luonnonmarjayrityksen kutsumia.¹³

10 Esimerkiksi kuukauden viisumi tarkoittaisi 1 500 euron varallisuusvaatimusta (50 euroa päivässä x 30 päivää = 1 500 euroa).

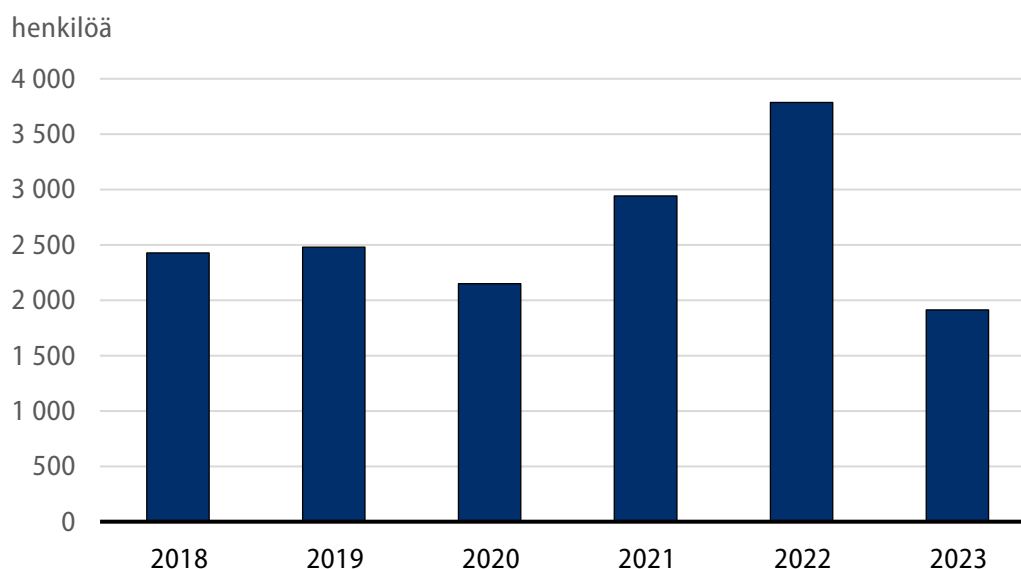
11 ks. <https://yle.fi/a/74-20039820> (viitattu 9.2.2024)

12 Thaimaa myöntää kansalaisilleen niin sanottuja exit-viisumeja eli maasta poistumislupa, jota ilman marjanpoimija ei pääse lähtemään Suomeen. On mahdollista, että exit-viisumeja on myönnetty rikosepäilyjen vuoksi vähemmän.

13 <https://yle.fi/a/74-20040658> (viitattu 5.3.2024)

Kuvio 9. Ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden lukumäärät vuosina 2018–2023.

Lähde: Pohjois-Pohjanmaan TE-toimisto*

* Tiedot on saatu Pohjois-Pohjanmaan TE-toimiston kautta, jolle luonnonmarja-alan yritykset raportoivat tiedot kauden päätteeksi.

Ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden bruttoansiot

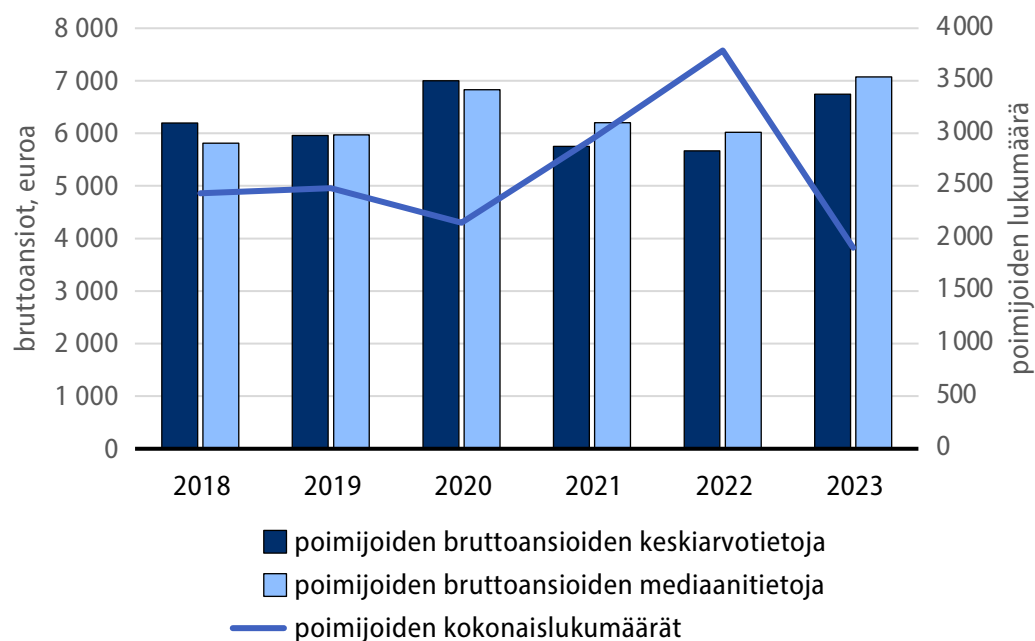
Kuviossa 10 on esitetty ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden vuosittaiset keskimääräiset ja mediaanitasoiset bruttoansiot vuosina 2018–2023. Tiedot on saatu Pohjois-Pohjanmaan TE-toimistosta, jolle luonnonmarja-alan yritykset raportoivat kyseiset tiedot aina kauden päätteeksi. Viranomaisten ei ole mahdollista verifioida tietoja, koska poimintatulot eivät ole veronalaista tuloa. Ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden keskimääräiset vuosittaiset bruttoansiot ovat olleet 5 650–7 000 euron välillä ja vuosittaiset mediaanibruttoansiot 5 800–7 050 euron välillä tarkastelujaksolla. Vuosittaiset keskiarvo- ja mediaanitiedot ovat olleet melko lähellä toisiaan. Viimeisimpinä havaintovuosina mediaanitiedot ovat olleet keskiarvotietoja hieman korkeammalla, mikä viittaa vasemmalle vinoon ansiojakaumaan. Toisin sanoen ansiojakaumassa on muutamia poikkeuksellisen alhaisia arvoja, mikä laskee keskiarvoa.

Kuviosta 10 on havaittavissa, että poimijoiden kokonaislukumäärän laskiessa (nousesta) tarkasteluvuotena keskimääräiset bruttoansiot nousevat (laskevat). Siten, vaikka kokonaispoimintatulot ovatkin kasvaneet viime vuosina (ks. kuvio 7), eivät poimintatulot yhtä poimijaa kohden ole nousseet samassa määrin,

koska poimijoiden lukumäärän kasvaessa myös tulot jakautuvat suuremmalle joukolle henkilöitä. Marjanpoimijoiden välillä on suuria eroja poimintamäärissä, sillä esimerkiksi vuonna 2022 vaihteluväli ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden bruttoansioissa oli 1 850–7 600 euroa (ei esitetty kuviossa). Pohjois-Pohjanmaan TE-toimiston mukaan poimijoiden bruttoansioiden suurta vaihteluväliä selittävät osittain myös ukrainalaiset poimijat, jotka ovat myyneet marjoja useammalle kuin yhdelle ostajalle.

Vuonna 2023 ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden määrä laski merkittävästi vuoteen 2022 nähden (ks. kuvio 9). Varallisuusvaatimuksen tiukemman tulkinnan vuoksi yritykset toivat maahan pääasiassa kokeneita poimijoita. Tämä näkyy myös korkeampina keskimääräisinä ja mediaanitason bruttoansioina vuonna 2023. Myös vuonna 2020 keskimääräiset sekä mediaanitason bruttoansiot ovat olleet muita vuosia korkeammat, koska poimijoiden määrä oli koronapandemian vuoksi normaalia alhaisempi.

Kuvio 10. Ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden bruttoansiot (keskiarvo ja mediaani) ja lukumäärä vuosina 2018–2023. Lähde: Pohjois-Pohjanmaan TE-toimisto*

* Tiedot on saatu Pohjois-Pohjanmaan TE-toimiston kautta, jolle luonnonmarja-alan yritykset raportoivat tiedot kauden päätteeksi.

Ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden kulut ja nettoansiot

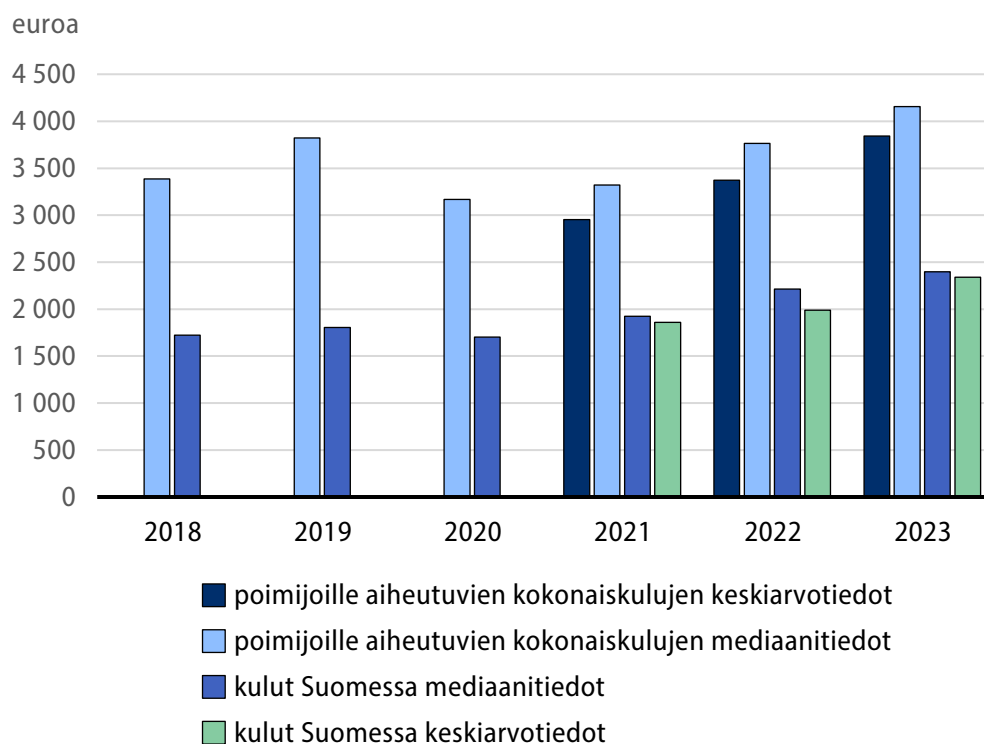
Yritysten Pohjois-Pohjanmaan TE-toimistolle raportoimien tietojen avulla on pyritty muodostamaan myös kuvaa ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden kuluista ja nettoansioista (kuvio 11). TE-toimiston seuranta perustuu yritysten toimittamiin tietoihin ansioiden maksamisesta tai kulujen perinnästä (marjalain mukaan). Yrityshaastatteluiden perusteella Suomen kuluosuuteen sisältyvät muun muassa ruoka, majoitus sekä auton käyttökustannukset. Kokonaiskulut puolestaan sisältävät Suomessa aiheutuvat kulut sekä muun muassa lentoliput, viisumit, matkavakuutuksen sekä bussikuljetukset poimijan kotimaassa.

Kokonaiskulut Suomeen tulevalle luonnonmarjanpoimijalle ovat olleet keskimäärin noin 3 000–3 850 euroa vuosina 2021–2023 (vuosien 2018–2020 osalta ei saatavissa keskiarvotietoa). Kokonaiskulujen osuus bruttoansioista on ollut keskimäärin noin 50–60 prosenttia.¹⁴ Suomessa muodostuneet kulut ovat vieneet noin kolmanneksen poimijan bruttoansioista vuosina 2021–2023 (kokonaiskustannuksista noin 60 prosenttia on muodostunut Suomessa). Samalla ajanjaksolla poimijoille aiheutuvat mediaanikulut ovat vaihdelleet 3 300–4 150 euron välillä.

Luonnonmarjanpoimijoille aiheutuvat kokonaiskulut ovat olleet nousussa vuoden 2020 jälkeen, mikä johtunee kustannustason noususta (esim. polttoaine). Esimerkiksi vuosien 2021–2023 välillä ulkomaalaisille luonnonmarjanpoimijoille aiheutuvat keskimääräiset kokonaiskustannukset ovat nousseet noin 30 prosentilla.

14 Myös Ruotsissa poimijoille aiheutuneet kulut ovat olleet arviolta keskimäärin kaksi kolmasosaa bruttoansioista (Hedberg ym. 2019).

Kuvio 11. Ulkomaalaisille luonnonmarjanpoimijoille aiheutuvien kulujen keskiarvo- ja mediaanitiedot yhteensä ja Suomessa. Lähde: Pohjois-Pohjanmaan TE-toimisto*

* Tiedot on saatu Pohjois-Pohjanmaan TE-toimiston kautta, jolle luonnonmarja-alan yritykset raportoivat tiedot kauden päätteeksi.

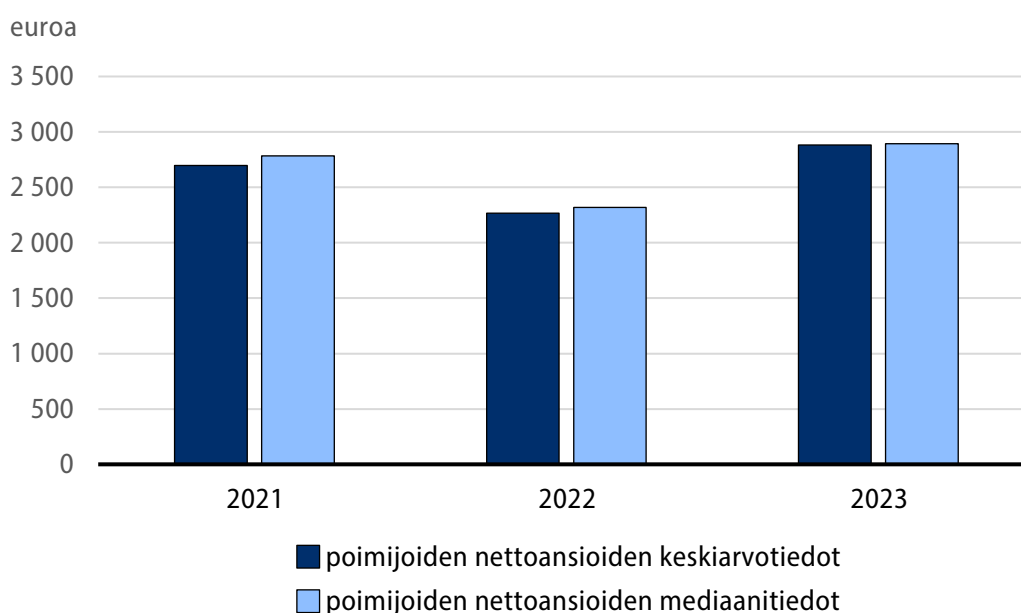
Kun ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden bruttoansioista vähennetään poimijoille aiheutuvat kokonaiskulut, saadaan poimijoiden nettoansiot (kuvio 12). Ulkomaalaisen luonnonmarjanpoimijan keskimääräinen nettoansio ja mediaaninottoansio ovat vaihdelleet 2 300–2 900 euron välillä vuosina 2021–2023 (vuosien 2018–2020 osalta ei saatavissa tietoa). Keskimääräinen nettoansio on ollut noin 40–50 prosenttia keskimääräisistä bruttoansioista havaintovuodesta riippuen (Taulukossa 1 esitetty tieto vuoden 2022 osalta).

Sekä yritysten että poliisin haastatteluista kävi ilmi, että marjoja tulisi poimia noin 70–90 kiloa päivässä, jotta kustannukset tulisivat katettua. Poimintamäärästä saadut ansiot riippuvat kuitenkin merkittävästi siitä, mistä luonnonmarjasta on kyse. Esimerkiksi eräs haastateltu marjoja ostava yritys kertoi vuonna 2023 maksaneensa thaimaalaisille poimijoille mustikasta 1,30 euroa, puolukasta 0,75–0,80 euroa ja lakasta 8–10 euroa per kilo. Osa luonnonmarjanpoimijoista on jäänyt hyvin pienille ansioille tai hyvin lähelle nollatulosta. Keskusrikospoliisin tutkinnan mukaan monet

poimijat myös velkaantuvat, koska he ottavat lentomatkaa varten lainaa kotimaassa. Haastatteluissa pyrimme selvittämään eri tahoilta näiden tappiolla jääneiden poimijoiden tarkkoja osuuksia, mutta tietoja ei ollut saatavilla.

Thaimaan Helsingin suurlähetystön tilaaman ja Thaksinin yliopiston toteuttaman selvityksen mukaan yhteenlaskettujen kokonaiskulujen osuus thaimaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden yhteenlasketuista bruttoansioista on ollut noin 70 prosenttia vuonna 2022.¹⁵ Meidän laskelmissamme vastaava luku on ollut hieman alhaisempi eli noin 60 prosenttia (ks. Taulukko 1), mutta olemme käyttäneet laskelmassa keskiarvotietoja. Samaisen selvityksen mukaan thaimaalaiset luonnonmarjanpoimijat ansaitsevat noin 10 prosenttia luonnonmarjojen kokonaismyyntituloista.

Kuvio 12. Ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden nettoansiot vuosina 2021–2023, keskiarvo ja mediaani. Lähde: Pohjois-Pohjanmaan TE-toimisto*

* Tiedot on saatu Pohjois-Pohjanmaan TE-toimiston kautta, jolle luonnonmarja-alan yritykset raportoivat tiedot kauden päätteeksi.

15 Executive Summary of an empirical study of Thai berry pickers in Finland, Royal Thai Embassy Helsinki, 2023.

Taulukko 1. Ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden brutto- ja nettoansiot, poiminnasta aiheutuvat kulut yhteensä ja kulut Suomessa sekä kulujen ja nettoansioiden osuudet bruttoansioista vuonna 2022. Lähde: Pohjois-Pohjanmaan TE-toimisto*, PTT:n laskelmat.

	Brutto-ansiot	Kulut yhteensä (% brutto-ansioista)	Kulut Suomessa (% kokonais-kuluista)	Nettoansiot (% brutto-ansioista)
minimi	1 850	400	300	
keskiarvo	5 666	3 374 (60 %)	1 987 (59 %)	2 265 (40 %)
mediaani	6 021	3 763 (62 %)	2 214 (59 %)	2 318 (38 %)
maksimi	7 600	4 200	2 500	

* Tiedot on saatu Pohjois-Pohjanmaan TE-toimiston kautta, jolle luonnonmarja-alan yritykset raportoivat tiedot kauden päätteeksi.

2.3 Luonnonmarja-alan yritykset

2.3.1 Yritysten lukumäärä

Suomeen ulkomaalaisia luonnonmarjanpoimijoita tuoneita yrityksiä on ollut 14–23 yritystä vuosien 2018–2023 aikana (kuvio 13). Tiedot perustuvat Pohjois-Pohjanmaan TE-toimiston keräämiin tietoihin. Lähes kaikki luonnonmarjayritykset, jotka ovat saaneet kiintiötä Thaimaan viranomaisten myöntämästä kokonaispoimijakiintiöstä, ovat myös tuoneet Suomeen poimijoita. Ennen vuotta 2021 poimijakiintiötä hakeneita yrityksiä on ollut hieman enemmän kuin kiintiötä saaneita yrityksiä, eli kaikki yritykset eivät ole saaneet tuotua poimijoita Suomeen niin paljon kuin olisivat halunneet. Haastattelujen perusteella suuremmat luonnonmarjayritykset ovat käyttäneet alihankkijoita tai perustaneet pienempiä yhtiöitä, joiden kautta poimijoita kutsuttiin Suomeen. Kiintiömallin kiertäminen teki siis osittain kiintiömallin tyhjäksi.

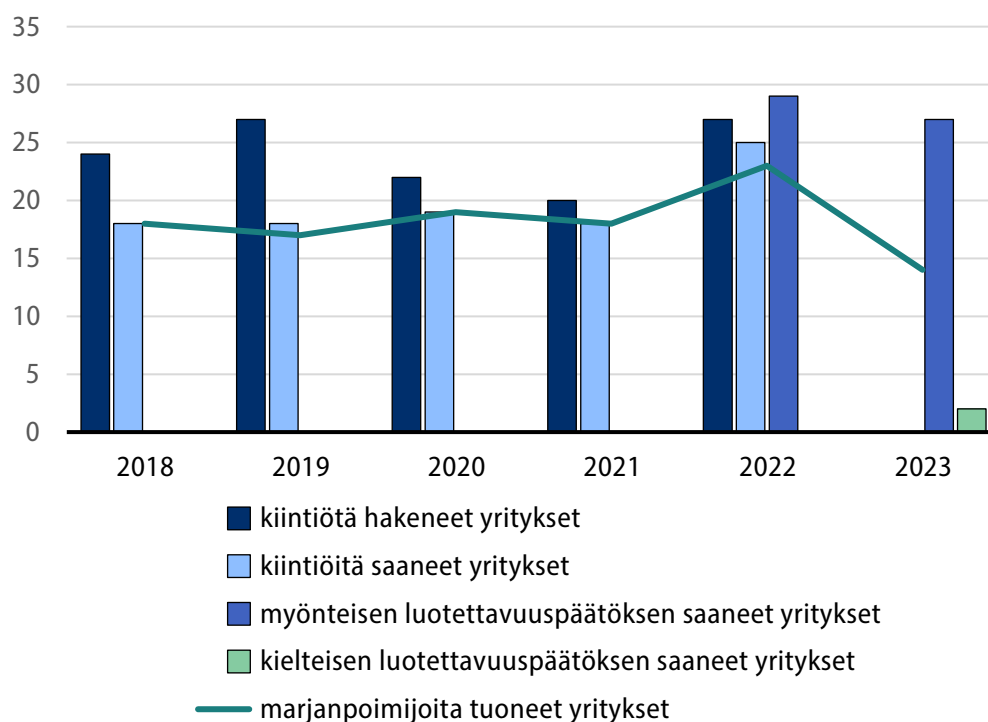
Vuonna 2021 marjalain voimaantulon myötä kiintiömenettelystä luovuttiin ja käyttöön otettiin luotettavuuspäätösmenettely, joka on Pohjois-Pohjanmaan TE-toimiston vastuulla. Keruukaudelle 2021 ei luotettavuuspäätöksiä aikataulusyistä kuitenkaan tehty. Keruukaudesta 2022 alkaen luotettavuuspäätöksiä on tehty lain edellyttämällä tavalla. Kaudella 2022 luotettavuuspäätökset ja kiintiöt olivat käytössä yhtä aikaa, koska Suomi ja Thaimaa olivat neuvotelleet kerääjäkiintiön

Suomelle, ja se piti jakaa yritysten kesken. Keruukaudella 2023 Suomi luopui kerääjäkiintiöneuvotteluista Thaimaan kanssa, ja yritykset neuvottelivat itse omat kerääjämääränsä Thaimaan kanssa.

Vuonna 2023 vain kaksi luonnonmarjayritystä on saanut kielteisen luotettavuuspäätöksen ja 27 luonnonmarjayritystä on saanut myönteisen luotettavuuspäätöksen (kuvio 13).

Kuvio 13. Ulkomaalaisia luonnonmarjanpoimijoita Suomeen tuoneet yritykset (viiva), kiintiötä hakeneet ja saaneet yritykset sekä myönteisen ja kielteisen luotettavuuspäätöksen saaneet yritykset vuosina 2018–2023, lukumäärät. Lähde: Pohjois-Pohjanmaan TE-toimisto.

yritysten lukumäärä

2.3.2 Yritysten taloudellisia tunnuslukuja

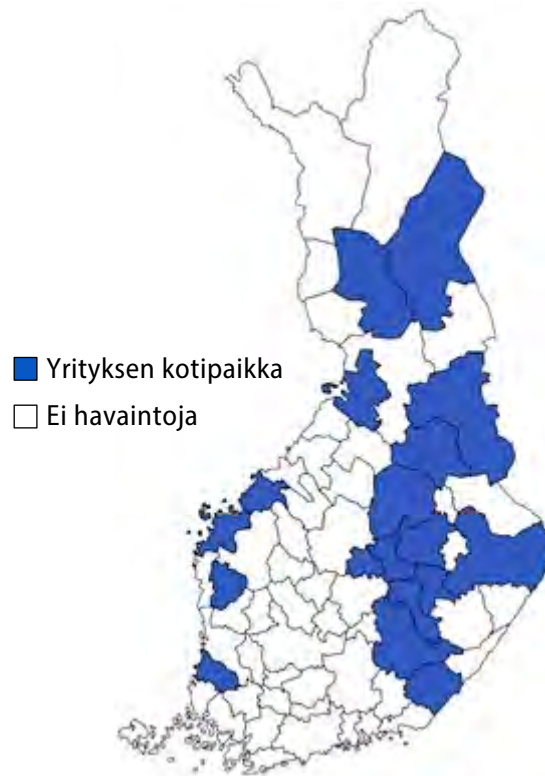
Luonnonmarja-alan yrityksistä on muodostettu aineisto, johon on kerätty yritysten taloustietoja vuosien 2019–2022 ajalta.¹⁶ Pääosa yrityksistä on tunnistettu Arktiset aromit -verkkosivulta¹⁷, josta mukaan on otettu yritykset, jotka ilmoittavat sivustolla ostavansa luonnonmarjoja. Lisäksi yksittäisiä alan yrityksiä on tunnistettu muista yhteyksistä. Yritysten tilinpäätökset ja taloudelliset tunnusluvut on saatu Suomen Asiakastiedosta. Muodostettu aineisto sisältää nähdäksemme luonnonmarja-alan kannalta keskeisimmät toimijat ja kuvaa niiden taloudellista tilannetta.

Aineistossa on reilu 20 yritystä vuosittain, ja sen avulla tarkastellaan muun muassa henkilöstön määrää, liikevaihtoa, kannattavuutta, maksettuja veroja ja alueellista sijoittumista. Tarkastelu keskittyy ainoastaan osakeyhtiöihin, koska toiminimien ja henkilöyhtiöiden taloustiedot voivat usein olla puutteellisia tilastollisen tarkastelun näkökulmasta. Mikäli yrityksen tilikausi ei ole yhtä kuin kalenterivuosi, tiedot luetaan sille kalenterivuodelle, jolle suurin osa tilikaudesta kohdistuu. Yritysten tunnuslukujen tarkastelussa on hyvä huomioida, että osa erityisesti suuremmista yhtiöistä on osa konsernirakennetta, mikä vaikeuttaa suorien johtopäätösten vetämistä yritysten taloudellisesta tilanteesta.

Kuviossa 14 esitetään aineiston yritysten kotipaikkojen sijainnit seutukunnittain vuoden 2023 seutukuntarajoilla. Kartasta havaitaan, että luonnonmarja-alan yritysten kotipaikat sijoittuvat pääosin Itä- ja Pohjois-Suomeen sekä Pohjanmaan rannikolle.

16 Suomeen luonnonmarjanpoimijoita tuoneista yrityksistä ei tietosuojasystä ollut mahdollista saada listausta Pohjois-Pohjanmaan TE-toimistosta.

17 <https://www.arktisetaromit.fi/fi/yritykset/>

Kuvio 14. Aineiston yritysten kotipaikat seutukunnittain vuoden 2023 seutukuntarajoilla.

Tilastollisessa tarkastelussa yritykset on jaettu liikevaihdon mediaanin perusteella kahteen ryhmään, joista käytetään nimityksiä "pienet" ja "suuret". Mediaanihavainto luetaan suurten yritysten ryhmään. Koska yrityksistä suuri osa on mikroyrityksiä ja yritysten lukumäärä on verrattain pieni, jako virallisen määritelmän mukaisesti mikro- ja pienyrityksiin ei ollut tässä yhteydessä tarkoituksenmukainen. Lisäksi aineistosta on tunnistettu liikevaihdon perusteella kolme suurinta yritystä, joiden pääliiketoiminta liittyy luonnonmarjoihin. Edellytyksenä näille kolmelle yritykselle oli, että niille on aineistossa havainnot kaikille neljälle tarkasteltavalle vuodelle. Näille kolmelle yritykselle tunnuslukutarkastelu tehdään lisäksi erikseen. Luonnonmarja-alan yritysten kohdalla liikevaihto on työntekijämäärää parempi koon määrittäjä, sillä monella luonnonmarja-alan merkittävällä toimijalla on verrattain vähän henkilöstöä, koska ulkomaiset poimijat eivät pääsääntöisesti ole olleet työsuhhteessa.

Taulukosta 2 havaitaan, että aineiston yritykset ovat tyypillisesti mikroyrityksiä. Vuoden 2019 henkilöstömäärän mediaani on 4 ja vuoden 2022 mediaani on 6. Tämä vahvistaa Rämön ym. (2014) havaintoa, että luonnontuotealan yritykset ovat kooltaan pääosin pieniä. Aineiston pienten yritysten mediaani on 1 vuonna 2019 ja 2

vuonna 2022, joten merkittävä osa tarkasteltavista yrityksistä todennäköisesti toimii ilman ulkopuolisia työntekijöitä. Sen sijaan aineiston suurissa yrityksissä vuoden 2019 henkilöstön mediaani on 11 ja vuoden 2022 mediaani 14. Koko aineiston liikevaihdon mediaani vuonna 2019 on 679 000 euroa ja vuonna 2022 1 078 000 euroa, joten yritysten myynti on kasvanut selvästi vuodesta 2019 vuoteen 2022. Vastavina vuosina aineiston pienten yritysten liikevaihto nousi 214 000 eurosta 738 000 euroon ja aineiston suurissa yrityksissä 2 048 000 eurosta 5 606 000 euroon. Vuonna 2022 liikevaihto nousi vuodesta 2021 molemmissa yritysluokissa.

Vaikka liikevaihto ja henkilöstömäärä ovat nousseet selvästi vuodesta 2019 vuoteen 2022, liiketoiminnan kannattavuuden mediaani on heikentynyt selvästi aineiston suuremmissa yrityksissä. Suurten yritysten sijoitetun pääoman tuottoprosentin mediaani (ROI) oli hyvällä tasolla vuonna 2019, mutta nollan tuntumassa vuonna 2022. Sama kehitys näkyy myös liikevoittoprosentissa, joka mittaa tulosta ennen rahoituskuluja ja veroja suhteessa liikevaihtoon. Sen sijaan aineiston pienten yritysten kannattavuuden mediaani on noussut vuodesta 2019 vuoteen 2022 pysyen kuitenkin heikolla tasolla. Yritysten heikko kannattavuus heijastuu myös mitättömään välittömien verojen kertymään, johon on laskettu sekä yhteisövero että muut välittömät verot. Aineiston suurten yritysten omavaraisuusasteessa ei havaita merkittävää muutosta, mutta pienissä yrityksissä omavaraisuuden mediaani on kuitenkin noussut tuntuvasti. Omavaraisuusaste vertaa omaa pääomaa lisättynä varauksilla taseen loppusummaan, josta on vähennetty saadut ennakot.

Taulukko 2. Yritysten tunnuslukujen mediaani vuosina 2019 ja 2022.

mediaani	Kaikki		Pienet		Suuret	
	2019	2022	2019	2022	2019	2022
henkilöstö	4	6	1	2	11	14
liikevaihto, 1 000 €	697	1 078	214	738	2 048	5 606
liikevaihdon muutos	9,2 %	7,7 %	-0,1 %	6,9 %	9,9 %	7,7 %
ROI	10,7 %	4,1 %	-0,6 %	4,8 %	17,4 %	0,5 %
liikevoitto-%	4,8 %	3,6 %	-0,5 %	3,6 %	7,6 %	0,4 %
omavaraisuusaste	40 %	42 %	19 %	47 %	45 %	42 %
välittömät verot, 1 000 €	1	0	0	0	39	0
havaintomäärä	21–22	20–21	10–11	9–10	11	11

Viite: Yritykset on jaettu pieniin ja suuriin yrityksiin liikevaihdon mediaanin perusteella siten, että mediaani lukeutuu suuriin yrityksiin. Vuotuisissa muuttujakohtaisissa havaintomäärissä on pieniä eroja, koska joillekin yrityksille ei ollut saatavissa kaikkia tunnuslukuja. ROI kuvaa sijoitetun pääoman tuotto prosenttia. Välittömät verot sisältävät sekä yhteisöveron että muut välittömät verot. Liikevaihdon muutos kuvaa muutosta edeltävästä vuodesta.

Taulukossa 3 tarkastellaan vastaavia tunnuslukuja aineiston kolmelle suurimmalle luonnonmarja-alan toimijalle. Näiden kolmen yrityksen kanssa samassa kokoluokassa olisi ollut vielä neljäs vastaava yritys, mutta sen taloustietoja ei ollut saatavilla kaikille tarkasteluvuosille. Aineiston kolmen suurimman luonnonmarja-alan yrityksen henkilöstömäärän mediaani on 18 vuonna 2018 ja 21 vuonna 2022. Sen sijaan liikevaihto suhteessa henkilöstömäärään on verrattain korkea. Vuoden 2019 liikevaihdon mediaani on 13 133 000 euroa ja vuoden 2022 mediaani 14 015 000 euroa. Liikevaihdon suuruus suhteessa henkilöstön lukumäärään selittyy ainakin osittain sillä, että ulkomaiset luonnonmarjanpoimijat eivät pääsääntöisesti ole työsuhteessa yrityksiin. Kuten taulukosta 2 havaittiin, suurten yritysten kannattavuus on heikentynyt merkittävästi vuodesta 2019 vuoteen 2022, mikä pätee myös kolmen suurimman yhtiön kohdalla. Lisäksi kolmen suurimman yhtiön omavaraisuusasteen mediaani on alentunut selvästi. Heikentyneen kannattavuuden taustalla voi olla monia syitä. Yksi selitys saattaa yksinkertaisesti olla se, etteivät yritykset ole pystyneet viemään viime vuosina nopeasti kohonneita kustannuksia täysimääräisesti myymiensä tuotteiden hintoihin. Liikkumavaraa hintojen korotukselle rajaa ainakin ulkomaisten luonnonmarjojen markkinatilanne sekä toisaalta kotitalouksien halu ja valmius maksaa korkeampaa hintaa marjojen kotimaisuudesta.

Taulukko 3. Liikevaihdolla mitattuna kolmen suurimman luonnonmarja-alan yrityksen tunnuslukuja vuosina 2019 ja 2022.

Kolme suurinta liikevaihdolla mitattuna	keskiarvo	
	2019	2022
henkilöstö	18	21
liikevaihto, 1 000 €	13 133	14 015
liikevaihdon muutos	13,6 %	7,8 %
ROI	37,9 %	1,5 %
liikevoitto-%	16,7 %	4,6 %
omavaraisuusaste	54,2 %	29,6 %
välittömät verot, 1 000 €	351	29

Viite: Aineiston kolme suurinta yritystä on määritetty liikevaihdon perusteella sillä edellytyksellä, että niiden pääliiketoiminnan on arvioitu kuuluvan luonnonmarja-alaan ja niiden taloustiedot ovat saatavilla kaikille vuosille vuosien 2019–2022 välillä. *ROI* kuvaa sijoitetun pääoman tuotto prosenttia. Välittömät verot sisältävät sekä yhteisöveron että muut välittömät verot.

Henkilöstömäärän, liikevaihdon, liikevoittoprosentin ja maksettujen välittömien verojen osalta tarkastellaan kehitystä tarkastelujaksen aikana kuvioiden avulla. Kuvioissa palkkien sisällä oleva viiva kuvaa mediaaniarvoa. Kuvioiden palkkien laskentatavat selitetään tarkemmin kuvioiden viitteissä. Jotta kuvioiden pystyäkseen ei skaalaudu liian suureksi muiden havaintojen tarkastelun kannalta, mahdolliset yksittäiset muista havainnoista suuresti poikkeavat havainnot eivät näy kuvioissa. Liitteiden kuvioissa 22, 23, 24 ja 25 esitetään samat kuviot poikkeavien äärihavaintojen kanssa.

Kuviossa 15 tarkastellaan henkilöstömäärän kehitystä vuosien 2019–2022 välillä kaikissa neljässä yritysluokassa. Kaikkia yrityksiä tarkasteltaessa havaitaan, että yritysten henkilöstömäärän mediaani on noussut tasaisesti kaikkina vuosina. Pääosassa yrityksistä henkilöstömäärä on korkeintaan reilu kymmenen ja vain yksittäisissä yrityksissä on yli 20 työntekijää. Aineiston suurissa yrityksissä henkilöstömäärän nousu on suurempi kuin pienemmissä yrityksissä. Kolmessa suurimmassa yrityksessä henkilöstömäärä on pysynyt vakaana vuodet 2019–2021, mutta vuonna 2022 havaitaan selvä nousu kahdessa yrityksessä.

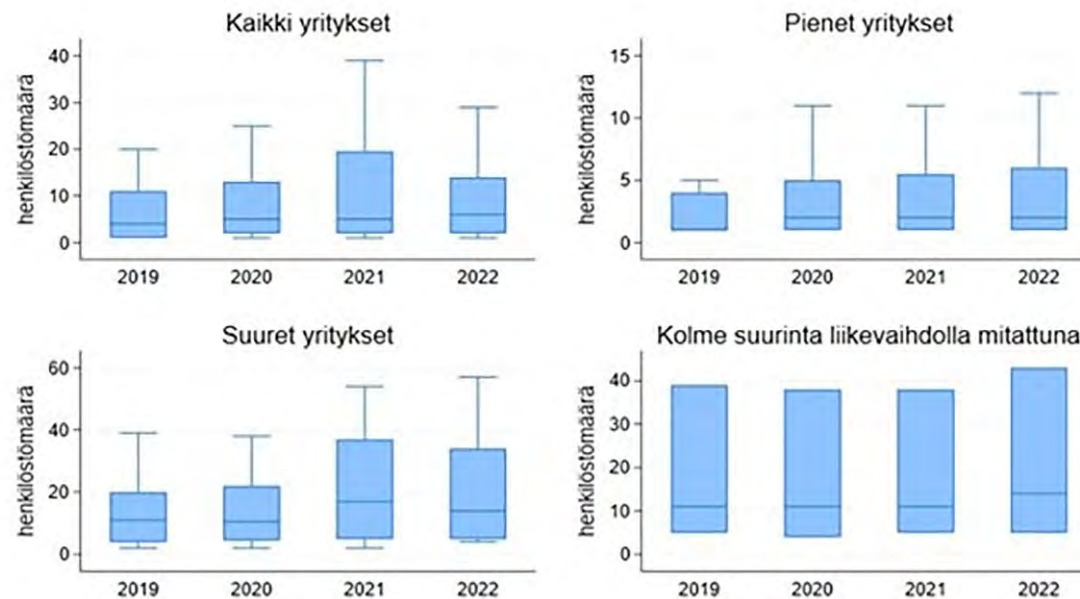
Kuviossa 16 tarkastellaan yritysten liikevaihdon kehitystä vuosina 2019–2022 yritys- luokittain. Kaikissa yritys- luokissa voidaan havaita liikevaihdon nouseva trendi tarkastelujaksolla. Selvimmin tämä näkyy pienissä ja kolmessa suurimmassa

yrittäjien keskuudessa. Esimerkiksi pienissä yrityksissä liikevaihdon 75. persentiili on noussut alle 300 000 eurosta jopa 850 000 euroon. Samalla yritysten välinen liikevaihdon jakauma on luonnollisesti kasvanut. Kolmessa suurimmassa yrityksessä korona-aika näkyy selvästi liikevaihdon ollessa selvästi matalampi vuonna 2020 verrattuna muihin vuosiin.

Kuviossa 17 tarkastellaan yritysten liikevoittoprosentin kehitystä tarkastelujakson aikana yritysluokittain. Liikevoittoprosentti kuvaa yrityksen tulosta ennen rahoituskuluja ja veroja suhteessa liikevaihtoon. Koko otannassa yleisesti kuten myöskään pienissä yrityksissä ei havaita juurikaan muutosta tarkastelujakson aikana. Sen sijaan suurissa yrityksissä, ja etenkin kolmessa suurimmassa, suhteellinen kannattavuus on heikentynyt selvästi kahden viimeisen vuoden aikana. Suurissa yrityksissä varsinkin vuoden 2022 kannattavuus on selvästi heikompi verrattuna kolmeen edeltävään vuoteen. Kolmessa suurimmassa yrityksessä havaitaan selvästi vuosittain heikkenevä trendi, ja vuonna 2022 kahden yrityksen liikevoittoprosentti onkin lievästi negatiivinen. Ensimmäisen kolmen vuoden aikana kaikkien kolmen yrityksen liikevoittoprosentti pysyi positiivisena. Kuviosta myös havaitaan, että kolmen yrityksen joukosta yhden yrityksen kannattavuus poikkeaa selvästi (palkin ylälaita) muista kahdesta kaikkina tarkasteltavina vuosina. Yritykset eivät olekaan täysin vertailukelpoisia keskenään johtuen muun muassa tuotteen jalostusasteesta ja yritysrakenteesta. Osalla yrityksistä on omaa jalostustoimintaa, kun taas osa keskittyy pääasiassa marjan välitykseen poimijoilta teollisuudelle. Lisäksi yritysraenteella (esimerkiksi konserni) voi olla vaikutusta yrityksen kannattavuuteen.

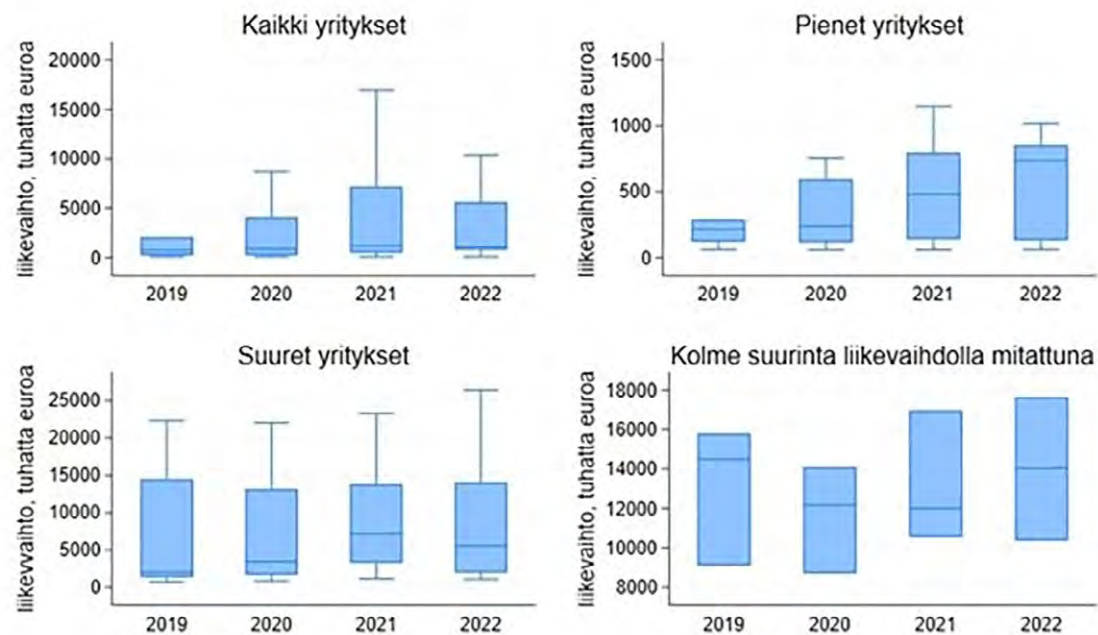
Kuviossa 18 esitetään yritysten maksamia välittömiä veroja vuosittain. Välittömiin veroihin on laskettu mukaan sekä yhteisövero että mahdolliset muut välittömät verot. Välittömät verot heijastavat yrityksen toiminnan kannattavuutta. Aineiston pienet yritykset maksavat tyypillisesti hyvin vähän välittömiä veroja. Esimerkiksi vuonna 2019 vain kaksi pientä yritystä 11:stä maksoi välittömiä veroja. Parhaimmillaan vuosina 2021 ja 2022 vain vajaalta puolelta pienistä yrityksistä kertyi välittömiä veroja. Suurten yritysten osalta heikentyneen kannattavuuden vaikutus näkyy selvästi välittömien verojen kertymissä. Kun vielä vuonna 2019 kolme suurinta yritystä maksoi välittömiä veroja yhteensä yli miljoona euroa, vuonna 2022 summa oli pudonnut 87 000 euroon.

Kuvio 15. Yritysten henkilöstömäärä vuosien 2019–2022 välillä eriteltynä neljälle yritysryhmälle.

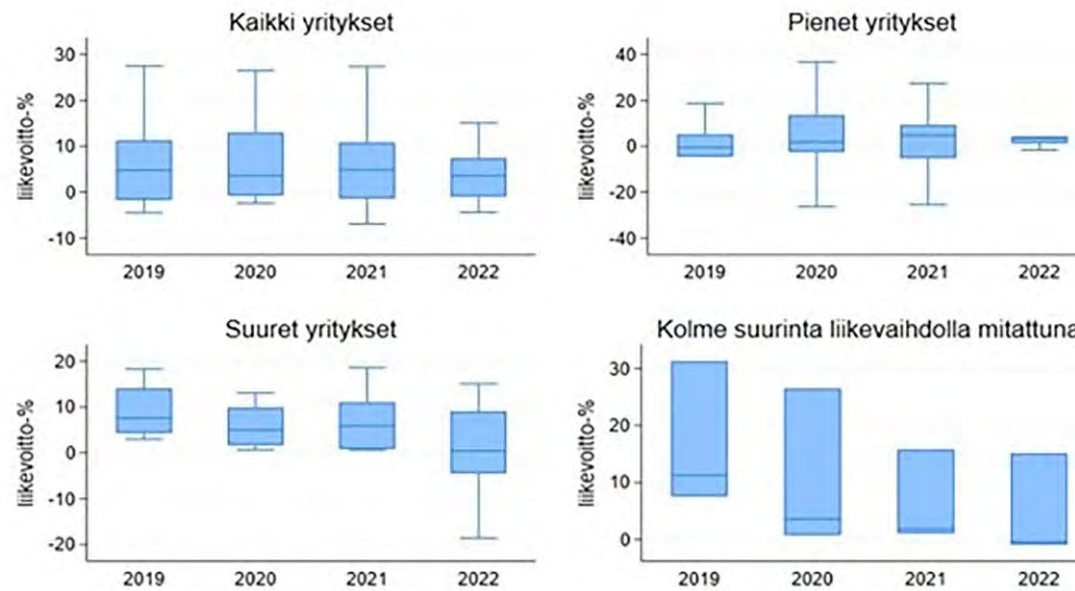
Viite: Sinisen palkin alareuna kuvaa 25. persenttiä, yläreuna 75. persenttiä ja palkin sisällä oleva viiva mediaania. Palkkien ylä- ja alapuolella olevien viivojen hakasten maksimirajat on laskettu seuraavasti: ylähakenen $\leq p75+1,5(p75-p25)$ ja alahakenen $\geq p25-1,5(p75-p25)$. Nämä rajat ylittävät ääriarvot raportoidaan liitteiden kuvioissa 22, 23, 24 ja 25. Ääriarvojen sisällyttäminen kuvioon voisi skaalata y-akselin tarkastelun kannalta liian suureksi. Yritykset on jaettu pieniin ja suuriin yrityksiin liikevaihdon mediaanin perusteella siten, että mediaani lukeutuu suuriin yrityksiin. Aineiston kolme suurinta yritystä on määritetty liikevaihdon perusteella sillä edellytyksellä, että niiden pääliiketoiminnan on arvioitu kuuluvan luonnonmarja-alaan ja niiden taloustiedot ovat saatavilla kaikille vuosille vuosien 2019–2022 välillä.

Kuvio 16. Yritysten liikevaihto vuosien 2019–2022 välillä eriteltynä neljälle yritysryhmälle, tuhatta euroa.

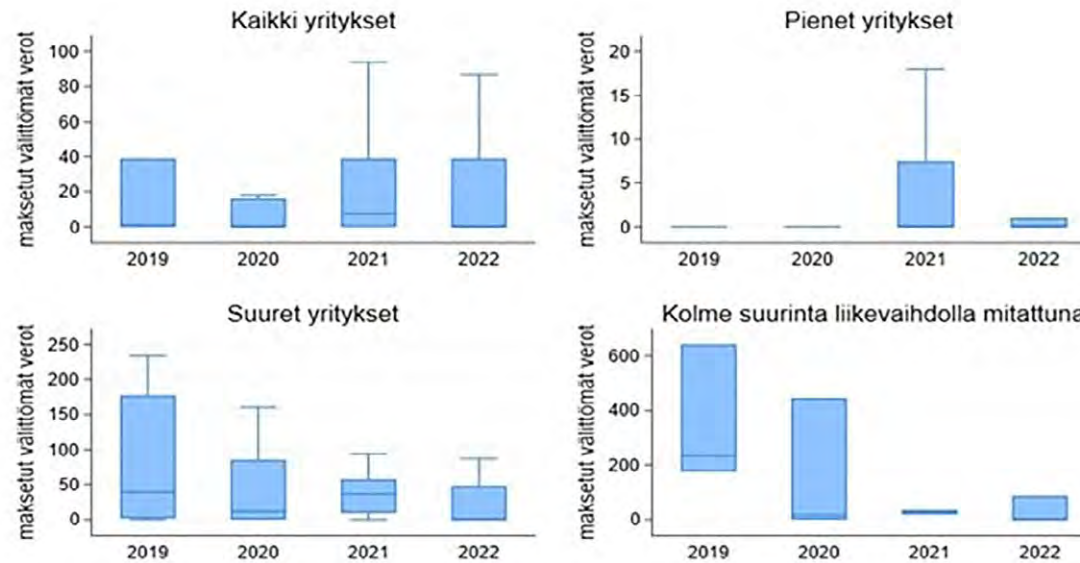
Viite: Sinisen palkin alareuna kuvaa 25. persenttiä, yläreuna 75. persenttiä ja palkin sisällä oleva viiva mediaania. Palkkien ylä- ja alapuolella olevien viivojen hakasten maksimirajat on laskettu seuraavasti: ylähakenen $\leq p75+1,5(p75-p25)$ ja alahakenen $\geq p25-1,5(p75-p25)$. Nämä rajat ylittävät ääriarvot raportoidaan liitteiden kuvioissa 22, 23, 24 ja 25. Ääriarvojen sisällyttäminen kuvioon voisi skaalata y-akselin tarkastelun kannalta liian suureksi. Yritykset on jaettu pieniin ja suuriin yrityksiin liikevaihdon mediaanin perusteella siten, että mediaani lukeutuu suuriin yrityksiin. Aineiston kolme suurinta yritystä on määritetty liikevaihdon perusteella sillä edellytyksellä, että niiden pääliiketoiminnan on arvioitu kuuluvan luonnonmarja-alaan ja niiden taloustiedot ovat saatavilla kaikille vuosille vuosien 2019–2022 välillä.

Kuvio 17. Yritysten liikevoittoprosentti vuosien 2019–2022 välillä eriteltynä neljälle yritysryhmälle.

Viite: Sinisen palkin alareuna kuvaa 25. persenttiä, yläreuna 75. persenttiä ja palkin sisällä oleva viiva mediaania. Palkkien ylä- ja alapuolella olevien viivojen hakasten maksimirajat on laskettu seuraavasti: ylähakenen $\leq p75+1,5(p75-p25)$ ja alahakenen $\geq p25-1,5(p75-p25)$. Nämä rajat ylittävät ääriarvot raportoidaan liitteiden kuvioissa 22, 23, 24 ja 25. Ääriarvojen sisällyttäminen kuvioon voisi skaalata y-akselin tarkastelun kannalta liian suureksi. Yritykset on jaettu pieniin ja suuriin yrityksiin liikevaihdon mediaanin perusteella siten, että mediaani lukeutuu suuriin yrityksiin. Aineiston kolme suurinta yritystä on määritetty liikevaihdon perusteella sillä edellytyksellä, että niiden pääliiketoiminnan on arvioitu kuuluvan luonnonmarja-alaan ja niiden taloustiedot ovat saatavilla kaikille vuosille vuosien 2019–2022 välillä. Liikevoittoprosentti kuvaa liiketulosta suhteessa liikevaihtoon.

Kuvio 18. Yritysten maksamat tuloverot ja muut välittömät verot vuosien 2019–2022 välillä eriteltynä neljälle yritysryhmälle, tuhatta euroa.

Viite: Sinisen palkin alareuna kuvaa 25. persenttiä, yläreuna 75. persenttiä ja palkin sisällä oleva viiva mediaania. Palkkien ylä- ja alapuolella olevien viivojen hakasten maksimirajat on laskettu seuraavasti: ylähakenen $\leq p75+1,5(p75-p25)$ ja alahakenen $\geq p25-1,5(p75-p25)$. Nämä rajat ylittävät ääriarvot raportoidaan liitteiden kuvioissa 22, 23, 24 ja 25. Ääriarvojen sisällyttäminen kuvioon voisi skaalata y-akselin tarkastelun kannalta liian suureksi. Yritykset on jaettu pieniin ja suuriin yrityksiin liikevaihdon mediaanin perusteella siten, että mediaani lukeutuu suuriin yrityksiin. Aineiston kolme suurinta yritystä on määritetty liikevaihdon perusteella sillä edellytyksellä, että niiden pääliiketoiminnan on arvioitu kuuluvan luonnonmarja-alaan ja niiden taloustiedot ovat saatavilla kaikille vuosille vuosien 2019–2022 välillä. Välittömät verot sisältävät yhteisöveron ja muut välittömät verot.

2.3.3 Työsuhteisuuden vaikutus yritysten talouteen

Mikäli ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden maahantuloon edellytettäisiin jatkossa työsuhdetta suomalaiseen yritykseen, se luonnollisesti nostaisi yritysten kustannuksia verrattuna aiempien satokausien toimintamalliin. Vaikutusten suuruutta yritysten toimintaedellytyksiin on kuitenkin erittäin vaikea arvioida, etenkin yritysten ulkopuolelta, koska markkinatalous sopeutuu muuttuvaan toimintaympäristöön eikä suorien johtopäätösten tekeminen nykytilanteen perusteella siten kerro todellista vaikutusta.

Ruotsin tilanteestakaan ei saada tällä hetkellä vertailutietoa työsuhteisuuden vaikutuksista yritysten toimintaedellytyksiin, koska siellä luonnonmarjanpoimijat voivat olla työsuhteessa ulkomaiseen yritykseen, mikä voi käytännössä mahdollistaa Ruotsin tasoa matalammat henkilöstökulut. Voidaan kuitenkin olettaa, että poimintakulujen noustessa myös kotimaisten marjojen hinnat todennäköisesti nousevat yritysten siirtäessä nousevia kustannuksia tuotteiden hintoihin. Liikkumavaraa hintojen nostolle rajaavat kuitenkin Euroopan luonnonmarjamarkkinan tilanne sekä kotitalouksien valmius maksaa korkeampaa hintaa marjojen kotimaisuudesta. Voidaankin olettaa, että kotimaisten luonnonmarjojen hintojen noustessa ulkomaisen marjan osuus Suomessa kasvaa.

Aineiston yritysten viime vuosina selvästi heikentyneen kannattavuuden perusteella voitaisiin arvioida, että etenkin matalan jalostusasteen yritykset saattaisivat kohdata vaikeuksia kannattavan liiketoiminnan harjoittamisessa työsuhteisuuteen siirryttäessä. Toisaalta ainakin osa näistä yrityksistä voisi mahdollisesti kehittää uusia toimintatapoja sopeutuen uuteen toimintaympäristöön. Mutta kuten edellä jo mainittiin, työsuhteisuuteen siirtymisen todellisten vaikutusten arviointi yritysten toimintaedellytyksiin on erittäin epävarmaa ja vaikeaa.

2.4 Yhteenveto

- Teollisen luonnonmarjatoimialan arvoketjun päätoimijat ovat poimijoita kutsuvat yritykset, jalostava teollisuus ja kauppa. Ulkomaalaiset marjanpoimijat ovat tuoneet tarjontaan vakautta, minkä seurauksena yritykset ovat uskaltaneet investoida ja kehittää luonnonmarjoihin perustuvaa liiketoimintaansa.
- Julkisuuteen tulleiden rikossyytöksen seurauksena vain muutamia toimitussopimuksia on purettu. Isommat luonnonmarjojen ostajat ovat sen sijaan lähteneet aktiivisesti tunnistamaan ja ratkaisemaan

toimittajien kanssa yhteistyössä mahdollisia vastuullisuusongelmia. Kauppojen haasteena on isojen kotimaisten luonnonmarjatoimittajien vähäisyys.

- Puolukan, mustikan ja lakan kauppantulomäärät ovat vaihdelleet 8–18 miljoonan kilon välillä vuosina 2010–2022. Puolukkaa kerätään eniten. Satovaihtelua on paljon, mutta myyntimäärien voidaan sanoa kasvaneen viime vuosina.
- Suomalaisia luonnonmarjoja viedään ulkomaille pääosin jäädytettynä. Vuonna 2022 luonnonmarjoja vietiin yhteensä 5,6 miljoonaa kiloa. Tuoremarjojen osalta tuoremustikan tuonti on ollut suurempaa kuin vienti vuosina 2018–2022, kun taas tuorepuolukan vienti on ollut pääosin tuontia suurempaa.
- Suomalaisten luonnonmarjojen jalostusaste on melko alhainen. Jalostusastetta nostamalla tuotteista voitaisiin saada enemmän lisäarvoa kotimaahan ja kasvattaa samalla elintarvikevientiä.

Hintojen muodostus

- Huono satovuosi nostaa luonnonmarjan hintaa, kun taas hyvä satovuosi laskee hintaa. Marjojen maailmanmarkkinahinnoilla on vaikutusta myös suomalaisten marjojen vientihintoihin. Esimerkiksi mustikan osalta poiminta alkaa Ukrainassa jo kesäkuussa, jolloin markkinahinta määräytyy Ukrainan satokauden mukaan.
- Lakan kilohinta on ollut keskimäärin nimellisesti 9,2 (reaalisesti 12,4 vuoden 2022 euroissa) euroa, mustikan 1,7 (2,3) euroa per kilo, ja puolukan 1,1 (1,5) euroa per kilo vuosina 2010–2022. Nimellishinnat ovat olleet 2010-luvulla melko vakaat, mutta reaalihinnoissa on havaittavissa laskua viime vuosina. Samalla yleinen hintataso on noussut. Kilpailulain rikkomuksia luonnonmarja-alalla tutkitaan parhaillaan Suomessa ja Ruotsissa.

Ulkomaalaiset luonnonmarjanpoimijat ja heidän ansionsa

- Suomeen on saapunut vuosina 2018–2023 noin 2 000–4 000 ulkomaalaista luonnonmarjanpoimijaa, joista suurin osa thaimaalaisia. Suomeen saapuu oleskeluluvalla myös kerääjien tuki- ja huoltohenkilöstöä, kuten koordinaattoreita, sadonetsijöitä, kokkeja, talonmiehiä ja autokorjaajia, jotka ovat työsopimussuhteessa.
- Kokonaiskulujen osuus luonnonmarjanpoimijoiden bruttoansioista on ollut keskimäärin noin 50–60 prosenttia vuosina 2021–2023. Kokonaiskulut sisältävät Suomessa aiheutuvat kulut sekä muun muassa lentoliput, viisumit, matkavakuutuksen ja bussikuljetukset marjanpoimijan kotimaassa. Suomessa muodostuneet kulut ovat kattaneet noin kolmanneksen poimijan bruttoansioista. Luonnonmarjanpoimijoiden kulut Suomessa muodostuvat bussimatkoista lentokentän ja majoituspaikan välillä, majoituksesta, aterioista ja eväistä sekä polttoainekorvauksesta.

Luonnonmarjayritysten taloudellinen menestys

- Suurten luonnonmarjayritysten kannattavuus on heikentynyt merkittävästi vuodesta 2019 vuoteen 2022. Yksi selitys heikentyneelle kannattavuudelle saattaa olla, etteivät yritykset ole pystyneet viemään viime vuosina nopeasti kohonneita kustannuksia täysimääräisesti myymiensä tuotteiden hintoihin. Liikkumavaraa hintojen korotukselle rajaa ulkomaisten luonnonmarjojen markkinatilanne sekä toisaalta kotitalouksien halu ja valmius maksaa korkeampaa hintaa marjojen kotimaisuudesta.
- Luonnonmarjanpoimijoiden työsuhteisuuteen siirtymisen vaikutusten arviointi yritysten toimintaedellytyksiin on erittäin vaikeaa johon esimerkiksi luonnonmarja-alan kansainvälisestä kilpailusta ja markkinatalouden dynamiikasta toimintaympäristön muuttuessa. Työsuhteisuuden myötä kustannusten noustessa kotimaisten luonnonmarjojen hinnat todennäköisesti nousevat ja ulkomaisten marjojen osuus Suomen markkinasta kasvaa.

3 Ruotsin kokemukset

Ruotsin kokemukset luonnonmarjanpoimijoiden asemasta työsuhteisina työntekijöinä antavat näkymää siitä, millaisia seikkoja Suomessa kannattaisi ottaa huomioon sääntelyä uudistettaessa. Tässä luvussa kuvataan ensin Ruotsin tausta ja nykytilanne ja sen jälkeen käsitellään marjanpoimijoiden sekä marjayritysten taloudellista asemaa Ruotsissa vallitsevan sääntelyn yhteydessä.

3.1 Tausta

Thaimaalaisien poimijoiden saapuminen Ruotsiin

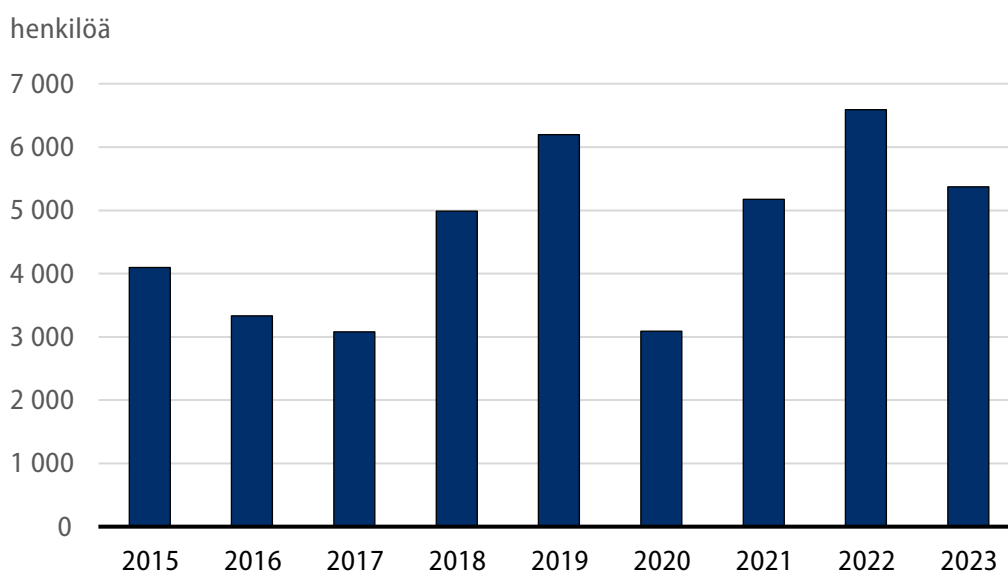
Ensimmäiset thaimaalaiset marjanpoimijat tulivat Ruotsiin 1980-luvulla. He saapuivat maahan perhesiteiden kautta, kun Thaimaasta Ruotsiin avioliiton kautta muuttaneet naiset kutsuivat perheenjäseniään poimimaan marjoja. Koillis-Thaimaassa on Pohjoismaiden marjasesongin aikaan tauko riisinviljelyyn liittyvissä maataloustöissä, jolloin nämä maatalousalan työntekijät hakevat vaihtoehtoisia tulonlähteitä paikkaamaan taukoa työtuloistaan. (Hedberg ym. 2019).

Aluksi nämä perhesiteiden kautta Ruotsiin saapuneet poimijat tulivat maahan turistiviisumilla. Tämä jatkui 2000-luvulle saakka, kunnes vuonna 2005 Ruotsin maahanmuuttovirasto teki päätöksen, että poimintaa ei voida jatkaa turistiviisumilla ja määräsi, että ETA-alueen ulkopuolelta tulevat marjanpoimijat tarvitsevat työviisumin. Vuonna 2005 Ruotsin verohallinto Skatteverket myös katsoi, että luonnonmarjanpoimintatuloista on maksettava veroa, sillä marjanpoiminta tapahtui muutoksen jälkeen työsuhteessa. (Hedberg ym. 2019).

Vuodesta 2005 eteenpäin ruotsalaiset luonnonmarjayritykset ovat käyttäneet järjestelyä, jossa he vuokraavat poimijat thaimaalaiselta työnvälitysfirmalta. Thaimaalaisia työnvälitysfirmoja käyttämällä yritykset välttävät näin ollen korkeiden palkan sivukulujen maksamisen, sillä yrityksen kotipaikan ollessa Thaimaa määräytyvät palkanmaksuun liittyvät sivukulut Thaimaan lainsäädännön mukaan. Nämä maksut eivät vastaa Pohjoismaiden korkeata palkan sivukulujen tasoa. Vuonna 2007 voimaan tulleen uudistuksen myötä Ruotsin viranomaiset katsoivat, että

luonnonmarjanpoimintatuloista ei tarvitse maksaa veroja Ruotsiin, koska poimijat ovat työsuhteessa työnvälitysfirmaan, joka sijaitsee ETA-alueen ulkopuolella ja työs-kentelyn kesto Ruotsissa on alle 183 päivää. (Hedberg ym. 2019; Wingborg 2023a).

Kuvio 19. Ulkomaalaiset luonnonmarjanpoimijat Ruotsissa vuosina 2015–2023, lukumäärä. Lähde: Migrationsverket.

Nykytilanne

Ruotsiin on tullut vuosina 2015–2023 vuosittain noin 3 000–6 500 ulkomaalaista luonnonmarjanpoimijaa (kuvio 19). Ruotsiin saapuu vuosittain thaimaalaisten poimijoiden lisäksi niin kutsuttuja turisti- tai vapaita poimijoita. Suurin osa näistä turistipoimijoista ovat olleet Ukrainasta ja Bulgariasta. Yhteensä noin puolet Ruotsiin saapuvista luonnonmarjanpoimijoista on thaimaalaisia, ja puolet turistipoimijoita. Vuonna 2022 Ruotsiin saapui kuitenkin Ukrainan sodasta johtuen paljon vähemmän turistipoimijoita. Myös näiden turistipoimijoiden osalta on ilmennyt väärinkäytöksiä ja ongelmia, jotka ovat hieman erilaisia kuin thaimaalaisten kohdalla. Koska turistipoimijat eivät toimi työsuhteessa, heille ei järjestetä työnantajan puolesta yöpymistiloja. He ovatkin esimerkiksi perustaneet erilaisia poimintaleirejä maastoon, mistä on koitunut omanlaisiaan ongelmia. (Wingborg 2023a; 2023b.)

Thaimaalaiset luonnonmarjanpoimijat tulevat maahan työluvalla. Valtaosa poimijoista tulee maahan Thaimaassa sijaitsevan yrityksen lähetettyinä työntekijöinä. He tulevat siis Ruotsiin väliaikaisesti lähettyinä työntekijöinä Thaimaassa sijaitsevasta yrityksestä.

Ruotsin viranomaisilla on ollut vaikeuksia valvoa Thaimaassa sijaitsevia yrityksiä. Tämä oli keskeinen ongelmakohta, joka tunnistettiin Ruotsin maahanmuuttoviranomaisen Migrationsverketin haastattelussa. Käytännössä mahdollisuudet valvontaan ovat rajalliset, sillä Ruotsin viranomaiset voivat pyytää thaimaalaisilta yrityksiltä tietoja vain puhelimitse tai kirjeellä, eikä laajempiin tietopyyntöihin tai tutkimuksiin ole mahdollisuutta. Tämä on koettu ongelmalliseksi, sillä epäilyjä väärinkäytöksistä on tullut Ruotsissa vuosien aikana, vaikka thaimaalaiset luonnonmarjanpoimijat toimivatkin työsuhteisina työntekijöinä. Ongelmia syntyy siitä, että Thaimaassa ei välttämättä ole ymmärrystä ruotsalaisen työlainsäädännön tarkasta sisällöstä. Tällöin poimijat tulevat Ruotsiin, eivätkä he välttämättä ole tietoisia heille kuuluvista Ruotsin lainsäädännön mukaisista työntekijöiden oikeuksista. Ruotsissa esimerkiksi noudatetaan luonnonmarjanpoimijoille työehtosopimuksen mukaista palkkausta, mutta käytännössä poimijoille voidaan kuitenkin maksaa kiloperusteista urakkapalkkaa. On myös ilmennyt, että poimijoiden on täytynyt joissain tilanteissa valita tuntipalkan ja urakkapalkan välillä, mikä on lainsäädännön vastaista toimintaa (Wingborg 2023b). Ruotsin viranomaisten on puolestaan hankalaa valvoa tätä, koska thaimaalaiset palkkaava työnvälitysyritys toimii Thaimaassa. Haastattelun mukaan usein käykin niin, että paperilla kaikki näyttää olevan kunnossa, mutta todellisuudessa poimijoiden palkkaus ja työolosuhteet eivät täytä Ruotsin lainsäädännön vaatimuksia.

Ruotsissa ollaan parhaillaan uudistamassa lainsäädäntöä koskien työperäistä maahantuloa (SOU 2024:15). Luonnonmarjanpoimijoiden osalta uudistuksesta löytyy kohta, jossa viranomainen voi evätä työluvan myöntämisen aloilla, joilla on ilmennyt paljon väärinkäytöksiä. Tämä kohta koskee erityisesti luonnonmarjanpoimintaa. Muutoksen myötä poimijat voisivat silti hakea kausityölupaa. Muutoksen voimaantulo tulee siis käytännössä lopettamaan thaimaalaisen työnvälitysfirmojen käyttämisen Ruotsissa. Tulevaisuudessa Thaimaasta saapuvilla poimijoilla on siten oltava työsuhde suoraan ruotsalaiseen luonnonmarjayritykseen. Lakimuutoksen on määrä tulla voimaan 1.6.2025.

Ruotsissa on myös otettu 1.11.2023 käyttöön maahantulon vaatimukseksi hyvän toimeentulon ehto. Ehdon mukaan maahantulijan on ansaittava työstään 80 prosenttia mediaanitulosta. Vuoden 2022 osalta tämä vaade asettuu 27 360 kruunuun

(2 406 euroon¹⁸) kuukaudessa. (SOU 2024:15.) Jää nähtäväksi, miten hyvän toimeentulon vaade vaikuttaa Ruotsiin kaudelle 2024 saapuvien ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden lukumääriin.

3.2 Luonnonmarjanpoiminnan taloudelliset vaikutukset Ruotsissa

Poimijoiden ansiot ja tulot

Ruotsissa poimijoiden keskimääräiset ansiot ovat kulujen vähentämisen jälkeen noin 1 800 euroa (1 960 USD) koko kaudelta (Hedberg ym. 2019). Puolet Hedbergin ym. (2019) haastattelemista Ruotsissa työskennelleistä luonnonmarjanpoimijoista ilmoittivat, että he olivat tienanneet vähemmän kuin mitä Ruotsissa voimassa olevan työehtosopimuksen mukaan heille olisi kuulunut maksaa. Hedbergin ym. (2019) raportissa on haastateltu yhteensä 165 Ruotsissa työskennellyttä luonnonmarjanpoimijaa Thaimaassa. Tutkijat huomauttavat, että otos ei kuitenkaan ole tilastollisesti edustava otos kaikista Ruotsiin saapuneista poimijoista. Vähäisten saatavilla olevien virallisten tietojen vuoksi Hedbergin ym. (2019) tutkimuksessa pyrittiin muodostamaan kuvaa poimijoiden nettoansioista tekemällä mahdollisen laajat laadulliset analyysit Thaimaassa toteutettujen haastattelujen keinoin.

Hedberg ym. (2019) haastattelivat poimijoita myös heidän maksamistaan kuluista. Haastattelut tehtiin vuonna 2016, ja koskivat viimeisintä Ruotsissa työskentelykertaa, jolloin suurin osa vastaajista antoi tietoja kesän 2015 poimintakaudesta. Kesän 2015 satokausi Ruotsissa oli tavanomainen, joten se sopii hyväksi esimerkiksi keskivertoisesta marjavuodesta. Keskimäärin poimijoiden kulut olivat tutkimuksen mukaan koko kaudelta (70 päivää) kokonaisuudessaan noin 3 600 euroa (3 902 USD), eli noin kaksi kolmasosaa bruttoansioista.

Kyselyyn vastasi kaksi poimijaa, joiden nettoansiot olivat jääneet negatiiviseksi. Taulukossa 4 esitettyä yli 7 000 euron maksiminettoansiota tutkijat pitivät epärealistisena, sillä se on lähes nelinkertainen keskiarvoon verrattuna. Tämän vuoksi taulukossa esitetyistä keskiarvosta ja mediaanista on poistettu tämä yksittäinen poikkeava havainto. Ennen poikkeavan havainnon poistamista keskimääräiset nettoansiot olivat noin 1 900 euroa (2 029 USD), ja mediaania ei tästä tapauksesta ole saatavilla. (Hedberg ym. 2019).

18 Käytettäessä vaihtokurssia 1 SEK=0.0879EUR

Ansioiden keskiarvo on taulukossa 4 korkeampi kuin mediaani. Tämä viittaa oikealle vinoon palkkajakaumaan, mikä tarkoittaa sitä, että palkkajakauman yläpäässä on joitain korkeempipalkkaisia havaintoja, jotka vetävät keskiarvoa korkeammaksi. Tällöin lukumäärältään useampi poimija on tienannut vähemmän kuin keskiarvomäärän, sillä muutamat korkeat havainnot palkkajakauman yläpäässä vaikuttavat keskiarvoon nostoen sen mediaania korkeammaksi. Voidaankin siis ajatella, että tämän otannan perusteella mediaani kuvaa suuntaa antavaa arviota luonnonmarjanpoimijoiden ansioista Ruotsissa. On kuitenkin syytä pitää mielessä, että nämä tiedot ansiotasosta pohjautuvat vuoteen 2015.

Taulukko 4. Poimijoiden ansiot ja kulut yhteensä ja Ruotsissa sekä kulujen ja nettoansioden osuudet bruttoansioista vuonna 2015. Lähde: Hedberg ym. (2019), Thai-Swedish survey 2016 ja PTT:n laskelmat.

	Brutto- ansiot	Kulut yhteensä (% brutto- ansioista)	Kulut Ruotsissa (% kokonais- kuluista)	Nettoansiot* (% bruttoansioista)
minimi	844	1 738	687	-894
keskiarvo	5 450	3 644 (67 %)	1 408 (39 %)	1 806 (33 %)
mediaani	5 179	3 595 (69 %)	1 374 (38 %)	1 584 (31 %)
maksimi	12 808	5 765	2 137	7 043

Alkuperäiset luvut annettu US dollareina, jotka on tässä muunnettu euroiksi (1USD =0.9213EUR).
*Nettoansioissa raportoidusta keskiarvosta ja mediaanista on poistettu poikkeavaksi tulkittu havainto 7 043 euron maksimiansiosta. Bruttoansioita ei ollut saatavilla suoraan Hedberg ym. (2019) raportista. Bruttoansiot on muodostettu laskemalla yhteen nettoansiot ja kokonaiskulut kullakin rivillä.

Kulut Ruotsissa muodostavat vajaat 40 prosenttia kokonaiskuluista. Tämä osuus on pienempi kuin Suomen osalta syntyvistä kuluista: Suomessa syntyvät kulut ovat luvun 2 taulukon 1 mukaan noin 60 prosenttia kokonaiskuluista. Kulut yhteensä vievät kyselyn mukaan lähes 70 prosenttia poimijoiden bruttoansioista. Suomen osalta kulut yhteensä ovat hieman matalammat, eli noin 60 prosenttia poimijoiden bruttoansioista. Myös nettoansiot euromääräisinä ovat pienemmät Ruotsissa kuin Suomessa, mutta kyseessä olevat tiedot on raportoitu Ruotsin osalta seitsemän vuotta aikaisemmin (Ruotsin tiedot vuodelta 2015, Suomen vuodelta 2022). Suorien vertailujen tekeminen on vaikeaa ja niiden osalta on syytä noudattaa tiettyä varovaisuutta, sillä aivan viime vuosina inflaatiolla on ollut oma merkittävä osuutensa taloudessa.

Vertailuja tehdessä on hyvä huomioida, että Taulukossa 1 esitetyt luvut Suomen osalta perustuvat luonnonmarjayritysten Pohjois-Pohjanmaan TE-toimistolle raportoihin tietoihin kaudelta 2022, kun taas taulukon 4 tiedot perustuvat 165 havainnon kyselytutkimuksella kaudelta 2015 kerättyihin tietoihin. Pitkälle menevien johtopäätösten tekemisessä näiden lukujen perusteella on oltava hyvin varovainen. Ne antavat kuitenkin suuntaa maiden välisistä eroista, mutta toisaalta myös samankaltaisuuksista. Eri vuodet ja tietolähteet huomioiden, kulujen osuus bruttotuloista ja toisaalta maassa kertyneet kulut kokonaiskuluista ovat kuitenkin melko lähellä toisiaan molemmissa maissa. Voidaan ajatella, että tämä kertoo osaltaan siitä, että myös Ruotsissa, missä thaimaalaiset luonnonmarjanpoimijat ovat työsuhteessa, poimijoille kertyy melko suuria kuluja. Toisaalta ansiotasoa Ruotsissa ei ole työsuhteisilla työntekijöilläkään huomattavan korkea, vaan päinvastoin melko matala. Työsuhteisuuden ansiosta poimijat ovat kuitenkin oikeutettuja minimiansiotasoon Ruotsin lainsäädännön mukaan, vaikka sen toteutumisen valvonta onkin osoittautunut viranomaisille haasteeksi.

Raportin havaintojen mukaan Thaimaassa perittävän työnvälitysmaksun sisällöstä oli epäselvyyttä poimijoiden keskuudessa. Poimijat eivät siis olleet tietoisia kaikista siihen sisältyvistä asioista. Kyselyn avulla Hedberg ym. (2019) arvioivat sen sisältävän ainakin lentomatkan kustannuksen, joka muodostaa tästä työnvälitysmaksusta noin kolmasosan. Muita kuluja, joita poimijat raportoivat kuuluvan tähän välitysmaksuun, olivat henki-/terveysvakuutus, hallintokulu, viisumi, Thaimaassa tapahtuva koulutusmaksu, paikalliset matkakulut Thaimaassa, sosiaalitukimaksu, exit-viisumimaksu, sopimuksen hyväksymismaksu, lääkärintarkastus sekä jo mainitut lentomatkat. Ruotsissa syntyviin kuluihin puolestaan sisältyvät mm. majoitus, ruokailu sekä auton kulut. Kokonaiskuluihin sisältyy taulukossa 4 myös muut kulut, kuten käyttöraha Ruotsissa savukkeiden ja muiden käyttöhyödykkeiden hankkimiseen.

Poimijat ottavat usein lainaa työnvälityskulujen kattamiseen. Keskeinen lainanmyöntäjä on thaimaalainen, valtio-omisteinen BAAC pankki (The Bank for Agriculture and Agricultural Cooperatives). (Hedberg ym. 2019). Haastattelujen mukaan poimijat ovat lainanneet matkakulujaan varten myös epävirallisista lähteistä, kuten paikallisilta niin kutsutuilta koronkiskureilta, jolloin lainan korkokulut saattavat muodostua huomattavan korkeiksi. Myös BAAC pankista otettujen lainan korkojen suuruus on noin kolmasosa kaikista kuluista, eli korkokulut ovat joka tapauksessa huomattava osuus poimijoiden kuluista (Wingborg 2023a).

Ruotsissa marjanpoimintatuloista ei ole tarvinnut maksaa veroja verohallinnon vuoden 2006 tekemän päätöksen mukaisesti, kun kyseessä on ETA-alueen ulkopuolelta lähetetyt työntekijät. Vuodesta 2021 lähtien tulkinta kuitenkin muuttui, jolloin

poimijoiden tulot katsottiin jälleen veronalaiseksi. Yritykset vastustivat muutosta, peläten ettei poimijoita enää saataisi maahan. Yllättäen vuoden 2022 kaudella Ruotsiin saapui kuitenkin 6 500 ulkomaalaista luonnonmarjanpoimijaa, mikä on ennätysmäärä poimijoita. Poimijoiden veroprosentti Ruotsissa on noin 7 prosenttia. (Wingborg 2023a).

Taloudelliset vaikutukset luonnonmarja-alan yrityksille

Ruotsissa luonnonmarja-ala on jatkanut toimintaansa, vaikka marjanpoimijat keräävätkin luonnonmarjoja työsuhteessa. Toiminta kuitenkin on järjestynyt niin, että poimijat eivät ole työsuhteessa suoraan marjanpoimintayrityksiin, vaan toimivat lähetettyinä työntekijöinä, jolloin henkilöstökulut voivat jäädä Ruotsin tasoa alhaisemmiksi. Koska työnvälitysyrityksen kotipaikka on Thaimaa, noudatetaan palkan sivukulujen määräytymisessä kotipaikan maksuja. Lainsäädäntöuudistus, jonka on määrä tulla voimaan ensi vuonna, tulisi kuitenkin lopettamaan tämän järjestelyn. Se jää siis nähtäväksi, millaisia taloudellisia vaikutuksia tällä lainsäädäntöuudistuksella on ruotsalaisille marjayrityksille. Olettaen, että jatkossa luonnonmarjayritykset tekevät suoraan työsopimuksia thaimaalaisten poimijoiden kanssa, ovat yritykset velvoitettuja maksamaan palkan sivukulut Ruotsin lainsäädännön mukaan.

Ruotsin maahanmuuttovirasto Migrationsverketin haastattelun mukaan ei voida vielä tässä vaiheessa varmaksi sanoa, tuleeko lakimuutos esimerkiksi vähentämään tai lopettamaan thaimaalaisten marjanpoimijoiden saapumisen Ruotsiin. On kuitenkin mahdollista, että muista maista, kuten Ukrainasta, Bulgariasta, Puolasta tai Baltian maista saapuvien poimijoiden määrä tulee lisääntymään.

Ruotsissa on lisäksi keskusteltu EPP:stä (Employer Pays Principle eli Työnantaja maksaa -periaate) liittyen lentomatkojen kustannuksiin (Wingborg 2023a). EPP on ihmisarvoista siirtolaisuutta koskevien Dhakan periaatteiden ensimmäinen periaate, jonka mukaan siirtotyöläisiltä ei veloiteta rekrytointiin ja maahantuloon liittyviä kuluja (Dhaka principles, 2011). Esimerkiksi Coop Sverige AB sekä ICA Gruppen AB ovat suuria ruotsalaisia vähittäiskauppayrityksiä, jotka ovat jäseniä Amfori/Business Social Compliance Initiative BSCI:ssä, joka on sitoutunut noudattamaan EPP:tä vuodesta 2023 eteenpäin. Periaatetta pyritään tuomaan voimaan Ruotsissa vaiheittain. (Wingborg 2023a.) Myös yrityshaastatteluissa tuotiin esille, että Ruotsissa luonnonmarjayritysten täytyisikin nykyisin sitoutua maksamaan 15 prosenttia Thaimaasta saapuvien luonnonmarjanpoimijoiden lentomatkojen kustannuksista.

On mahdollista, että Suomessakin vastaavaa keskustelua olisi edessä, jos siirrytään sääntelyyn, jossa poimijoiden on maahantulon edellytyksenä oltava työsuhteessa. Lukuisat suomalaiset yritykset ovat todennäköisesti mukana BSCI:ssä tai vastaavissa yritys vastuuyhtymissä, jotka ovat sitoutuneet periaatteeseen.

3.3 Yhteenveto

- Ruotsi tilannekuva antaa mahdollisuuden tarkastella työsuhteisuuden liittyvän sääntelyyn siirtymisen vaihtoehtojen toimivuutta naapurimaassamme. Työsuhteen toimivuuteen vaikuttavat kuitenkin lainsäädännön yksityiskohdat kokonaisuutena. Lisäksi maassa vallitsevalla soveltamis käytännöllä on oma merkityksensä. Näiden seikkojen takia suoraviivaisten vertailujen tekemisessä Ruotsiin on oltava tässä suhteessa varovainen.
- Vertailu Ruotsiin ei tällä hetkellä tuo suoraan tietoa työsuhteisuuden taloudellisista vaikutuksista yrityksille, koska siellä luonnonmarjayritykset voivat toistaiseksi palkata luonnonmarjanpoimijat thaimaalaiselta työnvälitysyritykseltä, jolloin poimijat eivät ole suoraan työsuhteessa ruotsalaiseen yritykseen. Tällöin työntekijöille ei tarvitse maksaa Ruotsin lainsäädännön mukaisia palkan sivukuluja, sillä työntekijät ovat Thaimaasta lähetettyjä työntekijöitä. Heidän palkkansa maksetaan Thaimaassa sijaitsevan välitysfirman kautta, jolloin myös palkkaan kuuluvat sivukulut menevät Thaimaan säädösten mukaan. Ruotsissa tekeillä oleva lainsäädäntöuudistus tulee lopettamaan tämän järjestelyn, mikäli se tulee voimaan 1.6.2025. Ruotsin viranomaisten toiveena onkin, että valvonta helpottuu, kun ulkomaisten työnvälitysfirmojen käyttö luonnonmarjanpoiminnassa ei ole enää mahdollista.
- Ruotsissa on keskusteltu Employer Pays Principle (EPP) eli Työnantaja maksaa -periaatteesta. Keskustelun tiimoilta osa ruotsalaisista luonnonmarjayrityksistä onkin sitoutunut haastattelujemme mukaan maksamaan 15 prosenttia marjanpoimijoiden lentokuluista. Monet yritykset marjojen toimitusketjussa ovat jäseninä erilaisiin yritysten eettisyyttä edistäviin järjestöihin, jotka ovat allekirjoittaneet EPP-sitoumuksen. Vastaava keskustelu voisi siis tulla ajankohtaiseksi myös Suomessa, jos siirrytään työsuhdemalliin. Tällä olisi luonnollisesti taloudellisia vaikutuksia yrityksille kohonneiden kustannusten muodossa, kun taas poimijoiden näkökulmasta lentolippujen täysimääräinen tai osittainen korvaaminen olisi huomattava huojennus kuluihin.

- Työsuhteisuuteen siirtyminen itsessään ei tule poistamaan luonnonmarja-alan ongelmakohtia. Ruotsin kokemusten mukaan tässä suurimpana ongelmana on viranomaisten valvonnan vaikeus, kun palkanmaksu tapahtuu Thaimaassa sijaitsevan työnvälitysfirman kautta. Tällöin maksujen läpinäkyvyyden valvonta Ruotsin päässä on hyvin haastavaa, käytännössä mahdotonta. Poimijoiden tuloista ja kuluista on saatavilla tietoa lähinnä vuonna 2016 suoritetun kyselytutkimuksen kautta.
- Ruotsissa on maksettu vuodesta 2022 lähtien noin 7 prosentin veroa marjanpoimintatuloista. Ulkomaalaisia luonnonmarjanpoimijoita tuli Ruotsiin tästä huolimatta ennätysmäärä (6 500 henkilöä) vuonna 2022.

4 Lainsäädäntö ja sääntelyvaihtoehdot

Kysymyksenasettelusta

Ensinnäkin haastateltaville suunnatuissa juridisissa kysymyksissä tiedusteltiin, mitä etuja ja haittoja sisältyisi siihen, jos luonnonmarjojen poimijoiden tulisi olla työsuhteessa maahantulon edellytyksenä. Vastaukset olivat hyvin monipuolisia, mutta samalla keskenään jossain määrin ristiriitaisia. Toiseksi tiedusteltiin sitä, mitä etuja ja haittoja sisältyisi siihen, jos luonnonmarjojen poimijoiden maahantulo järjestettäisiin elinkeinonharjoittajan aseman varaan. Vastaukset olivat tältä osin yleisesti ottaen suppeampia ja yhdensuuntaisempia kuin työsuhdemallin osalta.¹⁹ Kolmanneksi tiedusteltiin sitä, minkälaisia lainsäädännöllisiä muutoksia luonnonmarjojen poimijoiden ja heidän työnantajien asemaan tulisi muutoin tehdä. Tältä osin oli kysymys muun muassa verotuksesta, sosiaaliturvasta, ulkomaalaislainsäädännöstä sekä työsuojelusta.²⁰ Erytishuomion kohteena ovat kuitenkin laki luonnon tuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta (487/2021, marjalaki) ja laki kolmansien maiden kansalaisten maahantulon ja oleskelun edellytyksistä kausityöntekijöinä työskentelyä varten (907/2017, kausityölaki). Esimerkiksi selvityksessä nostetaan esille, mitä ongelmakohtia voimassa olevassa marjalaissa on ollut havaittavissa ja minkälaisia kokemuksia siitä on ylipäänsä saatu.

Juridisen osion aloittavat kuitenkin ei-oikeudelliset normit. Tässä korostuu niin sanottujen käytännesääntöjen (code of conduct) asema sekä toimialan auditoinnit. Myös mainekustannukset nostetaan tarkastelussa esille. Näillä aspekteilla halutaan arvioida sitä, voidaanko ei-oikeudellisilla normeilla riittävästi ehkäistä toimialalla

19 Työsuhdemalliksi kutsutaan sääntelyvaihtoehtoa, jossa maahantulon edellytyksenä on, että luonnonmarjan poimijat ovat työsuhteessa.

20 Ongelmia voidaan löytää hyvin monilta oikeudenaloilta. Tässä voidaan viitata esimerkiksi ennakkopäätökseen KKO 2022:2 (ään.), jossa henkilö oli erehdyttämällä asianomistajia majoitusolosuhteista ja ansaintamahdollisuuksista Suomessa värvännyt heidät Thaimaasta Suomeen sekä kuljettanut, vastaanottanut ja majoittanut heidät käyttäen hyväkseen 26 asianomistajan henkilöstä ja majoitusleirin henkilökunnasta riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa heidän saattamisekseen marjojen ja sienten keräämistä käsittävään pakkotyöhön ja majoitusolosuhteiden osalta ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Henkilön katsottiin menettellyllään syyllistyneen 26 ihmiskaupparikokseen.

ilmeneviä ongelmia, vai onko ei-oikeudellisten normien rooli parhaimmillaankin oikeudellista sääntelyä täydentävä. Myös markkinarakenteen vaikutusta sääntelyn tarpeeseen valotetaan lyhyesti.

Yksi olennainen kysymys juridisesta näkökulmasta on sen analysointi, kuinka paljon lain sanamuoto jättää liikkumavaraa lain tulkinnalle ja näin ollen, kuinka paljon määrin voitaisiin nojata siihen, että oikeuskäytännössä omaksutut tulkinnat sanelisivat oikeustilan. Tähän lainopilliseen lähestymistapaan liittyy toisaalta omat rajoituksensa, kuten se, että kannanmuutospäätösten tekeminen oikeuskäytännössä voi kestää pitkään, ja se, että oikeuskäytännössä vääjäämättä jää katvealueita, joilla siis ratkaisuja tulkinnanvaraisuuksiin ei ole.²¹ Toisaalta kiinnostavuudestaan huolimatta tähän vaihtoehtoon sisältyy monia heikkouksia. Selvityksessä keskitytäänkin ensi sijassa sääntelyteoreettiseen näkökulmaan, jossa arvioidaan erilaisien sääntelyvaihtoehtojen vaikutuksia. Tämä puolestaan luo edellytyksiä arvioida vaihtoehtojen tarkoituksenmukaisuutta. Näin ollen selvityksen kohteena ovat ne edut ja haitat, joita sisältyisi siihen, jos luonnonmarjanpoimijat olisivat työsuhteessa tai vaihtoehtoisesti elinkeinonharjoittajia.

Sääntelyn vaikutuksista esille nostetaan muun muassa hallinnollinen taakka eli lakisääteisten informointivelvollisuuksien aiheuttamat kustannukset luonnonmarjanpoiminnan markkinaosapuolille. Tätä kattavampi käsite on sääntelytaakka, joka tarkoittaa kaikkien lakisääteisten velvollisuuksien aiheuttamia kustannuksia. Tavanomaisia liiketoimintakustannuksia (business-as-usual costs), jotka yritykset olisivat panostaneet toimintaansa ilman sääntelyn asettamia velvoitteitakin, ei kuitenkaan sisällytetä sääntelytaakkaan. Sääntelytaakan tarkastelun kannalta tärkeää on se, mihin tahoon ne eri yhteyksissä kohdistuvat. Kohdetahoina on eroteltavissa useimmiten yritystoiminta, yksityishenkilöt tai kotitaloudet sekä julkinen organisaatio.²² Sitä vastoin suppeampi käsite on hallinnon sisäinen taakka, jolla viitataan viranomaisille lakisääteisten velvollisuuksien tehtävien hoitamisesta aiheutuviin kustannuksiin.²³

21 Esimerkkinä lain tulkintaan liittyvästä ongelmasta on se, että täyttääkö luonnonmarjanpoimijoiden toiminta työsuhteen tunnusmerkistön. Tällöin erityisesti korostuu direktio-oikeuden merkitys. Ks. myös Koskinen (2007).

22 Ks. esimerkiksi Määttä ja Tala (2015), s. 5. Ks. lähemmin erityyppisistä lakisääteisistä velvoitteista ja niiden aiheuttamista kustannuksista Bertelsmann Stiftung (2009).

23 Ks. terminologiasta esimerkiksi Määttä ja Tala (2015). Ks. myös European Commission (2007).

Sääntelyn kustannukset voivat siis muodollisesti kohdistua elinkeinoelämään, kotitalouksiin, julkisvaltaan taikka muihin toiminnanharjoittajiin. Tämä on kuitenkin eri asia kuin se, ketkä tosiasiallisesti kantavat sääntelyn kustannukset. Viimeksi mainitulta osin voidaan puhua sääntelytaakan tosiasiallisesta kohtaannosta. Ensinnäkin sääntelytaakan tosiasialliset maksajat ovat aina luonnollisia henkilöitä, eivät koskaan oikeushenkilöitä, vaikka muodollisesti sääntelytaakka kohdistuu usein niihin. Toiseksi sääntelyn kustannukset voidaan vyöryttää yhtä lailla eteenpäin kuin taaksepäin, taikka sekä että. Näin ollen yrityksille lankeava sääntelytaakka voidaan vyöryttää esimerkiksi osin kuluttajille korkeampina kulutushyödykkeiden hintoina taikka työntekijöille alemmina palkkoina. Kolmanneksi sääntelytaakan tosiasiallinen kohtaanto riippuu olennaisesti markkinaolosuhteista. Tähän liittyen tosiasialliset sääntelytaakan kantajat määräytyvät sen mukaan, mikä on yhtäältä kysynnän ja toisaalta tarjonnan hintajousto. Tämä johdattaa puolestaan siihen, että sääntelytaakan lopullisten maksajien selvittäminen on empiirinen ja samalla hyvin haastava kysymys.²⁴

Rajauksesta on todettavissa, että selvityksen ulkopuolelle jää esimerkiksi vapaaehtoisesti suoritettava työ. Selvityksessä ei analysoida myöskään ihmiskauppaa koskevaa – etupäässä – rikosoikeudellista problematiikkaa²⁵, vaikka se osittain onkin ollut merkittävä taustatekijä toimialalla. Lisäksi vero-oikeudellisia kysymyksiä sivutaan vain siinä määrin kuin se on välttämätöntä²⁶. Näkökulmasta on todettavissa se, että selvityksessä ei tehdä pitkälle meneviä suosituksia lainsäädännöksi, vaan keskitytään niiden etujen ja epäkohtien kartoittamiseen, joita käsillä oleviin toteuttamisvaihtoehtoihin sisältyy.²⁷

24 Ks. esimerkiksi Määttä ja Tala (2015), s. 9–10.

25 Ihmiskauppana rangaistavan teon luonnetta ei kuvaa yksinomaan vapaudenriisto ja sen intensiivisyys. Ihmiskauppasäännöstä tulkittaessa on syytä korostaa, ettei turvattoman tilan ja riippuvaisen aseman käsitteitä tule tulkita suppeasti, sillä turvattoman tilan ja riippuvaisen aseman hyväksikäyttö voi perustua myös psyykkisiin keinoihin. Esimerkiksi, jos asianomistajat eivät velkasuhteestaan johtuen koe voivansa lopettaa työntekoa, menettelyn seurauksena henkilöt voivat tosiasiallisesti menettää vapautensa toimia haluamallaan tavalla.

26 Ks. tältä osin erityisesti Verohallinnon ohje. Luonnontuotetulojen verotus. 15.12.2020, Dnro VH/8400/00.01.00/2020.

27 Ks. myös <http://helo.finlex.fi/iv-hallituksen-esityksen-perusrakenne/sisallys/?q=vaihtoehdot#jakso-5-muut-toteuttamisvaihtoehdot>.

4.1 Itsesääntely ja markkinat ohjaamassa käyttäytymistä

Käytännesäännöt ja auditoinnit

Sääntely voi olla muutakin kuin oikeudellista sääntelyä. Tältä osin voitaneen puhua toimialan itsesääntelystä (self-regulation) erona alaa koskevalle oikeudelliselle sääntelylle (ks. esim. Ogus 1995). Hieman konkreettisemmin määritellen, itsesääntelyllä tarkoitetaan käytäntöjä, joissa elinkeinoelämän toimiala tai muu yhteiskunnan osa-alue laatii omaa toimintaansa koskevat säännöt, luo niiden noudattamiseksi valvontajärjestelmän sekä mekanismin, jonka avulla mahdolliset erimielisyydet voidaan ratkaista. Itsesääntely voi tuottaa esimerkiksi laatustandardeja, sertifiointimenetelmiä, menettelytapaohjeita ja vakioehtoja, joiden tarkoituksena on tuotteen, palvelun laadun taikka kaupallisen suorituskyvyn tai prosessien parantaminen.²⁸ Tässä on syytä panna merkille, että koska kysymys on itsesääntelystä, se ei aiheuta sen paremmin hallinnollista kuin sääntelytaakkaa.

Marjojen ostoketjun haastatteluissa tähdennettiin usein, että toimintaa johdetaan käytännesääntöjen (code of conduct) mukaisesti. Käytännössä uusi toimittaja sitoutuu allekirjoituksellaan tavarantoimittajasopimukseen sekä eettisiin ohjeisiin, jotka annetaan tavarantoimittajalle sopimuksen liitteenä. Tavarantoimittaja sitoutuu noudattamaan sekä kouluttamaan henkilöstönsä ja vakiinnuttaa toimintatansa eettisten ohjeiden mukaisesti. Eli eettinen ohjeistus on yksi olennainen osa hankintasopimusta. Tähän liittyen toiminnot pitää sertifioida ja auditoida luotettavasti, jotta toimintaa pystyttäisiin kehittämään paremmaksi.

Suurimmissa yrityksissä on omat vastuullisuustiimit tai muutoin vastuullisuudesta vastaavat työntekijät. Muutoin on käyty asiakkaiden kanssa muun ohella vastuullisuuskeskusteluja. Toisaalta haastatteluissa korostettiin, ettei riitä, että vastuullisuudesta on olemassa vain ohjeistus, vaan että ohjeistus myös pystytään toteuttamaan. Viimeksi mainittu kuvastaa oikeaan osunut ajattelua, koska käytännesäännöt voivat olla hyvinkin täydellisiä teoriassa, mutta jos niiden käytännön täytäntöönpano ontuu, ne eivät ole sanottavastikaan hyödyksi tähdättäessä epäkohtien minimoimiseen ja luonnonmarjanpoimijoiden aseman turvaamiseen.

Auditoinnit ovat ohjanneet jossain määrin toiminnanharjoittajien käyttäytymistä. Toisaalta aina luonnonmarja-alalla ei ole ollut omia auditointeja, vaan on perehdytty tavarantoimittajien auditointien tuloksiin. Tällöinkin on voitu haastattelujen valossa miettiä, olisiko omalla auditoinnilla saavutettavissa hyötyjä. Käytännössä

28 Ks. laajemmin Työ- ja elinkeinoelämän julkaisuja 45/2010.

tällöin on järjestetty toimittajakyselyitä ja tapaamisia. Kehitettävänä osa-alueena on nähty erityisesti rekrytointi, kuten rekrytointikäytännöt ja -kriteerit Thaimaassa. Haastatteluissa peräänkuulutettiin myös kolmannen osapuolen auditointia, jolloin se tulisi tehtyä keskitetysti ja kerralla eikä suinkaan hajautetusti.

Esimerkkinä mainittakoon eräs suuri ostajayritys, joka vaatii marjayrityskumppaneilta seuraavia asioita, jotka kolmas osapuoli auditoi tarvittaessa:

- reilu ja kohtuullinen minimikorvaus poimijoille,
- täysi läpinäkyvyys marjojen hankintaketjussa koskien myös välikäsiä ja poimijoiden ansaintamallia,
- varmuus hyvistä työ- ja elinolosuhteista,
- poimijoiden koulutus ennen poimintakautta sekä
- anonyymit palautekanavat poimijoiden käytettävissä.

Tämän ohella ostajayrityksessä oli teetetty ulkopuolisen sertifiointiyrityksen ihmisoikeusasiantuntijan avulla ensimmäinen sosiaalisen vastuun auditointi luonnonmarjanpoimintaleirillä syyskuussa 2023. Kyseessä oli ensimmäinen sanotun ostajayrityksen vaatimuksien mukaan tehty, marjanpoimijoiden työoloja selvittävä sosiaalisen vastuun auditointi Suomessa. Auditoinnin tulosten perusteella kävi selville, että luonnonmarjanpoimijoiden työoloihin liittyi ongelmia, jotka koskivat ensisijaisesti rekrytointikäytäntöjä, korkeita Suomeen tulon kustannuksia, poimijoiden pitkiä työaikoja ja lyhyitä lepoaikoja. Ongelmien korjaamiseksi on analysoitu yhdessä ulkopuolisen ihmisoikeusasiantuntijan kanssa.

Yleisellä tasolla eräissä haastattelupuheenvuoroissa korostettiin, että lainsäätäjällä on velvollisuus toimia eikä kaikkia toimintavelvoitteita voida jättää kaupan tai muiden toimijoiden harteille. Lainsäädännön pitää samalla olla sellainen, että toimintatavat ovat selvät ja kestävä toimintatapa on tosiasiansa mahdollista. Toisaalta pienten toimijoiden kohdalla on arveluttanut heidän resurssiensa riittävyys asioiden järjestämiseen.

Markkinat ja mainekustannukset

Haastattelut valottavat myös suuntaa antavasti, missä määrin markkinat ja erityisesti mainekustannukset (stigma costs) ovat ohjanneet luonnonmarja-alan yritysten toimintaa. Mainekustannuksilla tarkoitetaan julkisuuteen nousseiden epäselvyyksien aiheuttamia vaikutuksia kauppakumppanien ja kuluttajien käyttäytymiseen, ja siten luonnonmarja-alan yritysten kannattavuuteen. Tämä on sääntelyn kannalta tärkeä kysymys.

Tilannetta markkinoilla pidettiin kuitenkin haastatteluiden valossa huolestuttavana, sillä epäilyt ovat kohdistuneet useampaan yritykseen. Kyse on siis laajemmasta ongelmasta kuin yhteen yritykseen kohdistuvasta ongelmasta. Tässä voikin kysyä, että jos yksi alan yritys saa kilpailuetua lainvastaisella menettelyllä, muut yritykset ovat pakotettuja seuraamaan selviytyäkseen kilpailussa mukana. Näin ollen yksittäisiin lainvastaisuuksiin on puututtava tiukasti, jotta noidankehä saadaan katkaistua. Julkisuuteen nousseet epäselvyydet ulkomaisten poimijoiden kohtelusta eivät olleet yllätys osalle haastatelluista, mutta osalle päinvastoin olivat. Toisaalta poliisilla on voinut olla omia tutkintojaan, jotka eivät ole olleet muiden viranomaisten tai muiden toiminnanharjoittajien tiedossa. Vakavissa tapauksissa tehdään esitutkinta-ilmoitus, jos on todennäköisiä perusteita epäillä rikosta.

Mainekustannuksiin ja -haittaan sisältyy useita (epävarmuuttakin luovia) näkökohtia. Yleisesti ottaen mainehaitta koettiin vakavaksi asiaksi, mutta reagointi mainehaittaan vaihteli olennaisesti. Näin ollen mainekustannusten vaikutus ja vaikuttavuus jää epävarmaksi ja se aktualisoituu vasta viiveellä.²⁹ Yksi ongelma on se, että mainekustannuksista ei kärsi vain epäasianmukaisuuksiin syyllistynyt yritys, vaan kaikki luonnonmarja-alan yritykset ja siis riippumatta siitä, kuinka asianmukaisesti ne ovat menetelleet. Toisaalta toimijoiden omia sertifikaatteja ja vastuullisuusohjelmia on käyty läpi intensiivisesti viime aikoina. Tavarantoimittajille on annettu myös kehittämisohjeita toimintaohjeisiin. Eräät tahot eivät pitäneet vastuullisena toimintatapana sitä, että ongelmien noustessa esiin katkaistaan välittömästi kauppasuhteet, vaan ensisijaisesti ongelmia lähdetään ratkomaan. Toimittajasuhde katkaistaan vain, jos yritys ei halua korjata omia toimintatapojaan. Luonnonmarja-alan yritykset ovat halunneetkin lähteä hakemaan ratkaisua, miten asiat saataisiin tehtyä aikaisempaa paremmin. Tarkempaa tietoa ei kuitenkaan ole siitä, miten tässä on onnistuttu.

Lisäksi puheena olevassa tapauksessa on otettava huomioon oligopolinen markkinarakente, joka heijastuu siihen, että markkinat eivät välttämättä korjaa epäkohtia. Esimerkiksi, jos yksi yritys näillä markkinoilla harkitsisi hintojen korotusta, se tuskin siihen ryhtyisi, koska muut yritykset eivät välttämättä seuraisi sitä. Näin on silloinkin, kun kustannusten lisäys legitimoisi hintojen nostamisen. Toisaalta mikään oligopolirytyksistä ei myöskään laskisi hintaa, koska yritykset pelkäisivät, että näin

29 Toisaalta virallistenkaan sanktioiden vaikutus ei ole varmaa, koska kiinnijäämisriski on aina alle yksi.

käynnistyisi hintasota yritysten kesken. Kokonaisuutena ottaen strateginen käyttäytyminen johtaisi siihen, että yritykset eivät muuttaisi käyttäytymistään.³⁰ Näin ollen voidaan tarvita oikeudellista ohjausta muodossa tai toisessa.

Lisäksi oligopolinen markkina on altis kartellille, koska muutaman yrityksen on helppompaa saada aikaan kartelli kuin jos markkinoilla olisi lukuisa joukko yrityksiä.³¹ Kilpailu- ja kuluttajavirasto onkin toimittanut syyskuussa 2023 tarkastuksia eräiden luonnonmarja-alan yritysten toimitiloissa. Virasto on selvittänyt, ovatko yritykset syyllistyneet kilpailua rajoittaviin menettelyihin luonnonvaraisten marjojen hankinta- ja tukkumyyntimarkkinoilla Suomessa. Toisaalta kilpailulain (948/2011) 35 §:n mukainen tarkastus on vasta selvitystoimi, joten tarkastus ei vielä ole osoitus sen kohteena olevan elinkeinonharjoittajan tai elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän syyllisyydestä lainvastaiseen toimintaan. Myös Ruotsin kilpailuviranomainen (Konkurrensverket) on samanaikaisesti Suomessa toteutettujen tarkastusten kanssa toimittanut tarkastuksia eräiden luonnonmarjaliiketoimintaa harjoittavien yritysten toimitiloissa Ruotsissa. Tarkastukset Suomessa ja Ruotsissa on osittain toteutettu yhteistyönä maiden kansallisten kilpailuviranomaisten kesken.³² Tätä selvitystä viimeisteltäessä (maaliskuu 2024) ei ole vielä informaatiota tarkastusten tuloksista ja seurauksista.³³

4.2 Marjalaista ja sen kehittämistarpeista

Marjalain pääkohtia

Marjalain tarkoituksena on parantaa luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellista asemaa ja ansaintamahdollisuuksia sekä yhdenmukaistaa luonnontuotekeruualan elinkeinotoiminnan edellytyksiä (lain 1 §). Marjalaissa säädetään luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta sekä kerääjien ja luonnontuotekeruualan toimijoiden keskinäisistä oikeuksista ja velvollisuuksista (lain 2.1 §). Lakia sovelletaan Suomessa luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudelliseen asemaan sekä kerääjien ja näiltä luonnontuotteita

30 Tätä havainnollistetaan usein polveikkaalla menekkikäyrällä (kinked demand curve).

31 Ks. laajemmin kartellille altistavista tekijöistä Posner (2001) luku 3.

32 Kilpailu- ja kuluttajavirasto antaa ratkaisunsa yritysten menettelytapojen lainmukaisuudesta myöhemmin tarkastuksien ja muiden asiassa tehtävien selvitysten jälkeen. Kilpailu- ja kuluttajaviraston tiedote 20.9.2023.

33 Toisaalta kaikki yritysten välinen yhteistyö ei ole kiellettyä. Tässä voidaan kysyä esimerkiksi, voidaanko kielletyksi katsoa yhteistyö, jolla pyritään parantamaan thaipojien elinoloja, ja jolla ei varsinaisesti puututa luonnonmarjamarkkinoihin.

ostavien yritysten keskinäisiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Lakia sovelletaan luonnontuotekeruualan toimijoihin sekä ulkomaalaisiin, jotka keräävät luonnontuotteita siten, että kerääjät ovat luonnontuotekeruualan toimijan majoituksessa ja ruokahuollossa. Ulkomaalaisella tarkoitetaan ulkomaalaislain (301/2004) 3 §:n 1 kohdan mukaisesti henkilöä, joka ei ole Suomen kansalainen. Marjalakia ei sovelleta kuitenkaan esimerkiksi vapaa-aikanaan luonnontuotteita kerääviin marjatilojen työntekijöihin. Laki koskee kahdenlaisia luonnontuotekeruualan toimijoita³⁴ eli yhtäältä kerääjän Suomeen kutsunutta toimijaa ja toisaalta toimijaa, joka myöhemmin Suomessa järjestää kerääjälle majoituksen ja ruokahuollon tarkoituksena ostaa häneltä kerättyjä luonnontuotteita. Säännös liittyy kerääjän oikeuteen myydä keräämänsä luonnontuotteet kenelle tahansa sekä siihen että kerääjän maahan kutsunut toimija ei voisi välttyä esitetyn lain mukaisesta vastuusta siirtämällä kerääjän esimerkiksi alihankkijansa majoitukseen (HE 42/2021 vp).

Kerääjän Suomeen kutsuneen luonnontuotekeruualan toimijan marjalain 6 ja 7 §:n 1 momentissa säädettyjä velvollisuuksia sovelletaan myös toimijaan, joka ei ole kutsunut kerääjää maahan, mutta joka itse tai jonka lukuun muu taho järjestää kerääjille majoituksen, keruuvälineet tai ajoneuvot tarkoituksella saada ostetuksi kerääjiltä näiden keräämiä luonnontuotteita. Säännös koskee toimijaa, jonka majoitukseen ja ruokahuoltoon luonnontuotteiden kerääjät Suomessa jo ollessaan myöhemmin siirtyvät. Lisäksi säännös koskee toimijaa, jonka majoituksessa on luonnontuotteiden kerääjiä, jotka ovat viisumivapaan valtion kansalaisia. Laki ei miltei osin koske muita kerääjiltä luonnontuotteita ostavia tahoja (Ks. lähemmin HE 42/2021 vp).

Tärkeä rajausta on se, että marjalaki koskee TVL 89 §:ssä tarkoitettuja luonnontuotteita, joita on luvallista poimia jokaisen oikeuden nojalla ilman maanomistajan suostumusta (lain 2.3 §).³⁵ Keskeisimmät jokaisen oikeuksia ohjaavat säännökset ovat RL 28 luvussa. Luvun 14 §:ssä säädetään muun muassa luonnonvaraisten marjojen, sienten ja kukkien keräämisestä toisen maalta. Myös tulonhankkimistarkoituksissa tapahtuva marjanpoiminta toisen alueella perustuu jokaisen oikeudella toimimiseen. Jokaisen oikeuksilla toimimista koskee häiriöttömyysvaatimus, jonka

34 Luonnontuotekeruualan toimijalla tarkoitetaan marjalaissa sitä, joka viisumia haettaessa kutsuu kerääjän maahan sekä sitä, joka ei ole kutsunut kerääjää maahan, mutta joka itse tai jonka lukuun muu taho järjestää kerääjälle majoituksen, keruuvälineet ja -varusteet tai ajoneuvot pääasiallisena tarkoituksenaan saada ostetuksi kerääjältä tämän keräämiä luonnontuotteita, marjalain 2.2 §.

35 Metsähallitus on vuonna 2023 linjannut, että aikaisempia jokamiehenoikeuksia kutsutaan jokaisen oikeudeksi. Käsitteen sisältö ei ole siis muuksi muuttunut, vaan kysymys on pyrkimyksestä tasa-arvoiseen kielenkäyttöön.

mukaan toiminnasta ei saa aiheutua vähäistä suurempaa haittaa maanomistajalle, maankäytölle tai luonnolle. Jokaisen oikeudet eivät ole riippuvaisia oikeuden käyttötarkoituksesta, vaan oleellista on se, ettei toiminnasta aiheudu vähäistä suurempaa haittaa. Kaupallinen toiminta ei automaattisesti tarkoita sitä, että vähäistä suuremman haitan kynnyks ylittyy. Toiminnan tosiasialliset vaikutukset ratkaisevat, voiko toimintaa harjoittaa jokaisen oikeudella vai tarvitaanko siihen maanomistajan suostumus. Toiminnan tosiasialliset vaikutukset johtuvat muun muassa kerääjäryhmän koosta, paikallisista luonnonolosuhteista, toiminnan luonteesta, luonnontuotteiden keräämisen menetelmistä sekä toiminnan säännöllisyydestä ja kestosta.³⁶

Marjalaki perustuu toisaalta logiikaltaan turistiviisumien käyttöön maahantulon välineenä. Jatkossa turistiviisumeita ei tähän tarkoitukseen käytetä, joten marjalaki olisi (jos kausityövaihtoehtoon ei mennä) joka tapauksessa rakennettava uudelleen jonkin uuden maahantulovälineen varaan. Tällöin herää kysymys, tarvitaanko marjalakia vai tuleeko poimijan suoja rakentaa suoraan uuden maahantulovälineen sisään.

Marjalain tarkoituksenmukaisuudesta

Ennen marjalain säätämistä luonnontuotteiden kerääjien alisteinen asema ilmeni siten, että kerääjät itse joutuivat kustantamaan matkan Suomeen ja Suomesta pois, viisumi- ja matkavakuutuskulut, keruuvälineet ja -varusteet Suomessa, keruuseen käytettävien ajoneuvojen vuokran ja polttoainekulut, majoituksen ja ruokahuollon sekä muut kulut Suomessa. Kerääjät Thaimaassa värväävä koordinaattori yleensä perii kerääjiltä lisäksi palvelumaksun ja mahdollisia muita kuluja Thaimaassa.³⁷ Matkasta Suomeen muodostui kerääjälle suuret kulut, mutta ansiot jäivät hänen omalle riskilleen. Ansiot riippuivat muun muassa satotilanteesta, keruualueiden löytymisestä, säätilasta sekä luonnontuotteiden hinnasta. Myyntihintaan kerääjällä itsellään oli vain rajallinen mahdollisuus vaikuttaa. Kerääjän neuvotteluasema oli heikko johdun riippuvaisesta asemasta hintaneuvottelujen vastapuoleen. Luonnontuotteiden keruun seuranta ja valvontaa tai siihen liittyvää neuvontaa ei ollut säädetty minäkään viranomaisen velvollisuudeksi (HE 42/2021 vp). Haastatteluaineiston valossa monet mainituista näkökohdista ovat edelleenkin vallitsevia marjalaista huolimatta. Haastattelujen valossa marjalakia on pidetty yleisesti luonnehtien raakileena, vaikka myönnettiin sekin, että marjalaki olisi kohtuullinen pohja jatkokehittämiselle.

36 HE 42/2021 vp, jossa todetaan myös, että toisaalta joidenkin luonnontuotteiden kerääminen vaatii maanomistajan luvan, mahdollisesti myös maanomistajalle maksettavan korvauksen.

37 Toisaalta luonnontuotekeruualan toimija ei saa periä kerääjältä kohtuutonta maksua 6 §:n 3–5 kohdassa tarkoitetuista velvoitteiden hoitamisesta, marjalain 7 §.

Erikseen kannattaa nostaa esille luotettavuusarviointi. Luotettavuusarvioinnissa Harmaan talouden selvitysyksiköllä on keskeinen asema, mitä kuvastaa muun muassa se, että marjalakia säädettäessä Harmaan talouden selvitysyksiköstä annetun lain (1207/2017) 6.1 §:ään lisättiin 29 kohta, jonka mukaan velvoitteidenhoitoselvitys laaditaan tukemaan luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta annetun lain 5 §:ssä tarkoitettua luonnontuotealan toimijan luotettavuuden selvittämistä.³⁸ Selvitysyksikkö kuvaa velvoitteidenhoitoselvityksessä organisaation tai organisaatiohenkilön sekä näihin välittömästi tai välillisesti kytkeytyvän organisaation ja organisaatiohenkilön toimintaa ja taloutta sekä veroihin, lakisääteisiin eläke-, tapaturma- tai työttömyysvakuutusmaksuihin taikka tullin perimiin maksuihin liittyvien velvoitteiden hoitamista.³⁹ Velvoitteidenhoitoselvitystä ei laadita, jos henkilöön sovelletaan työsopimuslakia. Toisin sanoen selvitys on nykyainsäädännön valossa tehtävissä vain, jos poimija katsotaan yrittäjänluonteiseksi toiminnanharjoittajaksi, jonka suomalainen yritys on hankkinut poimijaksi. Velvoitteidenhoitoselvityksiä on laadittu Pohjois-Pohjanmaan TE-toimistolle luotettavuusarviointia varten. Velvoitteidenhoitoselvityksiä on tehty (marjalain voimassaoloaikana) vuonna 2021 yhteensä 121 kpl, vuonna 2022 yhteensä 125 kpl ja vuonna 2023 yhteensä 94 kpl.

Kritiikkinä luotettavuusarviointia kohtaan mainittiin se, että marjalaista puuttuu hyvämaineisuusarviointi. Hyvämaineisuudella viitataan rikostaustaan. Vertailukohdaksi mainittiin julkisista hankinnoista ja käyttöoikeussopimuksista annettu laki (1397/2016, hankintalaki), jossa useat rikokset on säädetty pakollisiksi poissulkemisperusteiksi. Tässä voidaan mainita muun muassa hankintalain 80.1 §:n 3 kohta, jonka mukaan hankintayksikön on päätöksellään suljettava ehdokas, tarjoaja tai alihankkija tarjouskilpailun ulkopuolelle, jos hankintayksikön tiedossa on, että ehdokas, tarjoaja tai alihankkija taikka sen hallinto-, johto- tai valvontaelimen jäsen tai edustus-, päätös- tai valvontavaltaa käyttävä henkilö on rikosrekisteristä ilmenevällä lainvoimaisella tuomiolla tuomittu rangaistukseen rikoslain 25 luvun 3 §:ssä tarkoitettua ihmiskaupasta tai 25 luvun 3a §:ssä tarkoitettua törkeästä ihmiskaupasta.

38 Ks. velvoitteidenhoitoselvityksistä laajemmin Määttä (2015).

39 Harmaan talouden selvitysyksiköstä annetun lain 5.4 §. Organisaatiolla tarkoitetaan yritys- ja yhteisötietolain (244/2001) 3 §:ssä mainittuja rekisteröitäviä yksiköitä. Organisaatiohenkilöllä tarkoitetaan puolestaan liiketoimintakiellosta annetun lain (1059/1985) 2 §:ssä tarkoitettua henkilöä tai sellaista omistajaa, joka yksin tai yhdessä ylenevässä tai alenevässä sukulaissuhteessa olevan henkilön, aviopuolison, rekisteröidyssä parisuhteessa toisen osapuolen tai samassa taloudessa asuvan henkilön kanssa omistaa vähintään 10 prosenttia yhteisön pääomasta tai heillä on vastaava osuus yhteisön äänimäärästä. Harmaan talouden selvitysyksiköstä annetun lain 2 §

Taloudellinen luotettavuussäätely on haastatteluaineiston valossa nykyisin laaja ja kattava, ja se kattaa yrityksen, sen vastuuhenkilöt ja vastuuhenkilöiden muun yritystoiminnan. Arviointia tekevän TE-toimiston tietojensaantioikeudet salassa pidettäviin viranomaistietoihin ovat myös luonteeltaan laajat ja kattavat velvoitteidenhoitoselvityksissä olevat tiedot. Toisaalta epäiltiin, että luotettavuusraportoinnissa täytyy ilmetä useina vuosina väärinkäytöksiä ennen kuin yritykseltä evätään kutsuluvat.⁴⁰ Kriteerien kutsulupaan pitäisi olla siis entistä tiukempia. Esimerkiksi viime kesänä suomalaisyritys oli kutsunut poimijoita, mutta marjalain edellyttämää luotettavuusarviointia ei ollut tehty. Viranomaiset tekivät tarkastuksen ja yritys sai kehotuksen luotettavuusarvioinnista: Tehtiin toinen tarkastus, jolloin luotettavuusarviointia oli edelleen tekemättä. Harmaan talouden riskeihin olisi kyettäväkin puuttumaan ajoissa. Lisäksi kysyttiin, olisiko mahdollista antaa uhkasakko yritykselle, jotta luotettavuusarvioinnissa todettu poimijoiden väärinkäyttö ei jatku.

Tarkastukset ja muu valvonta ovat myös keskeisiä tässä yhteydessä. Poimijoiden tilanteeseen vaikuttaa lukuisa joukko tekijöitä, kuten asumisterveys. Myös muut viranomaiset, kuten pelastusviranomaiset, ja heidän toimivaltansa on otettava tässä yhteydessä huomioon. Viranomaisyhteistyö onkin tällöin tärkeä näkökohta. Valvonnan keskitytään yleensä työnantajan työnteko-oikeuden varmistumiseen, vaikka luonnonmarjojen poimijat eivät olekaan työsuhteessa. Valvonnan kohteena on ollut muun muassa se, että yritys ei rajoita poimijan oikeuksia, kuten poimijan marjojen myyntiä toisaalle.⁴¹ Siitä huolimatta, että luonnonmarjan poimijoilla on oikeus myydä kelle tahansa potentiaaliselle ostajalle keräämänsä marjat, tosiasiallisesti omaa yritystä kohtaan tunnetaan lojaliteettia tai poimijoilla ei joissain tapauksissa tosiasiallisesti ole mahdollisuutta myydä marjoja muualle. Näin ollen marjalain tavoitteet eivät tältä osin täysimääräisesti toteudu eivätkä poimijat saa marjoistaan parasta mahdollista hintaa.

40 Epäselvää on ollut, milloin luotettavuuslausunto olisi voinut muuttua kielteiseksi. Käytännössä Bangkokin edustuston saamat lausunnot ovat näet olleet myönteisiä.

41 Marjalain mukaan poimijalla on siis oikeus myydä poimimansa kenelle tahansa.

Taloustieteellisiä näkökulmia poimijoiden käyttäytymiselle

Poimijoiden käyttäytymistä voidaan selittää kahdella taloustieteellisellä seikalla. Ensinnäkin transaktiokustannukset potentiaalisten ostajien etsinnästä johtavat siihen, että poimijat pitäytyvät liikesuhteessa oman yrityksen kanssa. Tässä yhteydessä voidaan puhua etsintäkustannuksista (search costs), jotka ovat olennainen osa transaktiokustannuksista (ks. esim. Kannianen ym. 1996). Toiseksi erilaiset kognitiiviset vinoumat, kuten status quo -vinouma, vaikuttavat saman suuntaisesti. Status quo -vinouma tarkoittaa tässä yhteydessä sitä, että koska poimijat ovat tottuneet asioimaan oman yrityksensä kanssa, se lukkiuttaa heidät osaltaan tähän liikesuhteeseen, vaikka muitakin valinnanmahdollisuuksia olisi tarjolla (ks. esim. Samson 2023). Myös saavutettavuusheuristiikka (availability heuristic) vaikuttaa tähän suuntaan, koska ihmisillä on taipumus nojata erityisesti informaatioon, joka heillä on jo tiedossaan verrattuna tietoon, joka ei ole yhtä lailla tarjolla (Tversky ja Kahneman 1974).

Siitä huolimatta, että kysymyksessä on pieni toimiala, sen valvonta on ollut haastavampaa kuin monen muun toimialan sen erikoisluonteisuudesta johtuen. Kvantitatiivisesti valvonnan intensiteettiä kuvastaa se, että kokonaisuudessaan tehdään 20 000–25 000 tarkastusta vuosittain. Tämä luku ei tosin koske vain marja-alaa, vaan kaikkia tarkastuksia. Vuodessa tavoitetaan noin 10 prosenttia työpaikoista, ja joka vuosi marjalain piiriin kuuluvista leireistä noin puolet on tavoitettu. Marjatukikohdista tarkistetaan noin 50 %. Aluehallintovirasto tekee valvontakäynnit aina ennalta ilmoittamatta, ja mukana ovat muun ohella useimmiten poliisi sekä pelastusviranomaisen. Tämän perusteella ei voitane kuitenkaan tehdä päätelmää, että kiinnijäämisriski laiminlyönneistä olisi suhteellisen korkea. Toisaalta valvonnassa tehdään riskiarvioiteja aloittain, ja vakavammat uhat tarkastetaan kohdistetummin.⁴²

42 Kohdistetut tarkastukset ovat tuttuja monilta toimialoilta. Näin ollen eri aloilla havaitut hyvät mallit ja hyvät käytänteet voidaan ottaa huomioon kehitettäessä vastaavaa toimintaa luonnonmarjanpoiminta-alaa koskien.

Aluehallintoviraston valvontakohteiden valikoitumiseen vaikuttaa moni tekijä. Lähtökohtana on se, että ilmoitukset tukikohdista tehdään verkkolomakkeella ja marjatoimija täyttää sen. Ilmoituksesta käy ilmi marjatukikohdan sijainti, poimijoiden määrä ja käyttöaika. Myös vinkit epäkohdista tai ilmoittamattomista tukikohdista vaikuttavat kohdevalintaan. Ilmoittamattomiin leireihin mennään, jos tällaisia saadaan tietoon. Virka-aikana ei ole tarkoituksenmukaista tehdä tarkastuksia, koska poimijat ovat tällöin metsässä. Käynnit sijoittuvatkin ilta-aikaan alkaen noin klo 19. Toisaalta käyntejä ei voida tehdä yömyöhään, jotta poimijoiden lepo mahdollistuu. Tarkastusikkuna on siis lyhyt. Tämä selittää osittain myös sen, että yleensä yhdessä illassa on mahdollista tarkastaa ainoastaan yksi tukikohta. Yleensä yksittäisessä tukikohdassa on 100 henkilöä per paikka; haastattelut kestävät keskimäärin 2–3 tuntia; yrityksen edustajia ei yleensä ole paikalla; leirin tukihenkilö on yleensä paikalla (thaimaalainen, joka on työsuhteessa yritykseen)⁴³.

Valvontakäynneistä laaditaan tarkastuskertomus. Raportti laaditaan kuukauden kuluessa tietojen hankinnasta. Tähän liittyen pyydetään perehdytysmateriaali, mikäli on (yleensä aina on). Perehdytysmateriaali käännetään suomeksi tai englanniksi. Marjatoimijan vastuulla on toimittaa materiaali työsuojeluviranomaisen ymmärtämällä kielellä. Pohjois-Suomessa elokuu on tarkastusaikaa, Keski-Suomessa puolestaan syyskuu. Ajat voivat tosin vaihdella marjasadon ja toimijan tukikohtien sijainnin mukaan. Tarkastuskertomukset ovat julkisia.⁴⁴ Resursointi on mahdollistanut sen, että joka vuosi on käyty läpi vajaa puolet luonnonmarja-alan yrityksistä ja kaikille suurimmille toimijoille on tehty jossain vaiheessa tarkastus. Kokonaisuutena ottaen luonnonmarja-alan valvontaan on käytetty paljon resursseja.

Toisaalta eräiden yritysten puheenvuoroissa valvonta sai osakseen kritiikkiä muun muassa, koska sen katsottiin jakaantuneen liian monelle eri viranomaiselle. Raportteja ei ole ollut saatavilla vielä kauden ajalta marraskuussakaan, vaikka ostajat ovat halunneet nähdä niitä jo aikaisemmassa vaiheessa varmistuakseen yhteistyön vastuullisuudesta. Yritysten kritiikki on lisäksi kohdistunut siihen, että valvonnassa olisi kiinnitetty huomiota epäolennaisiin asioihin. Toisaalta on pidetty hyvänä, että aluehallintovirasto tekee tarkastuksia. On tärkeää huomioida asioita poimijan näkökulmasta haastatteleamalla heitä.⁴⁵

43 Tukikohdissa voi olla paikalla useita tukihenkilöitä, eli kirjureita, kokkeja, mekaanikkoja ja usein myös joku toimii ns. johtajana.

44 Tarkastuskertomukset saa aluehallintoviraston kirjaamosta: <https://tyosuojelu.fi/asiointi-ja-yhteystiedot/yhteystiedot>.

45 Lisäksi on syytä mainita, että voimavaroja on käytetty paljon suhteessa valvontakohteiden määrään.

Aluehallintoviraston tekemillä valvontakäynneillä lukuisten thaimaalaisten poimijoiden haastatteleminen on kuitenkin vaikeaa, sillä kommunikointi on haastavaa. Tilanteissa käytetään tulkkia, ja lisäksi kulttuurierot tuottavat haasteita. Poimijoiden keskimäärin hyvin matala koulutustaso tuottaa omat haasteensa siitä, kuinka hyvin poimijat todellisuudessa ovat perillä oikeuksistaan tai ymmärtävät käsitteitä, joita viranomaisen käyttää valvonnan suorittamisessa. Toisaalta viime vuonna työsuojeluviranomaisen julkaisema thaimaankielinen opas koettiin erittäin hyväksi, koska siinä kerrottiin kattavasti poimijoille heidän oikeutensa, ja mitä heiltä ei tulisi velkoa. Tämä osoittaa hyvin, ettei kyse ole vain lain muutostarpeista, vaan paljolti muustakin.

Marjalain valvonnassa on ilmennyt seuraavia seikkoja kuluneiden vajaan kolmen vuoden aikana:⁴⁶

- Valvonta on osoittautunut yleisellä tasolla haastavaksi heti marjalain voimaantulosta lähtien.
- Ala on hektinen muun muassa siksi, että tukikohta siirtyy kesän aikana marjasadon mukaan.
- Valvonnassa ensimmäisen marjalain voimassaolovuoden jälkeen kehitettiin valvonnan kohdentamista ja menetelmiä.
- Erityshuomion kohteena valvonnassa ovat olleet marjalain 6 §:ssä säädetty toimijavelvollisuudet.
- Marjalain 6 §:n toimintavelvollisuuksia on pidetty kyllä yksinkertaisina, mutta siitä huolimatta ne ovat olleet vaikeita valvoa konkreettisuuden puutteen takia.
- Valvonnassa ei voida valvoa keruuansioita, koska missään ei veloiteta tiettyyn minimiansioon. Tämä velvoittaminen ei puolestaan käytännössä onnistu muussa kuin työsuhteessa.⁴⁷
- Valvonnan kohteena on muun muassa se, että marjayritykset, joilla ei ole luotettavuuspäätöstä, eivät harjoita toimintaa.
- Marjalakiin sisältyvä ilmoitusvelvollisuus tukikohdista on osoittautunut tärkeäksi aluehallintovirastolle, koska muutoin esimerkiksi Kainuusta ei löytyisi helpostikaan kyläkoulua, jossa poimijat viettävät muutaman viikon.

46 Samalla nämä näkökohdat voivat tarjota viitteitä siitä, mihin suuntaan valvontaa ja sitä välittömästi tai välillisesti koskevaa sääntelyä on tulevaisuudessa kehitettävä.

47 On myös tärkeää, että viranomaisten yhteystiedot ovat näkyvillä, ja että poimijat ovat tietoisia siitä, miten toimitaan, jos tarvitsee ottaa viranomaisiin yhteyttä.

- Valvonnassa on tarvittu tulkkeja (thaimaan ja ukrainan sekä venäjän kieli). Tukikohdan johtaja puhuu yleensä jonkin verran englantia.
- Marjalain valvonta kuuluu työsuojeluviranomaisille, mutta lakia valvovat myös muut viranomaiset. Esimerkiksi TE-toimisto arvioi kulujen veroituksen kieltoa ja ansioiden maksamista, kunnan ympäristöterveydenhuolto valvoo majoitusvaatimusten täyttymistä, palovaroittimien käyttöä valvoo pelastusviranomainen sekä poliisi maassaolo-oikeutta ja ajoneuvokalustojen kuntoa.

Lisäksi haastatteluissa kiinnitettiin huomiota luonnonmarjanpoimijoiden tulonmuodostukseen sekä tulo- ja elintilanteeseen. Poimijan velkaantuminen lentolippujen johdosta heti kauden alussa on iso riski. Matkakulujen ja niiden korvaamisen suhteen käytännöt vaihtelevat eri yritysten välillä. Yritysten sisälläkin poimijoita ja työntekijöitä saatetaan kohdella eri tavalla, koska joillekin matkakulut maksetaan ja muille ei. Haastavaksi on muodostunut myös korkokulujen periminen matkakustannuksista. Haasteita on ollut myös luonnonmarjanpoimijoiden kohtuullisissa korvauksissa ja kustannuksissa. Taustalla voi olla se, että kustannukset ovat poimijalle yllätyksellisen suuret suhteessa palkkaan. Tilitysaikataulu on hyvin tiukka, minkä seurauksena jotkut toimijat siirtyivät käteismaksuihin, missä piilee riski väärinkäytöksistä.

Marjalain katsottiin sisältävän eräitä muitakin epäkohtia:

- Joskus on ollut epäselvää, miten poimija voi nostaa esille mahdolliset epäselvyydet tai väärinkäytökset, koska oikeudellista suojaa ei ole.
- Ongelmana pidettiin tilanteita, joissa poimijat palaavat kotiin kesken satokautta esimerkiksi terveydellisistä syistä.
- Luonnontuotekeruualan toimijan rajanveto on aiheuttanut ongelmia⁴⁸. Jos yritykset ulkoistavat koko tukikohdan toiminnan käytännössä jollekin muulle yritykselle, kuka tällöin on marjalaissa tarkoitettu toimija?
- Mansikkatilalla työskennellään työsuhteessa. Samat henkilöt saattavat mennä poimimaan mustikoita.

48 Marjalain 2.2 §:n mukaan luonnontuotekeruualan toimijalla tarkoitetaan marjalaissa sitä, joka viisumia haettaessa kutsuu kerääjän maahan sekä sitä, joka ei ole kutsunut kerääjää maahan, mutta joka itse tai jonka lukuun muu taho järjestää kerääjälle majoituksen, keruuvälineet ja -varusteet tai ajoneuvot pääasiallisena tarkoituksenaan saada ostetuksi kerääjältä tämän keräämiä luonnontuotteita.

4.3 Työsuhde vaihtoehtona

Työsopimuslaki yleislakina

Työsopimuslakia (55/2001, TSL) sovelletaan sopimukseen (työsopimus), jolla työntekijä tai työntekijät yhdessä työkuntana sitoutuvat henkilökohtaisesti tekemään työtä työnantajan lukuun tämän johdon ja valvonnan alaisena palkkaa tai muuta vastiketta vastaan. Tulkinnanvaraisissa tilanteissa työsuhteen olemassaolo arvioidaan kokonaisuutena ottamalla huomioon työn tekemisen ehdot, olosuhteet, joissa työtä tehdään, osapuolten tarkoitus oikeussuhteen luonteesta sekä muut osapuolten tosiasialliseen asemaan oikeussuhteessa vaikuttavat seikat. Lakia on myös sovellettava, vaikka vastikkeesta ei ole sovittu, jos tosiseikoista käy ilmi, että työtä ei ole tarkoitettu tehtäväksi vastikkeetta. Lisäksi lain soveltamista ei estä pelkästään se, että työ tehdään työntekijän kotona tai hänen valitsemassaan paikassa eikä sekään, että työ suoritetaan työntekijän työvälineillä tai -koneilla. (TSL 1 §)

TSL 1 luvun 1 §:n 1 momentissa säädetyt työsopimuksen tunnusmerkit ovat pakottavaa oikeutta. Työnantaja ja työntekijä eivät voi siten keskenään sopia siitä, että laissa säädetyt tunnusmerkit tosiasiallisesti täyttävässä oikeussuhteessa ei sovellettaisi työsopimuslakia. Myöskään työehtosopimuksilla ei voida sopia työsopimuksen tai työsuhteen käsitteestä laista poikkeavalla tavalla. Toisaalta pelkkä työsuhteen tunnusmerkkien tarkastelu ei anna kaikissa tilanteissa riittävää vastausta siihen, onko kyseistä työntekoa koskevaa oikeussuhdetta pidettävä työsuhteisena työnä vai ei. Voimassa olevan lain esitöiden mukaan työntekosuhteen oikeudellista luonnetta joudutaankin epäselvissä tai kiistanalaisissa tapauksissa arvioimaan kokonaisuutena harkinnalla (HE 157/2000 vp; HE 215/2022 vp). Sosiaaliturvajärjestelmä rakentuu pitkälti sen mukaisesti, onko kyseessä työsuhteessa tehtävä työ vai ei. Muun muassa työntekijän eläkelain (395/2006) ja työtapaturma- ja ammattitautilain (459/2015) soveltamisaläsäännöksissä viitataan suoraan TSL 1 luvun 1 §:ssä säädettyihin työsuhteen tunnusmerkkeihin. Verotuksessa on sen sijaan itsenäinen työsuhteen käsite (HE 215/2022 vp).

Työoikeudellisen työsuhteen tunnistaminen edellyttää viiden tunnusmerkin täyttymistä samanaikaisesti (ks. esim. Kairinen 1998). Kriteerit perustuvat työsopimuslain määritelmään työsopimuksesta. Ensinnäkin kysymys tulee olla sopimuksen perusteella suoritetusta työstä. Sopimukseksi käy mikä tahansa osapuolten välinen tätä tarkoittava oikeustoimi. Työsopimus ei edellytä kirjallista muotoa. Toiseksi edellytetään, että sopimuksen perusteella tehdään työtä. Työksi käy mikä tahansa taloudellista arvoa omaava toimenpide. Kolmanneksi edellytetään, että työtä tehdään toiselle. Mikäli työn tulos koituu työntekijän itsensä hyödyksi, kysymys on yrittäjästä. Neljänneksi edellytetään, että työtä tehdään vastiketta vastaan.

Työsopimuslain mukaan, vaikka vastiketta ei olisi nimenomaan sovittu, työ on korvattava ja työsopimuslakia sovellettava, jos asianhaaroista ei käy ilmi, että työtä on tarkoitus tehdä vastikkeetta. Viidenneksi edellytetään, että työtä tehdään toisen johdon ja valvonnan alaisena. Tätä direktio-oikeutta työnantajan ei tarvitse konkreettisesti käyttää. Kysymys on vain siitä, että työnantajalla on mahdollisuus johtaa ja valvoa (ks. esim. Koskinen 2007).

Työoikeudellisen johdon ja valvonnan alaisuus päätellään useista konkreettista seikoista. Työntekijäasemaa vastaan puhuvat muun muassa sopimuksen otsikointi pelkkänä sopimuksena tai yhteistyösopimuksena, tehty elinkeinoilmoitus, työn suorittajan ennakkoverolippu, oma vakuutus sekä laskuttaminen toiminimen perusteella. Direktion puolesta vaikuttavat erityisesti työn suorittaminen henkilökohtaisesti, työn tavanomaisuus työsuhdetyönä, muiden työnantajien puuttuminen, työn säännöllisyys ja työnjohdon nimenomainen toteaminen sopimuksessa. Edellä mainitut kriteerit ovat kuitenkin vain suuntaa antavia (Koskinen 2007).

Suomessa ansiotyötä tehdään joko työsuhteessa tai yrittäjänä eli itsenäisenä ammatinharjoittajana. Erottelu työsuhteisen työn ja yrittäjätyön välillä tehdään työsuhteen tunnusmerkkien täyttymisen arvioinnilla, sillä lainsäädännössä ei ole säännöstä yrittäjyyden tunnusmerkeistä (ks. esim. HE 215/2022 vp). Myös unionin tuomioistuin on ottanut kantaa työntekijän ja itsenäisen ammatinharjoittajan (independent contractor) käsitteiden väliseen rajanvetoon EU-oikeudessa. Muun muassa tuomiossa C-413/14 (FNV Kunsten Informatie en Media) ja perustelussa määräyksessä C-692/19 (B. vs. Yodel Delivery Network Ltd) unionin tuomioistuin totesi, "ettei se, että kansallisen oikeuden mukaan kyseessä on "itsenäinen ammatinharjoittaja" (independent contractor), estä sitä, että henkilön on katsottava olevan unionin oikeudessa tarkoitettu "työntekijä", jos hänen itsenäisyytensä on vain fiktiivistä ja peittää todellisen työsuhteen. Tästä seuraa, että unionin oikeudessa tarkoitettuun "työntekijän" asemaan ei voi vaikuttaa se seikka, että henkilö on palkattu kansallisen oikeuden mukaisena itsenäisenä palvelujen tarjoajana verotukseen, hallintoon tai byrokratiaan liittyvistä syistä, jos tämä henkilö toimii työnantajansa valvonnassa, kun on kyseessä muun muassa hänen vapautensa valita työaika, työskentelypaikka ja sisältö ja jos hän ei osallistu tämän työnantajan kaupallisiin riskeihin ja että hän toimii mainitun työnantajan yrityksessä työsuhteen kestämisajan muodostaen tämän kanssa taloudellisen kokonaisuuden."

Unionin tuomioistuimen vakiintuneessa oikeuskäytännössä on myös arvioitu itsenäisen ammatinharjoittajan asemaa puoltavia tekijöitä. Yleisesti itsenäiseen palveluntarjoamiseen liitetään tekijöitä, kuten enemmän valinnanvaraa tehtävän työn ja suoritettavien tehtävien luonteen, työn tai tehtävien suoritustavan, työajan ja työskentelypaikan suhteen sekä suurempi vapaus omien yhteistyökumppanien

valinnan osalta, jotka liittyvät tyypillisesti riippumattoman palveluntarjoajan tehtäviin (C-270/13, Haralambidis, tuomion 33 kohta). Tapauksessa Yodel Delivery Network Ltd unionin tuomioistuin eritteli kriteereitä, joiden perusteella tapauksessa kyseessä ollut työsuorittaja ei voitaisi pitää työaikadirektiivissä tarkoitettuna työntekijänä, vaan itsenäisenä ammatinharjoittajana. Kriteerit liittyivät oikeuteen käyttää alihankkijoita tai sijaisia tarjoamansa palvelun tuottamiseen, hyväksyä tai olla hyväksymättä oletetun työnantajansa erilaisia tehtäviä tai yksipuolisesti asettaa näiden tehtävien enimmäismäärää, tarjota palvelujaan kolmannelle osapuolelle, myös asianomaisen työnantajan kilpailijoille, ja sovittaa omat ”työaikansa” tietyin reunaehdoin ja räätälöidä aikansa henkilökohtaisen tarkoituksenmukaisuuden mukaan pelkän oletetun työnantajan edun sijasta. Lisäksi työsuorittajan pitämisenä itsenäisenä ammatinharjoittajana edellytettiin, ettei henkilön itsenäisyys vaikuta kuvitteelliselta ja ettei toisaalta voida todeta, että hänen ja hänen oletetun työnantajansa välillä olisi alisteisuussuhde (kohta 45). EU:n työoikeusdirektiivejä koskevassa oikeuskäytännössä on siis kehittynyt työntekijän/työsuhteen määrittely, jonka pohjalta direktiivejä sovelletaan. Direktiivien henkilöllisessä soveltamispiirissä voi kuitenkin olla eroavaisuuksia (ks. lähemmin HE 215/2022 vp).

Työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan mietinnössä TyVM 24/2022 vp kiinnitettiin huomiota siihen, että soveltamisalasäännöksessä määritelty työsopimus ja siihen perustettu työsuhteen käsite on pysynyt pääpiirteissään samankaltaisena jo noin sadan vuoden ajan.⁴⁹ Lakiin tehty muutos katsottiin tarpeelliseksi työn teettämisen ja tekemisen tavoissa tapahtuneen voimakkaan muutoksen vuoksi. Työn teettämisen uusien muotojen, kuten erilaisten yrittäjämäisten työntekotapojen taustalla on digitalisaation myötä syntynyt tapa tehdä tai teettää työtä esimerkiksi jakamis- ja alustataloudessa. Taustalla on myös se, että joissakin tapauksissa työtä pyritään teettämään muutoin kuin työsopimusjärjestelmään perustuen tarkoituksena välttää työsuhteeseen kuuluvat työnantajavelvoitteet tai pyrkimällä siirtämään ne työntekijöiden kustannettavaksi. Vuonna 2023 voimaan tulleella lain muutoksella ei ollut tarkoitus muuttaa yrittäjyyden ja työsuhteen välistä rajaa eikä vakiintuneiden työsuhteen tunnusmerkkien sisältöä. Valiokuntamietinnössä TyVM 24/2022 vp mainittiin myös tarpeesta kehittää nopeita ja edullisia oikeusturvakeinoja työntekoa koskevan suhteen oikeudellisen luonteen vahvistamiseksi, joilla voitaisiin matalalla kynnyksellä selvittää, tehdäänkö työtä työsuhteessa vai yrittäjänä. Valiokunta nimenomaan kiirehti matalan kynnyksen oikeussuojakeinon kehittämistä.

⁴⁹ TyVM 24/2022 vp – HE 215/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi työsopimuslain 1 luvun 1 §:n ja erityisyösopimuslain 13 luvun 15 §:n muuttamisesta.

Woltin ruokalähettiläiden asema on ollut vastikään tuomioistuimessa arvioitavana ja prosessi kokonaisuutena kuvastaa, kuinka tulkinnanvaraisesta asiasta työsuhteen tunnusmerkistön täyttymisessä voi olla kysymys. Hämeenlinnan hallinto-oikeus päätyi ratkaisussaan 21.2.2024 siihen, että Woltin ruokalähettiläiden työ ei ole työsuhteessa tehtävää työtä. Työsuojeluviranomainen aikoo tosin hakea päätökseen valituslupaa korkeimmalta hallinto-oikeudelta, jotta asiasta saataisiin ennakkoratkaisu. Hämeenlinnan hallinto-oikeuden päätös koski Wolt Enterprises Oy:n tekemää valitusta, joka koski Etelä-Suomen aluehallintoviraston työsuojelun vastuualueen 1.11.2021 antamaa päätöstä. Vuoden 2021 päätöksessä työsuojeluviranomainen katsoi Woltin ruokalähettiläiden olevan työsuhteessa ja velvoitti Woltin työnantajana pitämään työtunneista työaikakirjanpitoa. Työsuojeluviranomainen teki päätöksen työsuhteisuudesta kokonaisarvioinnilla. Ennen päätöstään työsuojeluviranomainen pyysi työneuvostolta lausunnon työaikalain soveltumisesta ruokalähettiläiden työhön. Työneuvosto katsoi, että ruokalähettiläet tekevät työtään työsuhteessa.⁵⁰ Päätöksessä hallinto-oikeus kumosi työsuojeluviranomaisen päätöksen. Se katsoi, että Woltin ruokalähettiläiden työssä ei täyty TSL 1 luvun 1 §:n mukaisista työsuhteen tunnusmerkeistä työnjohto- ja valvontaoikeus, eikä lähettiläiden työtä ole kokonaisarvionkaan perusteella pidettävä työsuhteessa tehtynä. Näin ollen myöskään työaikalaki ei tule sovellettavaksi ruokalähettiläiden työhön.⁵¹

Sitä vastoin työsuojeluviranomaisen aikaisemmin tekemässä kokonaisarvioinnissa työsuhteen puolesta katsottiin puhuvan erityisesti seuraavien seikkojen, jotka liittyivät työn konkreettiseen suoritustapaan: Ruokalähettiläet ovat alisteisessa asemassa suhteessa Woltiin ja sen hallinnoimaan alustaan. Wolt määrittelee työn tekemistä muun muassa johtamalla ja valvomalla työtä alustan kautta sekä kontrolloimalla sijaisen käyttämistä. Lähettiläillä ei ole vaikutusmahdollisuutta palkkotasoon ja korvauksen suuruuteen. Työsopimuslaki on pakottavaa oikeutta, ja sopijapuolet eivät voi pätevästi sopia sen soveltamisesta keskenään. Tämän tarkoituksena on suojella työntekijää, joka on alisteisessa asemassa suhteessa työnantajaan. Kokonaisarvioinnin perusteella ja työsopimuslain pakottavuus huomioiden työsuojeluviranomainen katsoi, että ruokalähettiläiden työssä täyttyvät TSL 1 luvun 1 §:n mukaiset työsuhteen tunnusmerkit, ja näin ollen ruokalähettiläiden työssä tuli noudattaa työaikalakia.⁵²

50 TN 1481-20 5.10.2020 (ään.). Ks. myös TN 1482-20 5.10.2020 (ään.).

51 EDILEX.

52 EDILEX.

Työsuhdevaihtoehdon arviointia marjalakia säädettäessä

Marjalaki tuli voimaan 14 päivänä kesäkuuta 2021, ja siinä säädetään luonnontuotteiden kerääjän sekä luonnontuotekeruualan toimijoiden oikeuksista ja velvollisuuksista, velvollisuuksien noudattamisen valvonnasta sekä velvollisuuksien laiminlyönnin seuraamuksista. Laki ei vaikuta luonnontuotteiden keräämisen oikeudellisen luonteen määrittämiseen. Marjalakia sovelletaan silloin, kun ei katsota olevan kyse työsuhteesta, mutta jos kyse on työsuhteesta, sovelletaan työlainsäädäntöä (HE 42/2021 vp). Luonnontuotteiden kerääjien ei ole katsottu olevan työsuhteessa, joten heidän on katsottu toimivan eräänlaisina yrittäjinä omalla liike-toimintavastuullaan. Heidän oikeudellisen asemansa oli ennen marjalakia pitkälti sääntelemätön.

Hallituksen esityksessä HE 42/2021 vp laiksi luonnontuotteita keräävien ulkomaa-laisten oikeudellisesta asemasta yhtenä vaihtoehtona arvioitiin sitä, että ulkomailta tulevien henkilöiden luonnontuotteiden keruulta edellytettäisiin työsuhteisuuutta. Huomioitavaksi tulisi myös rikoslain (39/1889, RL) 47 luvun 6 §, jossa työnvälitysmaksujen periminen työnhakijalta on kriminalisoitu.⁵³

Suomen lainsäädännössä ei ole säännöksiä siitä, että jokin oikeussuhde olisi tai ei olisi työsopimussuhde riippumatta siitä, täyttyvätkö työsopimussuhteen tunnusmerkit vai eivät. Säännöksiä ei ole myöskään siitä, että jokin toiminta olisi välttämättä järjestettävä työsopimuksen muotoon tai että sitä ei olisi sallittua järjestää työsopimuksen muotoon. Taustalla on sopimusvapaus: lähtökohtaisesti on osapuolten itsensä valittavissa se, millaiseen oikeudelliseen muotoon he järjestävät keskinäiset oikeussuhteensa. Sillä, millainen oikeussuhde on valittu, luonnollisesti on oikeudellisia seuraamuksia. Työneuvosto on lausunnoissaan TN 1483-10, 3.6.2010 ja TN 1458-14, 24.6.2014 katsonut, että thaimaalaisten luonnonmarjanpoiminnassa ei ollut kyse työsuhteesta (HE 42/2021 vp). Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että marjanpoimintaa ei voitaisi järjestää työsuhteiseksi.

53 Vuoden 2025 alussa voimaan tuleva uusi pykälä kuuluu seuraavasti: ”Joka työvoimapalveluiden järjestämisestä annetun lain (380/2023) 144 §:n 1 momentissa säädetyn työnvälityksen maksukiellon vastaisesti perii maksun henkilöasiakkaalta, on tuomittava *työnvälityksen maksukiellon rikkomisesta* sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.”

Työneuvoston tehtävistä

Työneuvostosta ja eräistä työsuojelun poikkeusluvista annetun lain (400/2004) 1 §:n mukaan työneuvosto on työ- ja elinkeinoministeriön alainen riippumaton erityisviranomainen, joka antaa muun ohella lausuntoja asianomaisen lain 7 §:ssä tarkoitettujen työlainsäädännön alaan kuuluvien lakien soveltamisesta ja tulkinnasta. Työneuvosto käsittelee ja ratkaisee myös 9 §:ssä tarkoitettussa aluehallintoviraston poikkeuslupa-asiaissa antamaa päätöstä koskevan oikaisuvaatimuksen. Lain 7 §:n mukaan työneuvoston tehtävänä on antaa pyynnöstä lausuntoja työaikalain, vuosilomalain, työturvallisuuslain ja nuorista työntekijöistä annetun lain soveltamisesta ja tulkinnasta sekä siitä, onko yritystä tai yhteisöä pidettävä sellaisena, että siihen sovelletaan yhteistoimintalakia tai yhteistoiminnasta suomalaisissa ja yhteisölaajuisissa yritysyhmissä annettua lakia. Lausuntopyyntö on esitettävä kirjallisesti. Lain 8 §:n mukaan työneuvoston lausuntoa voi pyytää muun ohella tuomioistuin, aluehallintovirasto sekä työnantajien tai työntekijöiden keskusjärjestö. Työneuvoston toimivaltaan kuuluu yleisluontoisten sitomattomien lausuntojen antaminen työsuojelulakien säännösten tulkinnasta. Tämän lisäksi työneuvosto on toiminut eräiden työsuojelulakien poikkeuslupa-asioissa valitusviranomaisena. Työneuvoston pääasiallinen tehtävä on antaa lausuntoja sen toimivaltaan kuuluvien lakien soveltamisesta ja tulkinnasta (HE 142/2003 vp). Voimassa oleva oikeuslähde on näin ollen se, että työneuvoston lausunnot ovat sallittuja oikeuslähteitä. Näin ollen lain sanamuoto (vahvasti velvoittava oikeuslähde) sekä lain esityöt ja korkeimpien oikeuksien ratkaisut (heikosti velvoittavat oikeuslähteet) sijoittuvat oikeuslähdeopillisesti työneuvoston lausuntojen edelle.

Hallituksen esityksessä HE 42/2021 vp kiinnitettiin huomiota myös siihen, että ulkomaalaislainsäädännössä on erilaisia lupakategorioita sen mukaan, millaiseen oikeussuhteeseen on tarkoitus tulla maahan. Työsuhteeseen ja yrittäjätyöhön on omat lupansa. Ulkomaalaislainsäädännössä ei kuitenkaan ole säädetä siitä, mihin muotoon oikeussuhde jossain tehtävässä tulisi määritellä. Ulkomaalaislainsäädäntö koskee maahantuloa ja maassa oleskelua, kun taas oikeussuhteiden aineellisesta sisällöstä säädetään muualla laissa. Luonnontuotteita keräävät ulkomaalaiset voisivat myös jakautua oikeuksiltaan ja velvollisuuksiltaan kahteen erilaiseen ryhmään.

Kausityölain pääkohtia

Keskeisessä asemassa on myös laki kolmansien maiden kansalaisten maahantulon ja oleskelun edellytyksistä kausityöntekijöinä työskentelyä varten (907/2017, kausityölaki).⁵⁴ Kausityölaki tuli voimaan 1.1.2018. Kausityölailla on pantu täytäntöön kolmansien maiden kansalaisten maahantulon ja oleskelun edellytyksistä kausityöntekijänä työskentelyä varten annettu Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2014/36/EU (kausityödirektiivi). Lakia sovelletaan kausiluonteiseen toimintaan maatalouden ja matkailun aloilla. Kausityölakia sovelletaan maatalouden ja matkailun alalla siten kuin valtioneuvoston asetuksella maatalouden ja matkailun alaan kuuluvista kausiluonteista toimintaa sisältävistä toimialoista (966/2017) tarkemmin säädetään. Sitä vastoin kausityölakia ei sovelleta työntekijöiden lähettämisestä annetun lain (447/2016) 1.1 §:ssä tarkoitettuun työntekijöiden lähettämiseen. (kausityölain 1 §)⁵⁵ Tällä hetkellä luonnontuotteiden keruuta ei lueta asetuksen soveltamisalaan.

Avataan edellä mainittua tarkemmin. Ensinnäkin kolmannen maan kansalaisella tarkoitetaan muun maan kuin Euroopan unionin jäsenvaltion tai Islannin, Liechtensteinin, Norjan tai Sveitsin kansalaista (kausityölain 3 §:n 1 kohta). Kausiluonteisella toiminnalla tarkoitetaan taas toimintaa, jonka kausittaisiin olosuhteisiin liittyvä toistuva tapahtuma tai tapahtumasarja edellyttää tiettyyn aikaan vuodesta työvoimaa huomattavasti enemmän kuin tavallinen toiminta (kausityölain 3 §:n 2 kohta). Kausiluonteista toimintaa on tyypillisesti esimerkiksi maataloudessa ja puutarhaviljelyssä erityisesti istutus- ja sadonkorjuuajkaan tai matkailussa erityisesti loma-kaudella. Lisäksi kausityöntekijällä tarkoitetaan kolmannen maan kansalaista, jonka vakinainen asuinpaikka on muualla kuin Euroopan unionin jäsenvaltiossa, Islannissa, Liechtensteinissa, Norjassa tai Sveitsissä ja joka oleskelee Suomessa laillisesti ja tilapäisesti työskennelläkseen kausiluonteisesti sellaisen määräaikaisen työsopimuksen perusteella, joka on tehty hänen ja Suomeen sijoittautuneen työnantajan välillä (kausityölain 3 §:n 3 kohta). Kausityöntekijä ei asu Suomessa vakinaisesti, vaan käy Suomessa töissä kausittain kerran tai toistuvasti useampina vuosina peräkkäin, mutta palaa työn päätyttyä kotimaahansa. Kausityöntekijäksi ei toisaalta katsota ulkomaalaista, joka asuu Suomessa vakinaisesti, mutta hakeutuu samankaltaiseen työhön, jota kausityöntekijät tekevät (HE 80/2017 vp).

54 Jos lainsäädäntöä puheena olevalta osin muutetaan, harkittavaksi kannattaa ottaa se, että lain nimike muutetaan kausityölaiksi.

55 Viimeksi mainitun pykälän mukaan viitattua lakia sovelletaan TSL 1 luvun 1 §:ssä tarkoitettujen työsopimuksen perusteella tehtävään työhön, jota muusta valtiosta lähetetty työntekijä tekee Suomessa työnantajan valtioiden rajat ylittävää palveluntarjontaa koskevan sopimuksen perusteella alihankintana, yritysryhmän sisäisenä siirtona tai vuokratyössä rajoitetun ajan.

Kausityölaissa tarkoitetun kausityöntekijän maahantuloon, maastalähtöön sekä oleskeluun ja työntekoon sovelletaan ulkomaalaislain (301/2004) maahantuloa, maastalähtöä sekä oleskelua ja työntekoa koskevia säännöksiä, jollei kausityölaissa toisin säädetä. Kausityölaki on siten erityislaki, jossa säädetään kolmansien maiden kansalaisten maahantulon ja oleskelun edellytyksistä kausityöntekijänä työskentelyä varten. Kausityölakiin on otettu toisaalta ne säännökset, jotka koskevat erityisesti kausityöntekoa. Laki sisältää osin samansisältöisiä säännöksiä kuin ulkomaalaislaki. Tällaisia säännöksiä ovat esimerkiksi maahantulon edellytykset, vaatimukset matkustusasiakirjoista, oleskeluluvan myöntämisen yleiset edellytykset, toimeentuloedellytys ja oleskelulupakorttia koskevat säännökset. Ulkomaalaislaissa on myös maasta poistamista ja muutoksenhakua koskevia yleisiä säännöksiä, joita sovelletaan sikäli kuin kausityölaissa ei ole poikkeavia säännöksiä. Ulkomaalaislaissa on myös säännökset ulkomaalaisia palvelukseensa ottavan työnantajan velvollisuuksista ja niiden laiminlyömisestä seuraamuksista (HE 80/2017 vp).

Kausityölaissa tarkoitettuja kausityöntekijöitä ovat tilapäisesti enintään yhdeksäksi kuukaudeksi 12 kuukauden ajanjaksolla kolmansista maista tulevat työntekijät, jotka palaavat kotimaahansa kauden päätyttyä. Kausityötä on maatalouden ja matkailun alalla tehtävä työ, jonka työvoimatarpeen vaihtelun aiheuttaa vuodenaikojen vaihtelu. Ulkomaalainen kausityöntekijä tarvitsee kausityölain mukaisen kausityöhön oikeuttavan luvan, joka määräytyy työsopimuksen pituuden, kansalaisuuden tai passityypin mukaan. Jos kausityöntekijän työsopimus on enintään kolmen kuukauden mittainen, kausityöntekijä tarvitsee joko kausityötodistuksen tai kausityöviisumin. Jos kausityösopimus on kolmesta yhdeksään kuukauden mittainen, kausityöntekijä tarvitsee kausityöoleskeluluvan, jonka myöntää Maahanmuuttovirasto. Jos työn kesto on 6–9 kuukauden mittainen, kausityöoleskelulupa myönnetään kaksivaiheisessa menettelyssä. Kausityöntekijän perheenjäsenelle ei myönnetä oleskelulupaa perhesiteen perusteella. Kausityölaki on erityislaki suhteessa ulkomaalaislakiin (301/2004) ja viisumisäännösten.⁵⁶

Työsuhteen eduista ja haitoista

Haastattelujen valossa mielipiteet jakoutuivat jyrkästi. Osa haastatelluista suhtautui erittäin torjuvasti siihen, että luonnonmarjojen poimijoiden maahantuloon edellytettäisiin työsuhdetta, koska sen todettiin johtavan toimialan yritysten

⁵⁶ Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EY) N:o 810/2009, annettu 13 päivänä heinäkuuta 2009, yhteisön viisumisäännösten laatimisesta (viisumisäännöstö).

konkursseihin. Toisaalta osa yrityksistä suhtautui myönteisemmin poimijoiden työsuhteisuuteen. Esimerkiksi palkan sivukulut voisivat Suomessa osoittautua alan yrityksille suuriksi, jos siirryttäisiin työsuhteiseen malliin.

Eritellymmiin haastatteluissa nousi esille niin työsuhteeseen liittyviä etuja kuin haittojakin. Auditoinnin tekijälle työsuhte olisi helpompaa, sillä työtunnit näkyvät suoraan. Auditori näkee myös suoraan maksetut palkat ja ylipäättänsä työnantajan velvollisuudet ja niiden noudattaminen olisivat helposti tunnistettavissa. Työsuhte helpottaisi todennäköisesti myös viranomaisen valvontaa, kuten ansiotason valvontaa.

Toisaalta työtunteja rajoitetaan työaikalainsäädännön nojalla. Jos työaikaa rajoitettaisiin, olisiko poimijoilla enää kiinnostusta tulla Suomeen? Viimeksi mainittuun on erittäin hankala antaa luotettavaa ennakoarviota, koska se riippuu siitä, miten työsuhteeseen siirtyminen muutoin vaikuttaa luonnonmarjanpoimijoiden asemaan. Toisaalta tietävästi poimijatkaan eivät aina pidä tiukasti määriteltyä työaikaa hyvänä. Tässä yhteydessä ei voi olla kuitenkaan viittaamatta työntekijän suojeluperiaatteeseen. Kävisikö niin, että työsuhteessa oleva poimija menisi työpäivän päätyttyä poimimaan vielä vapaa-ajallaan luonnonmarjoja ja möisi ne jonnekin muualle?

Haastatteluissa nousi myös esille kysymys siitä, pitäisikö poimijan kerätä työsuhteessa selkeästi tietylle yritykselle, eikä hän siis voisi myydä marjoja ulkopuolelle. Tältä osin eräissä haastatteluläusunnoissa kannatettiin sitä, että vastedes luonnonmarjapoimijoiden olisi nimenomaan poimittava luonnonmarjat työnantajalleen, eikä siis kelle tahansa.

Asianmukaisten kannustinten kannalta valvottua urakkatyötä pidettiin eräissä puheenvuoroissa parhaana mallina, koska se motivoisi ja pitäisi yllä riittävän tehokkuuden luonnonmarjojen poiminnassa. Toisaalta, jos minimipalkkaa sovellettaisiin, mikä minimipalkan suuruuden olisi oltava? Palkkaukseen ja kulukorvauksiin liittyvät ongelmat tulisi joka tapauksessa ratkaista kokonaisuutena. Tässä on syytä korostaa, että rekrytointiprosessi ja kulut ennen työsuhteen solmimista tulee olla läpinäkyviä. Esimerkiksi matkakulujen tulisi olla seurannan piirissä, jotta nykyisenkaltaisilta epäkohdilta vältytään. Puheena olevien kysymysten ratkaisussa työehtosopimuksella voi olla keskeinen asema.

Luonnontuotteiden keruun tukihenkilöt, kuten kokit, sadonetsijät, talonmiehet, autonkorjaajat, koordinaattorit eivät tee jokaisen oikeuden piiriin kuuluvaa työtä. Siksi heidän maahantulonsa edellytyksenä on työntekijän oleskelulupa, joka edellyttää työsuhdetta. Myös tukihenkilöt ovat monella tavalla riippuvaisia luonnontuotealan yrityksestä ja tukihenkilöt sekä luonnontuotteiden kerääjät rekrytoivasta

koordinaattorista. Työsuhteesta johtuen heidän oikeusasemansa voidaan kuitenkin arvioida olevan kerääjiä parempi. Tästä johtuen marjalaki ei koske tukihenkilöiden oikeusasemaa (HE 42/2021 vp). Toisaalta rajanveto-ongelma tukihenkilöiden ja poimijoiden välillä poistuisi, jos metsämarjojen poimijat olisivat työsuhteisia.

Tärkeä havainto on se, että Ruotsissa työsopimussuhde ei ole kaikkia luonnonmarjapöimijöiden ongelmia ratkaissut. Esimerkkinä on viitattu siihen, että ainakin osalla poimijoista oli Ruotsissa heikko tulotaso, vaikka siellä poimijat toimivat työsuhteessa. Toisaalta työsuhteen toimivuuteen vaikuttavat lainsäädännön yksityiskohdat kokonaisuutena sekä vallitseva soveltamiskäytäntö, joten suoraviivaisten vertailujen tekemisessä Ruotsiin on tässä suhteessa oltava varovainen. Ongelmat liittyvät muun muassa työntekijöiden lähettämiseen sekä työsuojeluviranomaisten toimivaltaan.

Tässä yhteydessä tuotiin esille monia muitakin seikkoja:

- Viranomaisilla olisi paremmat mahdollisuudet työsuhdemallissa velvoitteiden asettamiseen yrityksille, kunhan työsuhde on olemassa suomalaisyritykseen.
- Lähetettyjen työntekijöiden osalta voi ilmetä käytännössä haasteita. Samalla on pantava merkille, että laki työntekijöiden lähettamisestä (447/2016) on perimältään EU-lainsäädäntöä. Jotta voidaan katsoa, että henkilö on lähetetty työntekijä, hänen täytyy työskennellä muualla ja hänet lähetetään vain ”keikalle” Suomeen. Sen sijaan, jos henkilö on vain työsuhteessa toiminnan ajan, kyse ei ole aidosta lähettamisestä.
- Luonnonmarjojen keräämisestä saadut tulot tulisivat työsuhdemallissa tuloverolain piiriin eli veronalaisiksi.
- Työsuhdemallissa ei sovellettaisi suinkaan vain työsopimuslakia luonnonmarjanpoimijoihin, vaan muun muassa myös muita lakeja, jotka on säädetty työntekijän turvaksi, kuten työaikalakia, vuosilomalakia ja työturvallisuuslakia (783/2002).

4.4 Elinkeinonharjoittajan status vaihtoehtona

Elinkeinovapauden valtiosääntöoikeudellinen perusta

Suomen perustuslain (731/1999, PL) 18.1 §:n mukaan jokaisella on oikeus lain mukaan hankkia toimeentulonsa valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla. Sanamuodon mukaisesti tulkiten PL 18.1 § näyttäisi olevan elinkeino- ja yrittämismvapauden valtiosääntöoikeudellinen perusta. Tosin säännös rajaa perusoikeuden

toimeentulon hankintakeinoksi.⁵⁷ Perusoikeuskomitean mukaan lähinnä turvallisuusustekijät oikeuttavat sääntelemään elinkeinovapautta.⁵⁸ Perusoikeustyöryhmän muistiossa todettiin PL 18 §:stä, että se on etupäässä yksilökohtainen perusoikeussäännös: yhtenä lähtökohtana on yksilön oma aktiivisuus toimeentulonsa hankkimiseen. Samalla korostettiin lakiviittauksen merkitystä (”lain mukaan”). Elinkeinoon harjoittamisen vapaus tunnustettiin sinänsä pääperiaatteeksi aikaisemmassa laissa elinkeinoon harjoittamisen oikeudesta (122/1919). Toisaalta tähän lakiin ja muihin säädöksiin sisältyi runsaasti kyseessä olevan oikeuden rajoituksia. Esimerkiksi luvanvaraisuus voi eräillä aloilla olla edelleen perusteltua erityisesti terveyden ja turvallisuuden suojaamiseksi.⁵⁹

Elinkeinotoimintalain pääkohtia

Elinkeinotoimintalaki (565/2023) tuli voimaan 1 päivänä kesäkuuta 2023, ja sillä kumottiin elinkeinoon harjoittamisen oikeudesta annettu laki. Laissa säädetään elinkeinonharjoittajan oikeudesta harjoittaa elinkeinotoimintaa. Elinkeinotoimintalain elinkeinotoiminnalla tarkoitetaan ammatin tai elinkeinoon harjoittamista tulon tai muun taloudellisen hyödyn saamiseksi, ja elinkeinonharjoittajalla lain 2 §:n 1 momentissa ja 3 §:n 1 ja 2 momentissa tarkoitettuja luonnollisia henkilöitä ja yksityisiä ja julkisia oikeushenkilöitä. Elinkeinotoimintalain 2.1 §:n 1 kohdan mukaan laissa säädetyin edellytyksin elinkeinotoimintaa saa harjoittaa luonnollinen henkilö, jolla on asuinpaikka Euroopan talousalueella; elinkeinotoimintalain 3.1 §:n 1 kohdan mukaan laissa säädetyin edellytyksin elinkeinotoimintaa saa harjoittaa Patentti- ja rekisterihallituksen myöntämällä luvalla luonnollinen henkilö, jolla on asuinpaikka Euroopan talousalueen ulkopuolella.⁶⁰

Elinkeinotoimintalain säätämiseen johtaneen hallituksen esityksen HE 244/2022 vp mukaan elinkeinotoiminnan käsitteellä korostetaan toimeentulon hankkimisen aktiivisuutta ammatilla tai elinkeinolla. Elinkeinotoiminnan tulee olla luonteeltaan toimintaa. Elinkeinotoiminnan itsenäisyys erottaa elinkeinoon tai ammatin harjoittamisen palkkatyöstä, jota tehdään työnantajan johdon ja valvonnan alaisena. Työsuhteessa tehtävälle työlle on tyypillistä työn suorittajan epäitsenäinen asema

57 Tässä yhteydessä on viitattu myös PL 15 §:ään, jonka mukaan jokaisen omaisuus on turvattu, jolloin kahden perusoikeussäännöksen on katsottu muodostavan kokonaisuuden, jota voidaan kutsua yrittäjyyden perusoikeussuojaksi. Saraviita (2001).

58 Komiteanmietintö 1992:3.

59 Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 2/1993 s. 109. Ks. myös hallituksen esitys HE 309/1993 vp, jossa elinkeinovapautta kommentoitiin samalla tavoin.

60 Tässä yhteydessä huomiota kiinnitetään ainoastaan luonnollisiin henkilöihin, ei sen sijaan yksityisiä ja julkisia oikeushenkilöitä.

työnantajaan nähden työtä koskevissa asioissa. Elinkeinotoiminnan tulee olla luonteeltaan myös taloudelliseen tulokseen tähtäävää toimintaa, johon liittyy yrittäjäriski. Jotta toimintaa voidaan pitää elinkeinotoimintana, sitä tulee harjoittaa tulon tai muun taloudellisen hyödyn hankkimistarkoituksessa. Merkitystä ei ole sillä, tuottaako toiminta tosiasiallisesti voittoa, vaan riittää, että toiminnalla tähdätään taloudelliseen tulokseen. Taloudellinen hyöty ilmenee tavallisesti siitä, että tavaroita, palveluja ja muita hyödykkeitä myydään tai muuten tarjotaan korvausta eli taloudellista vastiketta vastaan hankittaviksi.

Elinkeinotoiminnalta ei välttämättä edellytetä pitkää kestoaikaa, joten elinkeinotoimintaa on myös rajoitetun ajan tapahtuva toiminta. Toiminnan ei myöskään tarvitse olla esimerkiksi ympärivuotista tai kokopäiväistä. Merkitystä ei ole sillä, harjoitetaanko elinkeinotoimintaa päätoimisesti tai sivutoimisesti taikka osa-aikaisesti tai kausiluonteisesti. Vaikka elinkeinotoiminnan harjoittamisen tunnusmerkkeihin yleensä liittyy ammattimaisuus, laki koskee myös satunnaista ammatin tai elinkeinon harjoittamista. Toisaalta, jos satunnainen ansionhankinta on harrastusluonteista toimintaa, kuten jos henkilö myy jokaisen oikeudella poimimiaan luonnonvaraisia marjoja torilla, kyseinen toiminta ei kuulu lain soveltamisalaan. Laki koskee lähtökohtaisesti kaikenlaisia tulonhankkimistapoja, joita voidaan pitää ammatin tai elinkeinon harjoittamisena, ja elinkeinotoimintalakia sovelletaan kaikkien toimintaan riippumatta toimialasta. Elinkeinotoiminnan käsitettä on elinkeinovapauden periaate huomioon ottaen tulkittava laajasti (HE 244/2022 vp).

Elinkeinotoimintalakia sovelletaan elinkeinotoimintaa harjoittaviin oikeussubjekteihin. Oikeussubjekteja ovat luonnolliset henkilöt ja oikeushenkilöt. Elinkeinotoimintalain 2.1 §:n 1 kohdan mukaan asuinpaikalla tarkoitetaan pysyvää asumista jossakin Euroopan talousalueen valtiossa. Suomen väestökirjanpidossa olevien henkilöiden osalta säännöksellä tarkoitetaan lähtökohtaisesti henkilöitä, joilla Suomessa kotikuntalain (201/1994) mukainen kotikunta tai henkilöitä, jotka oleskelevat Suomessa laillisesti oleskeluluvalla. Henkilö voi oleskella maassa ulkomaalaislain (301/2004) 33 §:ssä tarkoitetun pysyvän oleskeluluvan perusteella tai tilapäisen oleskeluluvan perusteella, jolloin jälkimmäisessä tilanteessa hänellä ei ole kotikuntalain mukaista kotikuntaa. Säännös kattaa siten myös kotikuntalain 4 §:n 1 momentin 5 kohdan mukaiset tilanteet, joissa henkilöllä on ulkomaalaislaissa tarkoitettu voimassa oleva vähintään yhden vuoden tilapäiseen oleskeluun oikeuttava lupa ja hänellä on lisäksi tarkoitus olosuhteet kokonaisuudessaan huomioon ottaen jäädä Suomeen vakinaisesti asumaan. Tilapäisiä oleskelulupia voi olla esimerkiksi lyhyempiä työsuhteita suorittavilla henkilöillä (HE 244/2022 vp). Elinkeinotoimintalain 3.1 §:n 1 kohdan mukaan Patentti- ja rekisterihallituksen lupapäätös ei voi perustua tarkoituksenmukaisuusharkintaan, vaan lupaharkinnan tulee olla sidottua (HE 244/2022 vp).

Elinkeino- ja ammattitoiminnalla tarkoitetaan liike- ja ammattitoimintaa (EVL 1 §). Verovelvollisen harjoittama liike- ja ammattitoiminta muodostaa elinkeinotoiminnan tulolähteen (EVL 2 §). Elinkeino- ja ammattitoiminnan tulolähteeseen kuuluu siten kaikki verovelvollisen harjoittama liike- ja ammattitoiminta. Elinkeino- ja ammattitoiminnan käsitettä arvioidaan vakiintuneiden tunnusmerkkien ja oikeuskäytännön perusteella, sekä rajatapauksissa ratkaisu tehdään kokonaisarvioinnin perusteella tapauskohtaisesti. Elinkeino- ja ammattitoiminnalle tyypillisiä tunnusmerkkejä ovat muun muassa ansiotarkoitus, voiton tavoittelu, taloudellinen riski, toiminnan itsenäisyys, toiminnan laajuus, toiminnan suunnitelmallisuus sekä toiminnan jatkuvuus.⁶¹ Elinkeino- ja ammattitoiminnalla (EVL), maataloudella (MVL) ja muulla tulonhankkimistoiminnalla (TVL) tarkoitetaan sellaisia toimintoja, joita harjoitetaan vakaassa tulonhankkimistarkoituksessa. Toiminnassa katsotaan olevan vakaa tulonhankkimistarkoitus, jos siitä on realistisesti odotettavissa enemmän tuloja kuin menoja, ainakin pitkällä aikavälillä. Vakaassa tulonhankkimistarkoituksessa harjoitettu toiminta voi eri syistä olla ajoittain tappiollista, mutta pitkään jatkuva tappiollisuus johtaa yleensä joko toiminnan muutokseen tai sen lopettamiseen kannattamattomana.⁶²

Laajamittainen luonnontuotteiden kerääminen ja myynti saattaa poikkeuksellisesti kuulua verotuksessa elinkeinotoiminnan tulolähteeseen. Tämä edellyttää lähtökohtaisesti työ- tai toimeksiantosuhteessa olevaa henkilökuntaa ja muiden elinkeinotoiminnan tunnusmerkkien täyttymistä. Tällaisessa tilanteessa luonnontuotetuloja verotetaan elinkeinotulon verottamisesta annetun lain säännösten mukaisesti. Tällaisessa tilanteessa luonnontuotetuloihin ei sovelleta TVL 89 §:ssä tarkoitettua luonnontuotetulojen verovapautta eivätkä tulot silloin ole myöskään maatalouden tuloa.⁶³

Muuta luonnollisten henkilöiden elinkeinotoiminnan sääntelyä

Tässä yhteydessä tarkastellaan, mitkä säännökset tulevat sovellettaviksi silloin, kun kysymyksessä on luonnonmarjojen poimija. Kysymyksessä on tietenkin luonnollinen henkilö. Sitä vastoin esimerkiksi yhteisöt jäävät tarkastelun ulkopuolelle. Samalla on hyvä panna merkille, että liikevaihto luonnonmarjanpoiminnasta jää vuositasolla vähäiseksi, ja että toiminta on kausiluonteista keskittyen muutaman

61 Ks. lähemmin Verohallinnon ohje. Yritystoiminta, tulonhankkimistoiminta ja harrastustoiminta henkilöverotuksessa.25.1.2019, Dnro VH/417/00.01.00/2019, kohta 2.1.

62 Verohallinnon ohje. Yritystoiminta, tulonhankkimistoiminta ja harrastustoiminta henkilöverotuksessa.25.1.2019, Dnro VH/417/00.01.00/2019, kohta 1.1.

63 Verohallinnon ohje. Luonnontuotetulojen verotus. 15.12.2020, Dnro VH/8400/00.01.00/2020, kohta 3.3.

kuukauden kestäväälle marjanpoimintakaudelle. Toisaalta on mahdollista, ja käytännössä tavanomaista, että samat poimijat palaavat myöhemminä vuosina Suomeen takaisin samanlaisiin tehtäviin.

Kaupparekisterilaissa säädetään kaupparekisterin pitämisestä yrityksiä ja niissä toimivia henkilöitä koskevien ajantasaisten ja luotettavien tietojen saamiseksi. Rekisteripitäjänä on Patentti- ja rekisterihallitus. (kaupparekisterilain 1 luvun 1.1 §) Kaupparekisteriin merkitään yrityksistä muun muassa elinkeinotoimintaa harjoittava luonnollinen henkilö (yksityinen elinkeinonharjoittaja), jonka on kirjanpitolain (1336/1997, KPL) 3 luvun 9 §:n 2 momentin nojalla ilmoitettava tilinpäätös rekisteröitäväksi tai jolla on asuinpaikka Euroopan talousalueen ulkopuolella. (kaupparekisterilain 1 luvun 3.1 §:n 3 kohta) Pykälän 2 momentin mukaan perustamisilmoituksen saa tehdä myös sellainen yksityinen elinkeinonharjoittaja, joka 10 §:n 1 momentin nojalla ei ole velvollinen sitä tekemään⁶⁴. Mitä kaupparekisterilaissa säädetään ilmoitusvelvollisesta, sovelletaan myös kaupparekisteriin vapaaehtoisesti ilmoittautuneeseen yksityiseen elinkeinonharjoittajaan.

Elinkeinotoimintalain keskeisenä tavoitteena on ollut saattaa lainsäädäntö perustuslain mukaiseksi ja tehdä lakiin muut tarvittavat lainsäädäntötekniset tarkistukset. Euroopan talousalueen ulkopuolella olevia elinkeinonharjoittajia koskevaa lupamenettelyä on tarkistettu PRH:n sidottua harkintaa osoittavaksi. Yksityisen elinkeinonharjoittajan kelpoisuusvaatimuksia on tarkistettu niin, että elinkeinotoimintaa saa ammattimaisesti harjoittaa luonnollinen henkilö, joka on täysi-ikäinen, ei ole konkurssissa ja jonka toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu. Lainsäädäntöä valmisteltaessa lausuntokierroksella muutoksia pidettiin yleisesti kannatettavina⁶⁵.

Rajanvedosta työsuhteen ja elinkeinotoiminnan välillä

Työsuhteessa tehtävä työ on yksi ansiotyön muoto. Ansiotyö voidaan jakaa palkkatyöhön ja itsenäiseen ansiotyöhön. Palkkatyöntekijänä pidetään palkansaajaa, jonka toimeentulo perustuu toiselle tehtävästä työstä saatuun tuloon (ks. esim. Koskinen 2007). Itsenäinen ansiotyö voidaan jakaa juridisesti henkilöyrittäjänä ja

64 Momentin mukaan ennen elinkeinotoiminnan aloittamista kaupparekisterilain 3 §:n 1 momentissa tarkoitetun ilmoitusvelvollisen on tehtävä kaupparekisteriin ilmoitus, joka sisältää 4 ja 5 §:ssä tarkoitetut tiedot (perustamisilmoitus). Myös kotipaikan siirtämisestä Suomeen on tehtävä perustamisilmoitus.

65 Vaihtoehtoisesti niihin ei otettu kantaa.

yhtiöyrittäjänä tehtävään työhön. Henkilöyrittäjiä kutsutaan itsenäisiksi ammatinharjoittajiksi tai liikkeenharjoittajiksi. Tällaisia ovat usein muun muassa asianajajat, arkkitehdit, maanviljelijät ja kalastajat (Koskinen 2007).⁶⁶

Työsuhde ei ole perinteisesti ollut sopimuksenvarainen asia. Yksittäisille ihmisille ei ole annettu lopullista valtaa sopia siitä, tehdäänkö jokin työ työsuhhteessa vai esimerkiksi yrittäjänä. Työoikeudellisessa arvioinnissa todellisen asiantilan tulee vastata työn suorittamisen muodosta tehtyä sopimusta. Työntekijän ja yrittäjän välinen rajanveto on usein käytännössä ongelmaton. Työntekijä tekee sopimuksessa määriteltä työtä toisen johdon ja valvonnan alaisena tämän määräämänä työaikana työpaikalla palkkaa vastaan. Työntekijäaseman erottamisen helppous perustuu useimmiten vuosikymmenten aikana vakiintuneisiin ammattikäytäntöihin. Yrittäjät vuorostaan harjoittavat toimintaansa tavallisesti tätä varten perustettujen ja asianomaisesta yrittäjästä itsestään eroavien oikeushenkilöiden kautta. Yritystoimintaa voidaan harjoittaa kuitenkin eri tavoin. Erityisesti henkilöyrittäjät (itsenäiset ammatinharjoittajat) ovat usein ongelmallisia sen kannalta, tekevätkö he työtä työsuhhteessa vai itsenäisinä yrittäjinä. Henkilöyrittäjillä on usein käytössään esimerkiksi toiminimi ja he pitävät toiminnastaan kirjanpitoa (ks. esim. Koskinen 2007).⁶⁷

Arvioitaessa henkilöyrittäjän ja työsuhteen välistä rajaa keskeisiä kysymyksiä ovat perinteisesti olleet toiminnan itsenäisyys ja vapaus sekä kyseisen henkilön taloudellinen sitoutuminen toimintaan. Arvioitavana on tällöin ollut esimerkiksi se, onko henkilö sijoittanut toimintaansa merkittävän määrän taloudellista panosta taikka sellaista osaamista tai ammattitaitoa, jolla on vastaava taloudellinen merkitys. Ratkaisevina kriteereinä yrittäjänä olemiselle pidetään ansiotarkoitusta, taloudellisen riskin olemassaoloa sekä toiminnan laajuutta, yleisyyttä, julkisuutta ja itsenäisyyttä. Rajanvetoa suoritettaessa otetaan huomioon monia aineellisia ja muodollisia tunnusmerkkejä. Aineelliset tunnusmerkit liittyvät työn suorittamisen konkreettiseen tapaan, palkkaukseen, toimeksiantojen määrään sekä työn teettäjän ohjausoikeuteen. Muodolliset tunnusmerkit koskevat muun muassa ennakkoperintärekisterissä olemista, aiempaa verotuskäytäntöä, kaupparekisteri- ja elinkeinoilmoitusten tekemistä, otettuja vakuutuksia sekä tehtyjä sopimuksia (Koskinen 2007).

Esimerkiksi Seppo Koskinen (2007) on sisällyttänyt aineellisiin tunnusmerkkeihin työn suorittamisen konkreettisen tavan. Tällöin on viitattu siihen, että työn suorittaja hankkii itse tarvittavat laitteet, työvälineet sekä työssä tarvittavat materiaalit;

66 Tässä yhteydessä sivuutetaan yhtiöyrittäjänä tapahtuva työ.

67 Edellä puhutaan yrittäjätoiminnasta, mutta sillä tarkoitetaan samaa kuin elinkeinotoiminta.

työn suorittaja pitää omaa myyntivarastoa; työn suorittaja tekee työn omissa, toimintaa varten varustamissaan tiloissa; työn suorittajalla on oikeus apulaisten ja sijaisten käyttöön työn teettäjää kuulematta; työn suorittaja saa itse määrätä työaikansa; työn suorittamistapa voi poiketa muiden työnantajan palveluksessa olevien työn suorittajien asemasta. Myös palkkaus sisältyy aineellisiin tunnusmerkkeihin. Tässä on mainittavissa se, että korvaus maksetaan työn tuloksen mukaan esimerkiksi kappalekorvauksena tai laskutuksen mukaan; kuluja ei erikseen korvata; vastikkeeseen ei sisälly korvausta vuosilomasta ja ylitöistä; korvauksessa otetaan huomioon eläke- ja tapaturmavakuutusmaksu. Tämän ohella toimeksiantojen määrä on otettava huomioon, kuten useat samanaikaiset toimeksiannot; useat peräkkäiset toimeksiannot eri tilaajien kanssa; sekä se, että työn suorittajan toimintaa muiden toimeksiantajien lukuun ei ole rajoitettu. Lisäksi työn teettäjän ohjausoikeudella on merkitystä aineellisena tunnusmerkkinä. Tällöin kiinnitetään huomiota siihen, että työn teettäjällä ei oikeutta kiinteään ohjaukseen sekä siihen, että työn suorittajalla oikeus itse päättää työn suoritustavasta ja organisoinnista.

Koskinen (2007) on sisällyttänyt muodollisiin tunnusmerkkeihin seuraavanlaisia kriteereitä:

- elinkeinoluvan hankkiminen
- rekisteri- ja elinkeinoilmoitusten tekeminen
- ennakkoverolippu ja ennakkoperintärekisterinote
- aiempi verotuskäytäntö
- yrittäjävakuutus
- yhtiömuoto

Työnantajan työn johto- ja valvontaoikeuden kannalta saattaa yksittäistapauksessa olla riittävää esimerkiksi työn vain melko yleinen ohjaus taikka pelkästään puitteiden asettaminen työn suorittamiselle. Mitä yleisemmän tasoista ohjaus on, sitä todennäköisemmin toimeksiannon suorittaminen on tämän kriteerin näkökulmasta yrittäjätyötä. Ohjauksen käyttämistä kriteerinä vaikeuttaa se, että työsuhteessaan valvonnan ei tarvitse olla yksityiskohtaista. Viime kädessä arvioitaessa työsuhteen olemassaoloa joudutaan rajatapauksissa turvautumaan kokonaisarviointiin. Tässä arvioinnissa otetaan huomioon paitsi työsuhteen tunnusmerkistön sisältämät puhtaasti oikeudelliset tekijät, myös työntekijäasemaan vaikuttavat sosiaaliset ja taloudelliset tekijät (ks. laajemmin Koskinen 2007).

Luonnonmarjanpoimijat elinkeinonharjoittajina

Monet haastateltavat pitivät poimijoiden katsomista elinkeinonharjoittajiksi epärealistisena ottaen huomioon poimijoiden heikko kielitaito, lyhyt oleskeluaika Suomessa ja alhainen koulutustaso. Tätä voikin pitää hyvin perusteltuna lähtökohtana. Yrittäjyyden myötä poimijat pitäisi kouluttaa, mistä asioista heidän täytyy itse huolehtia, kuten verotuksesta. Tässä suhteessa on pelätty, että vastuu tosiasiasa siirtyisi luonnonmarja-alan yrityksille. Marjanpoimijat olisivat haastatteluiden mukaan tässäkin vaihtoehdossa riippuvaisia luonnonmarja-alan yrityksistä, sillä heidän tulisi itse solmia marjojen myyntisopimukset yritysten kanssa. Heidän neuvotelu-asemansa olisi tällöin melko heikko. Luonnonmarjapoimijoiden katsominen elinkeinonharjoittajiksi vaatisi todennäköisesti yhtä lailla valvontaa, jotta väärinkäytöksiä ei tapahtuisi. Lisäksi elinkeinotoimintalain uudistus ja sen merkitys on jäänyt vielä epäselväksi.

Toisaalta esimerkiksi ruokalahettejä koskeva käytäntö on osaltaan osoittanut, että toiminnassa on harmaita alueita. Tältä osin Eläketurvakeskuksen mukaan työeläkelainsäädännön puitteissa ruokalahetti olisi työntekijä; sitä vastoin Verohallinto, ulosottovirasto, tapaturma-asiainkorvauslautakunta ja työttömyysturvan muutoksenhakulautakunta ovat olleet sitä mieltä, että lahetti on yrittäjä; Etelä-Suomen AVI katsoi, että lähetteihin tulee soveltaa työaikalakia; Hämeenlinnan hallinto-oikeus on (tätä kirjoitettaessa) ei-lainvoimaisella päätöksellään katsonut, että esimerkiksi Wolfin alustalla toimivat lähetit ovat työntekijöiden sijaan itsenäisiä yrittäjiä.

Haastatteluissa mainittiin toisaalta myös, että työnantajavelvollisuudet ja työaikalaki eivät koskisi tätä toimintamallia. Samalla nostettiin kysymys siitä, pitäisikö poimijoiden toisaalta maksaa tällöin esimerkiksi omia eläkemaksuja Suomeen. Selvityksen kannalta keskeinen kysymys on se, paranisivatko työolosuhteet tosiasiasa, jos poimijat toimisivat elinkeinonharjoittajina.

Entä turvaisiko elinkeinonharjoittajien välisten sopimusehtojen sääntelystä annettu laki (1062/1993, yrittäjänsuojalaki) luonnonmarjojenpoimijoiden aseman, jos heidät katsottaisiin elinkeinonharjoittajiksi? Yrittäjänsuojalain mukaan elinkeinonharjoittajien välisissä sopimuksissa ei saa käyttää ehtoa, joka on sopimuksissa toisena osapuolena olevien elinkeinonharjoittajien kannalta kohtuuton ottaen huomioon toisena osapuolena olevien elinkeinonharjoittajien heikommasta asemasta johtuva suojan tarve ja muut asiaan vaikuttavat seikat. Elinkeinonharjoittajaa voidaan kieltää jatkamasta kohtuuttoman ehdon käyttämisestä tai uudistamasta sellaisen tai siihen rinnastettavan ehdon käyttämisestä. Kieltoa on tehostettava uhkasakolla, jollei se erityisestä syystä ole tarpeetonta. Lakia on sovellettu hyvin harvoin, vaikka

laki on tullut voimaan jo vuoden 1994 alussa.⁶⁸ Mitä todennäköisimmin luonnonmarjojen poimijatkaan eivät yrittäjänsuojaan turvautuisi mm. keinon hallinnollisen raskauden takia.

Työntekijään rinnastettava yrittäjä

Vahingonkorvauslain (412/1974, VahL) 3 luvun 1.1 §:n mukaan työnantaja on velvollinen korvaamaan vahingon, jonka työntekijä virheellään tai laiminlyönnillään työssä aiheuttaa. Työnantajana pidetään myös sitä, joka antaa tehtävän sellaiselle itsenäiselle yrittäjälle, joka huomioon ottaen toimeksiantosuhteen pysyvyys, työn laatu ja muut olosuhteet on rinnastettava työntekijään. Tässä yhteydessä voidaan puhua työntekijään rinnastettavasta yrittäjästä. Vahingonkorvauslakia säädettäessä on pidetty silmällä niitä tilanteita, joissa itsenäinen yrittäjä työskentelee täysin työntekijään verrattavassa asemassa. Tällaisina on mainittu erilaiset ammatinharjoittajat, kuten autoilijat ja erilaiset työkoneiden omistajat, jotka suorittavat työtä pitkiäkin aikoja saman toimeksiantajan lukuun ja jotka ovat velvollisia noudattamaan toimeksiantajan työaika- ja -järjestystä koskevia määräyksiä. Työntekijään rinnastettavana yrittäjänä on pidettävä myös sellaista yrittäjää, jolla olisi palveluksessa toinen, esimerkiksi autoilijalla apumies, jonka aiheuttamasta vahingosta toimeksiantaja niin ikään vastaisi. Sen sijaan, jos itsenäisellä yrittäjällä olisi palveluksessaan useita henkilöitä, häntä ei voitaisi rinnastaa työntekijään.⁶⁹ Esimerkiksi ennakkopäätöksessä KKO 1992:142 itsenäinen kaivinkoneyrittäjä rinnastettiin työntekijään, kun hän oli ilman palkkaamiaan apulaisia päätoimisesti suorittanut toimeksi annettua tehtävää noin 2,5 kuukauden aikana, tehtävä oli ollut samanlaatuisen kuormaustyön suorittamista toimeksiantajan osoittamissa työkohteissa ja tämän antamien suunnitelmien ja työskentelyohjeiden mukaisesti ja konetyöstä työtunneilta maksettu korvaus oli osaksi ollut palkkaa koneenkäyttäjän omasta työpanoksesta.⁷⁰

68 Ks. lähemmin yrittäjänsuojalain sisällöstä Määttä (2017).

69 LaVM 5/1974 vp. Ks. myös KKO 2004:53.

70 Korkein oikeus katsoi, että yrittäjä huomioon ottaen toimeksiannon pysyvyys, työn laatu ja muut olosuhteet oli ollut rinnastettava osakeyhtiön työntekijään, jonka aiheuttamasta vahingosta yhtiö oli työnantajana vastuussa VahL 3 luvun 1 §:n 1 momentin perusteella. Tällöin mainittiin, että työtuntien määrästä ja jutussa muuten esitetystä selvityksestä oli pääteltävissä, ettei yrittäjällä ole tuona aikana ollut muita toimeksiantoja, vaan että hän oli koko ajan päätoimisesti ja pysyvästi työskennellyt osakeyhtiön hyväksi. Laadultaan tämän työn suorittaminen ei ollut vaatinut yrittäjältä suunnittelua ja järjestelyä, vaan se oli ollut samanlaatuisen kuormaustyön toistamista osakeyhtiön osoittamissa työkohteissa sen työsuunnitelmien ja työskentelyohjeiden mukaisesti. Lisäksi henkilö oli toiminut pienyrittäjänä eikä hänellä ollut palkkaamiaan apulaisia osakeyhtiön työmaalla.

4.5 Yhteenveto

- Sellaisenaan käytäntöjä voi pitää suositeltavana instrumenttina käyttäytymisen ohjaamisessa, mutta tämänhetkisen kokemuksen valossa ne ovat osoittautuneet riittämättömäksi. Tätä taustaa vasten on harkittava lainsäädännön kiristämistä. Tämän vuoksi voidaan suositella yhteissäätelyä, jossa yhdistyvät lainsäädäntö ja siihen linkittyvä itsesääntely.
- Markkinat eivät ole ohjanneet luonnonmarja-alalla käyttäytymistä toivottuun suuntaan. Mainekustannuksiin sisältyy myös merkittäviä epävarmuustekijöitä, minkä vuoksi mainehaitan varaan ei käyttäytymisen ohjaamista voitane nojata. Lisäksi on todettava, että vaikka suurin osa poimijoista on aikaisemmin maassa olleita poimijoita, sen ei ole kiistatta katsottu kertovan luonnonmarjamarkkinoiden toimivuudesta. Tässäkin valossa oikeudellisen sääntelyn tiukentamista on pidettävä perusteltuna, jotta luonnonmarja-alan epäkohdat saadaan minimoitua.
- Kokonaisuutena ottaen työsuhde maahantulon edellytyksenä voi tuottaa marjanpoimijoille niin hyötyjä kuin haittoja. Toisaalta työsuhteeseen siirtymisen tarvetta ja tarkoituksenmukaisuutta arvioitaessa on otettava huomioon vaikutukset luonnontuotekeruualan toimijoiden asemaan, vaikka niiden ennakoarviointi onkin hyvin hankalaa. Luonnonmarjanpoimijoiden kohdalla työsuhteeseen siirtyminen voi olla harkitsemisen arvoinen vaihtoehto siitä huolimatta, että esimerkiksi Ruotsin kokemukset eivät kaikin osin tämän suuntaista uudistusta puolla.
- Ulkomaalaisten (thaimaalaisten) luonnonmarjapoimijoiden tulkitsemista elinkeinonharjoittajiksi on pidetty yleensä epärealistisena vaihtoehtona. Kaiken lisäksi voi kyseenalaistaa sen, onko elinkeinovapauden hengen mukaista, että poimijoille asetetaan sellaisia lakisäätteisiä velvollisuuksia, joista heillä ei ole edellytyksiä suoriutua. Myöskään yrittäjän-suojalaki tuskin turvaisi luonnonmarjojen poimijoiden oikeudellista ja taloudellista asemaa, jos poimijat katsottaisiin elinkeinonharjoittajiksi.
- Siitä huolimatta, että käsite työntekijään rinnastettava yrittäjä, on verrattavissa luonnonmarjanpoimijoiden asemaan, tätä konstruktiota ei voitane hyödyntää kehitettäessä ja samalla vahvistettaessa poimijoiden oikeusasemaa. Ensinnäkin on kyseenalaistettavissa, voidaanko poimijat katsoa elinkeinonharjoittajiksi ja toisaalta onko lainsäädäntöä

perusteltua kehittää myöskään siten, että poimijat katsottaisiin yrittäjiksi. Toiseksi työntekijään rinnastettava yrittäjä on ollut oikeusjärjestelmässämme poikkeuksellinen konstruktio, koska se on tosiasiallisesti koskenut ainoastaan vahingonkorvauslakia.

5 Sääntelyvaihtoehtojen taloudelliset ja muut yhteiskunnalliset vaikutukset

Tässä luvussa arvioimme, millaisia taloudellisia vaikutuksia kahdella eri sääntelyvaihtoehdolla, työsuhteessa (kausi)työntekijöinä tai itsenäisinä elinkeinonharjoittajina, olisi luonnonmarjoja kerääviin ulkomaalaisiin ja luonnonmarja-alan yrityksiin Suomessa. Lisäksi arvioimme vaihtoehtojen julkistaloudellisia vaikutuksia.

5.1 Työsuhteisuus

Tässä luvussa arvioimme määrällisesti työsuhteisen (kausityön) taloudellisia vaikutuksia sekä luonnonmarjanpoimijoiden ansioiden, luonnonmarjayritysten kustannusten sekä julkisen talouden näkökulmasta. On syytä huomioida, että voimme tehdä vain suuntaa antavia arvioita, sillä yksityiskohtaista tietoa esimerkiksi poimijoiden tuloista tai työajoista ei ole ollut käytettävissämme. Lisäksi esimerkiksi verotukseen voi tulla muutoksia yli ajan, mutta laskelmissa käytämme voimassa olevia vuoden 2024 verotustietoja. Verotus ylipäänsä on moniulotteinen järjestelmä, joten emme tässä ole voineet huomioida kaikkia mahdollisia tekijöitä, kuten erilaisia vähennyksiä ja poistoja tulo- tai elinkeinoverotuksessa.

Taloudelliset vaikutukset luonnonmarjanpoimijoille

Laskelmamme pohjautuvat ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden toteutuneisiin keskimääräisiin bruttoansioihin vuodelta 2022 (laskelma 1) sekä oletukselle poimijoiden vähimmäispalkasta (laskelmat 2 ja 3). Vuosi 2022 kuvastaa käsityksemme mukaan niin sanottua normaalia toimintavuotta luonnonmarjanpoiminnassa. Laskelman 2 vähimmäispalkka on työsuhteisessa kausityössä Maaseutuelinkeinon työehtosopimuksen mukainen vähimmäispalkka (vuonna 2024: 1 593 euroa kuukaudessa⁷¹). Laskelman 3 vähimmäispalkka puolestaan on työsuhteisessa

71 Alan vähimmäistuntipalkka vuonna 2024 on 9,61 euroa. Kuukausipalkka lasketaan siten, että tuntipalkka kerrotaan luvulla 172 (= 172 x 9,61 euroa/h = 1 593 euroa kuukaudessa). Kerroin perustuu 40 viikkotyötuntiin.

kausityössä oleskelulupaa varten vaadittu vähimmäispalkan määrä tilanteessa, jossa sovellettavaa alan työehtosopimusta ei ole (vuonna 2024: 1 399 euroa kuukaudessa).⁷²

Luonnonmarjanpoimijoiden keskimääräiset bruttoansiot ovat olleet vuoden 2022 poimintakaudelta noin 5 700 euroa (Taulukko 5, Laskelma 1). Maatalouden kausityössä (maaseutuelinkeinojen työehtosopimus) poimijoiden bruttoansiot ovat alan vähimmäistuntipalkan pohjalta laskettuna kolmen kuukauden työskentelystä noin 4 950 euroa (Taulukko 5, Laskelma 2). Työsuhteisessa kausityössä (ei työehtosopimusta) puolestaan poimijoiden bruttoansiot vähimmäispalkan pohjalta laskettuna ovat kolmen kuukauden työskentelystä noin 4 200 euroa (Taulukko 5, Laskelma 3). Veroprosentti näillä tulotasoilla on 7,9 prosenttia. Palkasta maksetaan verojen lisäksi eläkevakuutusmaksua 7,15 prosenttia⁷³. Lisäksi palkkaan lisätään lomakorvaus. Laskelmassa 2 on käytetty maaseudun kausityön työehtosopimuksen mukaisesti vuosilomakorvauksena 12,5 prosenttia, kun työsuhde on kestänyt alle vuoden. Laskelmissa 1 ja 3 vuosilomakorvauksena käytetään sen sijaan 9 prosenttia vuosilomalain mukaisesti. Näin ollen luonnonmarjanpoimijoiden nettotulot kauden aikana verojen ja veroluontoisten maksujen jälkeen olisivat noin 5 250 euroa vuoden 2022 bruttoansioiden perusteella, noin 4 740 euroa oletetun maatalouden kausityön vähimmäispalkan perusteella ja noin 3 890 euroa oletetun kausityön vähimmäispalkan perusteella.

Tällä hetkellä ulkomaalaiset luonnonmarjanpoimijat ovat olleet vastuussa Suomessa aiheutuneista kuluista, kuten majoituksen, ruuan ja auton käytöstä kertyvistä kuluista. Kulut on vähennetty luonnonmarjanpoimijoiden bruttoansioista. Kodin ja työpaikan välisen matkakulun (esim. lentomatka Suomeen) voidaan nähdä jäävän edelleen työntekijän vastuulle, kun taas esimerkiksi työpäivän aikaiset siirtymät marjapaikalta toiselle voitaisiin olettaa siirtyvän työnantajan vastuulle. On kuitenkin hyvä huomioida, että työntekijä ja työnantaja voivat sopia näistä asioista keskenään. Mikäli työntekijä ja -antaja sopisivat asunto- tai ravintoedusta, olisivat ne

72 Työperusteisessa oleskeluluvassa palkan on oltava vähintään sen työehtosopimuksen mukainen, jota työsuhteeseen sovelletaan. Jos työehtosopimusta ei ole, bruttopalkka tulee olla vuonna 2024 vähintään 1 399 euroa kuukaudessa.

73 Työttömyysvakuutusmaksuja ei makseta työntekijästä, jolla on kausityölupa

veronalaista tuloa työntekijälle.⁷⁴ Emme sisällytä luontaisetuja laskelmiin, koska niistä ei ole ollut käytettävissä tarkkaa tietoa.⁷⁵ Esimerkiksi vuonna 2022 Suomessa luonnonmarjanpoimijoille aiheutuneet kulut ovat olleet keskimäärin noin 2 000 euroa (noin reilu kolmannes bruttoansioista), mutta kulujen tarkempaa jakautumista marja-alan yritysissä esimerkiksi majoitus-, ruokailu- tai auton käyttökuluihin meillä ei ole tiedossa.

-
- 74 Esimerkiksi asuntoedusta on kyse silloin, kun työntekijä saa työsuhteensa perusteella käyttöönsä asunnon, jonka hänen työnantajansa omistaa tai on vuokrannut. Mikäli luontoisetuauto on usean työntekijän käytössä, autoedun arvo lasketaan siten, että luontoisetupäätöksen mukaan laskettu perusarvo jaetaan käyttäjien määrällä. Ks. tarkemmin Verohallinnon ohje luontaiseduista verotuksessa: <https://www.vero.fi/syventavat-vero-ohjeet/ohje-hakusivu/47886/luontoisedut-verotuksessa13/>
- 75 Maaseutuelinkeinojen työehtosopimus (maaseudun kausityö) ei sisällä määräyksiä ruokailu- tai majoituskustannuksista. Luontaisedut voivat sisältyä palkkaan tai ne voidaan sopia maksettavaksi palkan päälle. Luontaisetujen osalta noudatetaan lainsäädäntöä sekä työnantajan ja työntekijän välistä sopimusta.

Taulukko 5. Laskelmia työsuhteisuuden vaikutuksista luonnonmarjanpoimijan ansioihin, eläkekarttumaan ja valtion verotuloihin.

	Laskelma 1	Laskelma 2	Laskelma 3
Poimijoiden bruttoansiot keskimäärin vuonna 2022	5 666 €		
Maatalouden kausityön vähimmäispalkka (1 593 €/kk)		4 959 €	
Kausityön vähimmäispalkka (1 399 €/kk)			4 197 €
Lomakorvaus*	510 €	620 €	378 €
Veroprosentti	7,9 %	7,9 %	7,9 %
Eläkevakuutusmaksu	7,15 %	7,15 %	7,15 %
Verot ja veronluonteiset maksut yhteensä	929 €	840 €	688 €
Nettotulot (sis. lomakorvaus)	5 246 €	4 739 €	3 886 €
Eläkekarttuma poimijalle**	23 €	21 €	17 €
Poimijoiden lukumäärä vuonna 2022	3 788	3 788	3 788
Valtion verotulot***	3 520 748 €	3 180 329 €	2 608 026 €

* Laskelmassa 2 maaseudun kausityön työehtosopimuksen mukaan 12,5 % työansioista, jos työsuhde jatkunut alle vuoden. Laskelmissa 1 ja 3 vuosilomalain mukaan 9 %.

** Eläkekarttuma = $((1,5 \% \times \text{bruttoansiot})/4)$.

***Valtion verotulot = (poimijoiden lukumäärä x verot ja veronluonteiset maksut).

On myös syytä huomioida, että työsuhteisuudessa luonnonmarjanpoimijalle aiheutuisi edelleen kuluja erilaisista lupamaksuista. Mikäli poimijan työsopimus on enintään kolmen kuukauden mittainen, tarvitsee hän kausityöntekijänä joko kausityötodistuksen tai kausityöviisumin. Kausityöviisumia haetaan Suomen edustuston kautta, jonka kustannukset ovat noin 100 euron luokkaa.⁷⁶ Mikäli taas luonnonmarjanpoimijan työsopimus on yli kolmen kuukauden mittainen, tulee poimijan hakea kausityöoleskelulupaa Maahanmuuttovirastolta, jonka käsittelemäksu on noin 400–500 euroa.⁷⁷ Lupahakemus täytyy tehdä kotimaassa, joten lupahakemuksen tekemiseen ulkomaalaiset luonnonmarjanpoimijat tarvitsisivat

76 viisumimaksuista tarkemmin: <https://visa.vfsglobal.com/one-pager/Finland/Thailand/English/#VisaFees>

77 ks. tarkemmin <https://migri.fi/kasittelymaksut-ja-maksaminen>

todennäköisesti ohjeistusta ja neuvontaa. Myös nykytilanteessa turistiviisumin hankinnasta on koitunut poimijalle lupamaksu. Poimijat ovat myös tarvinneet apua sen hakemiseen.

Työsuhteessa työskentelystä kertyisi luonnonmarjanpoimijoille eläkettä. Eläkekarttuman määrä yhden kauden työskentelystä Suomessa olisi arviolta noin 20 euroa (Taulukko 2). Mitä useampana vuonna poimija työskentelisi Suomessa, sitä enemmän hänelle eläkettä karttuisi.

Tuntiperusteinen vähimmäispalkka takaisi poimijoille reilun ansion työajan puitteissa. Toisaalta haastattelujen osalta ilmeni, että kaikkein eniten tienanneet poimijat jäisivät tuntipalkkaisina pienemmille kokonaisansioille kuin kiloperusteisella urakkapalkalla. Kuitenkin tehtyä työtuntia kohden palkka todennäköisesti nousisi. Lisäksi haastatteluissa tunnistettiin, että pelkkä tuntipalkkaisuus ei motivoisi poimijoita samalla tavalla kuin urakkapalkka. Toisaalta tähän vaikuttaa kauden tai paikan marjasadon määrä. Esimerkiksi maatalouden kausityöntekijän työehtosopimus mahdollistaa suoritusperusteisesta palkasta, kuten urakkapalkasta, sopimisen. Tuloista perittävät verot ja veroluontoiset maksut eivät ole niin suuria, etteivätkö ne kannustaisi työntekoon Suomessa.

Ruotsissa poiminnassa tulisi noudattaa työehtosopimuksessa sovittua vähimmäispalkkaa, jonka lisäksi poimijat ovat voineet kerryttää lisäansioita poimimalla tämän määrän ylitettyään urakkapalkalla. Todellisuudessa kuitenkin on ilmennyt, että poimijoiden on annettu ymmärtää, että heidän täytyy valita vähimmäispalkan ja urakkapalkan välillä. Tällöin poimijat ovat valinneet urakkapalkan siinä toivossa, että he saavat kerättyä runsaasti marjoja. Palkkauksen tulisi olla läpinäkyvää tällaisten väärinymmärrysten mahdollisuuksien minimoimiseksi.

Taloudelliset vaikutukset julkiselle taloudelle

Työsuhteisuudesta kertyisi luonnonmarjanpoimijoille myös eläkettä, jonka maksaminen olisi aikanaan julkisen talouden vastuulla. Eläkekarttuman määrä yhden kauden työskentelystä Suomessa olisi arviolta noin 20 euroa vuosiansioista riippuen (Taulukko 5). Arviointi on kuitenkin vaikeaa, koska mitä useampana vuonna luonnonmarjanpoimija työskentelisi Suomessa, sitä enemmän hänelle eläkettä karttuisi. Lisäksi eläkkeiden laskemisessa käytetään elinaikakerrointa, mikä vaikuttaa eläkkeiden määrään vähentävästi.⁷⁸

⁷⁸ Elinaikakerrointa käytetään eläkkeen alkaessa. Ks. tarkemmin <https://www.tyoelake.fi/paljonko-saan-elaketta/elinaikakerroin/> (viitattu 21.3.2024)

Luonnonmarjanpoimijoiden työsuhteisuudella olisi vaikutusta myös valtion verotuloihin (Taulukko 5). Hyvin karkeasti arvioiden valtion verotulot kasvaisivat 2,6–3,5 miljoonaa euroa ansiotasosta riippuen, olettaen, että ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden lukumäärä pysyisi vuoden 2022 tasolla. Todellisuudessa verokertymä olisi pienempi, koska laskelmassa ei ole huomioitu mahdollisia vähennyksiä tuloverotuksessa. Suomella on myös verosopimus Thaimaan kanssa, jonka sisällöstä riippuen verokertymä saattaa jäädä alhaiseksi.⁷⁹

Oletettaessa, että luonnonmarjanpoimintaa ei katsota tilapäiseksi oleskeluksi Suomessa, muu työsuhteisuudessa kyseeseen tuleva julkinen tulonsiirto voisi olla esimerkiksi sairauspäiväraha. Sairauspäivärahaa voi saada työkyvyttömyyden ajalta, ja se lasketaan henkilön vuositulojen perusteella.⁸⁰ Mikäli päiväraha jää vähimmäismääräistä päivärahaa pienemmäksi, maksetaan vähimmäismäärä eli 31,99 euroa per päivä. Samalta ajalta maksetut muut lakisääteiset etuudet ja eläkkeet voivat kuitenkin vähentää sairauspäivärahan määrää.

Taloudelliset vaikutukset luonnonmarja-alan yrityksille

Suoria taloudellisia vaikutuksia luonnonmarja-alan yrityksille työsuhteisuuteen siirtymisestä olisivat kohonneet palkkauskustannukset. Kausityöstä työnantajalle kuuluvia sosiaalivakuutusmaksuja ovat sairausvakuutusmaksu ja työeläkevakuutusmaksu.⁸¹ Lisäksi työnantajan tulee vakuuttaa työntekijä työtapaturman ja ammattitaudin varalta (Työtapaturma- ja ammattitautilaki 459/2015).⁸² Myös ryhmähenkivakuutusmaksu maksetaan työtapaturmavakuutuksen yhteydessä kaikista vakuutuksen piiriin kuuluvista henkilöistä, ja sen suuruus on noin 0,06 prosenttia palkkasummasta. Lisäksi työnantajan tulee järjestää työterveyshuolto (Työterveyshuoltolaki 1383/2001).

79 Suomella on usean valtion kanssa verosopimuksia, jotka voivat rajoittaa Suomen verotusoikeutta. Sopimuksissa sovitaan, millä maalla on kussakin tilanteessa verotusoikeus sekä miten kaksinkertainen verotus poistetaan. Ks. tarkemmin https://www.vero.fi/syventavat-vero-ohjeet/ohje-hakusivu/49062/voimassa_olevat_verosopimukse/ ja <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1986/19860028>.

80 ks. tarkemmin <https://www.kela.fi/sairauspaivaraha>

81 Verohallinto – sosiaalivakuutusmaksut. https://www.vero.fi/yritykset-ja-yhteisot/verot-ja-maksut/yritys_tyonantajana/sosiaalivakuutusmaksut/

82 Vakuutusmaksut ovat vakuutusyhtiökohtaisia. Jokaisella vakuutusyhtiöllä on vakuutusmaksun laskemiseen omat maksuperusteet, mutta yleisesti ottaen hinnoittelu määräytyy arvioidun riskin perusteella. ks. esim. <https://www.tvk.fi/vakuuttaminen/vakuutuksen-ottaminen/vakuutusmaksut/>

Taulukossa 6 on arvioitu karkeasti työnantajan sosiaalivakuutusmaksujen suuruutta yhtä luonnonmarjanpoimijaa kohden. Tässäkin, samoin kuin vaikutuslaskelmissa poimijoille, laskelmat pohjautuvat ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden toteutuneisiin keskimääräisiin bruttoansioihin vuodelta 2022 (laskelma 1) sekä oletukselle poimijoiden vähimmäispalkasta (laskelmat 2 ja 3). Työnantajamaksut yhdestä luonnonmarjanpoimijasta ovat noin 920–1 240 euroa. Palkka, lomakorvaus ja työnantajamaksut olisivat yhteensä noin 5 500–7 420 euroa laskelmasta riippuen. Verrattuna luonnonmarjanpoimijoiden keskimääräisiin bruttoansioihin vuonna 2022 (5 666 euroa) esimerkkilaskelmien palkkauskulut työnantajamaksuineen olisivat noin 0–1 800 euroa korkeammat. Tässä on kuitenkin tärkeää huomioida, että laskelmat on tehty 40 viikkotyötunnin oletuksella, kun vuoden 2022 bruttoansiot ovat todennäköisesti kohdistuneet selvästi suuremmalle viikkotyötuntimäärälle, joten todellinen työaikakorjattu kustannusten nousu olisi todennäköisesti suurempi. Tästä johtuen luvut eivät ole vertailukelpoisia, koska poimijoiden aiempien vuosien viikkotyötuntimääriä ei tiedetä. Lisäksi laskelmissa ei ole huomioitu työpäivän aikaisista siirtymistä aiheutuvien kustannusten mahdollista siirtymistä työnantajan vastuulle. Myöskään työterveyshuollosta aiheutuvia kustannuksia ei ole huomioitu esimerkkilaskelmissa.

Taulukko 6. Laskelmia työsuhteesta koituvista kustannuksista luonnonmarjayritykselle.

	Laskelma 1	Laskelma 2	Laskelma 3
Poimijoiden bruttoansiot keskimäärin vuonna 2022	5 666 €		
Maatalouden kausityön vähimmäispalkka (1 593 €/kk)		4 959 €	
Kausityön vähimmäispalkka (1 399 €/kk)			4 197 €
Lomakorvaus*	510 €	620 €	378 €
Sairausvakuutusmaksu	1,16 %	1,16 %	1,16 %
Työeläkemaksu	18,97 %	18,97 %	18,97 %
Työnantajamaksut yhteensä	1 243 €	1 123 €	921 €
Työnantajan palkkauskulut yhteensä	7 419 €	6 702 €	5 496 €

* Laskelmassa 2 maaseudun kausityön työehtosopimuksen mukaan 12,5 % työansioista, jos työsuhde jatkunut alle vuoden. Laskelmissa 1 ja 3 vuosilomalain mukaan 9 %.

Luonnonmarjayritysten kustannusten nousu aiheuttaa paineita marjojen hintojen nostamiselle.⁸³ Toisaalta marjoja vievien yritysten kohdalla maailman markkinoiden hintataso määrittää pitkälti kilohintoja. Kotimaassa myytäviin marjoihin hintojen nostaminen voi myös olla hankalaa, koska teollisuus voi tuoda marjoja halvemmalla ulkomailta. Yrityshaastattelussa tuotiin esiin myös laajemmat vaikutukset raaka-aineen kustannuksen noususta liitännäiseen teollisuuteen, hotelli- ja ravintola-alaan sekä vähittäiskaupan asiakkaille. Myös kuluttajien halukkuus maksaa kotimaisesta marjasta korkeampaa hintaa ulkomaiseen marjaan verrattuna vaikuttaa lopputulemaan.

5.2 Elinkeinonharjoittajana toimiminen

Tässä luvussa arvioimme elinkeinonharjoittajana toimimisesta Suomessa aiheutuvia velvoitteita ja kustannuksia sekä luonnonmarjanpoimijoiden että luonnonmarjayritysten näkökulmasta. Lisäksi tarkastellaan mahdollisia vaikutuksia julkisen talouden näkökulmasta.

Taloudelliset vaikutukset luonnonmarjanpoimijoille

Elinkeinonharjoittajina luonnonmarjanpoimijoiden tulisi rekisteröidä yritystoimintansa Patentti- ja rekisterihallituksen kaupparekisteriin. Tästä aiheutuisi arviolta pieni, muutaman sadan euron luokkaa oleva kustannus. Lisäksi elinkeinonharjoittajana toimivan ulkomaalaisen poimijan tulisi hakea yrittäjän oleskelulupaa Maa-hanmuuttovirastolta, jonka käsittelymaksu olisi noin 500 euroa.⁸⁴ Tämän luvan saamiseksi heidän olisi laadittava liiketoimintasuunnitelma ja perustettava Y-tunnus. Lisäksi toimimelle tarvittaisiin edustaja, jolla on pysyvä asuinpaikka Suomessa, jos poimijan oma kotipaikka on ETA-alueen ulkopuolella. Lupahakemuksen tekemiseen todennäköisesti luonnonmarjanpoimijat tarvitsisivat ohjeistusta ja neuvontaa.

Suurin poimijoille potentiaalisesti aiheutuva kustannus elinkeinonharjoittamisesta olisi yrittäjän eläkevakuutusmaksu (YEL). YEL-työtulolle on kuitenkin laissa määritelty alaraja, jonka alle jäävä toiminta katsotaan niin pienimuotoiseksi, ettei se täytä

83 Yrityshaastatteluiden perusteella yksi yritys arvioi työsuhteisuuden nostavan yhden raakamarjakilon tuottamisen kustannuksia yli 60 prosenttia aikaisempaan verrattuna. Tätä pidettiin merkittävänä kustannuksena yrityksen toimintaedellytysten kannalta.

84 ks. tarkemmin <https://migri.fi/kasittelymaksut-ja-maksaminen>

YEL-vakuuttamisen ehtoja. Vuonna 2024 tämä alaraja on ollut 9 010,28 euroa.⁸⁵ Suurimmalla osalla luonnonmarjanpoimijoista tämä raja tuskin ylittyisi. Tällöin elinkeinonharjoittajina toimiville poimijoille ei todennäköisesti kertyisi myöskään eläkettä.

Arvonlisävelvollisuuden rajana Suomessa on vuodesta 2021 lähtien ollut 15 000 euron liikevaihto tilikauden aikana.⁸⁶ Tämä raja tuskin luonnonmarjanpoimijoilla ylittyisi. Luonnonmarjanpoimijoille aiheutuisi kuitenkin mahdollisesti kustannuksia kirjanpidon ja veroilmoituksen laatimisesta (Kirjanpitolaki 1336/1997). Marjanpoiminnasta aiheutuvat kulut, kuten esimerkiksi asunnon ja auton kulut Suomessa olisivat poimijoiden vastuulla, mutta vähennyskelpoisia elinkeinoverotuksessa. Lisäksi luonnonmarjanpoimijoiden tulisi vastata matkakuluista, kuten esimerkiksi lentomatkan järjestämisestä. Lähtömaassa muodostuvat kustannukset, esimerkiksi välitystoiminnasta, olisivat todennäköisesti samankaltaiset kuin työsuhteisuudessa, mistä muodostuisi edelleen riski velkaantumiselle lähtömaassa.

Suomessa elinkeinonharjoittajana toimimisesta aiheutuvat kustannukset olisivat todennäköisesti pieniä, mikäli toiminta säilyisi pienimuotoisena (työtulo alle 9 000 euroa). Käytännössä olisi kuitenkin kohtuutonta asettaa ulkomaalaisille luonnonmarjanpoimijoille sellaisia lakisääteisiä velvollisuuksia, joista heillä ei ole edellytyksiä suoriutua. Monet haastateltavat pitivät luonnonmarjanpoimijoiden toimimista itsenäisinä elinkeinonharjoittajina epärealistisena vaihtoehtona ottaen huomioon poimijoiden heikon kielitaidon, lyhyen oleskeluajan Suomessa sekä alhaisen koulutustason. Luonnonmarjanpoimijat olisivat haastatteluiden mukaan tässäkin vaihtoehdossa riippuvaisia luonnonmarja-alan yrityksistä, sillä heidän tulisi itse solmia marjojen myyntisopimukset yritysten kanssa. Heidän neuvotteluasemansa olisi tällöin melko heikko kuten tähänkin asti.

Taloudelliset vaikutukset julkiseen talouteen

Elinkeinonharjoittajina toimiville luonnonmarjanpoimijoille ei todennäköisesti kertyisi tuloa niin paljoa, että YEL-työtulon alaraja ylittyisi. Tällöin elinkeinonharjoittajina toimiville luonnonmarjanpoimijoille ei kertyisi myöskään eläkettä. Arvonlisävelvollisuuden alarajakaan ei todennäköisesti poimijoilla ylittyisi, joten

85 Työtulo ei tarkoita yrityksestä nostettua palkan määrää, vaan siinä huomioidaan yrittäjätoiminnan työpanoksen arvo kokonaisuutena ja siihen vaikuttavat mm. yrityksen koko, liikevaihto ja toimiala. ks. esim. <https://www.elo.fi/fi-fi/yrittaja/yel-vakuutus/yel-tyotulo> (viitattu 14.3.2024)

86 ks. tarkemmin <https://www.vero.fi/yritykset-ja-yhteisot/verot-ja-maksut/arvonlisaverotus/vahainen-liiketoiminta-on-arvonlisaverotonta/>

vaihtoehdolla ei olisi myöskään vaikutusta valtion verotuloihin. Uudistuksesta aiheutuu kuitenkin hallinnollista ja muuta sääntelytaakkaa sekä hallinnon sisäistä taakkaa riippumatta siitä, mikä sääntelyvaihtoehto valitaan. Elinkeinonharjoittajina toimiville poimijoille tulisi tarjota neuvontaa, joka tulisi olla julkisten toimijoiden vastuulla (esim. toiminimen perustaminen, kirjanpito ja verotus). Lisäksi luonnonmarjanpoimijoiden katsominen elinkeinonharjoittajiksi vaatisi todennäköisesti yhtä lailla valvontaa kuin työsuhteisuus, jotta väärinkäytöksiä ei tapahtuisi. Toisaalta valvonta olisi käytännössä vaikeampaa verrattuna työsuhteeseen.

Taloudelliset vaikutukset luonnonmarja-alan yrityksille

Luonnonmarjanpoimijoiden elinkeinonharjoittajana toimimisesta ei todennäköisesti koituisi suoria kustannuksia luonnonmarja-alan yrityksille. Yrittäjyyden myötä poimijoille pitäisi tarjota kuitenkin koulutusta ja neuvontaa siitä, että mistä asioista heidän täytyy jatkossa itse huolehtia. Haastatteluissa nostettiin esille, että poimijoiden neuvonta saattaisi käytännössä jäädä yrityksille, vaikka heitä ei voidakaan siihen velvoittaa.

5.3 Yhteenveto

- Työsuhteisessa työskentelyssä tulnaisiin todennäköisesti noudattamaan jonkinlaista tuntipalkkaisuuteen perustuvaa vähimmäispalkkatasoa. Tämä toisi luonnonmarjanpoimijoille turvaa huonon satovuoden tai muiden ongelmien varalta, erityisesti heikommille poimijoille. Toisaalta pelkkä tuntipalkkaisuus ei motivoisi poimijoita samalla tavalla kuin urakkapalkka. Esimerkiksi maatalouden kausityöntekijän työehtosopimus mahdollistaa suoritusperusteisesta palkasta, kuten urakkapalkasta, sopimisen.
- Tuloverotuksen ei työsuhteisuudessa arvioida olevan niin suurta, ett-eikö se kannustaisi ulkomaalaisia luonnonmarjanpoimijoita työskentelyyn Suomessa. Satoon ja muihin olosuhteisiin liittyvä riski siirtyisi työsuhteessa luonnonmarjayrityksille. Tosin on hyvä huomioda, että työsuhteisuudessa matkakulut Suomeen olisivat edelleen marjanpoimijoiden vastuulla, ja nämä aiheuttaisivat edelleen velkaantumista lähtömaassa erilaisten välityskulujen ohella.
- Työsuhteisuuteen siirtyminen nostaisi luonnonmarja-alan yritysten kustannuksia. Palkan ja sen sivukulujen päälle tulisivat myös kustannukset työterveyshuollosta ja vakuutuksista sekä mahdolliset muut toiminnan

järjestämisestä aiheutuvat kulut (esim. auton käytön kulut). Tarkkaa arviota kokonaiskustannuksista on vaikea antaa, mutta muutos olisi merkittävä nykytilanteeseen nähden erityisesti työtuntia kohden las-
kiessa. Poimijoiden aiempien vuosien viikkotyötuntimäärää ei tiedetä, mutta sen voidaan olettaa olleen selvästi korkeampi kuin 40 tuntia, jolla työsuhteisuuden kustannuksia on tässä raportissa arvioitu.

- Luonnonmarjanpoimijoille elinkeinonharjoittajana Suomessa toimimisesta aiheutuvat kustannukset olisivat todennäköisesti pieniä, mikäli toiminta säilyisi pienimuotoisena. Luonnonmarjayrityksille vaihtoehdosta ei aiheutuisi suoria kustannuksia verrattuna nykytilanteeseen. Käytännössä ulkomaalaisilla luonnonmarjanpoimijoilla ei olisi edellytyksiä suoritua lakisääteisistä velvollisuuksista. Luonnonmarjanpoimijat olisivat tässäkin vaihtoehdossa riippuvaisia luonnonmarja-alan yrityk-
sistä, sillä heidän tulisi itse solmia marjojen myyntisopimukset yritysten kanssa. Lisäksi lähtömaassa muodostuvat kustannukset ja matkakulut Suomeen olisivat samankaltaiset kuin työsuhteisuudessa.
- Työsuhteisuudesta kertyisi luonnonmarjanpoimijoille eläkettä, jonka maksaminen olisi aikanaan julkisen talouden vastuulla. Luonnonmarjanpoimijoiden työsuhteisuus kasvattaisi valtion verotuloja, mikäli verosopimus Thaimaan kanssa ei estäisi verojen maksamista Suomeen. Muutoin valtion verotulot työsuhteisuudessa jäisivät hyvin vähäisiksi. Luonnonmarjanpoimijan elinkeinonharjoittajana toimimisesta puolestaan ei todennäköisesti olisi vaikutusta valtion verotuloihin tai eläkemaksuihin. On kuitenkin syytä huomioida, että uudistuksesta aiheutuu hallinnollista ja muuta sääntelytaakkaa sekä hallinnon sisäistä taakkaa riippumatta siitä, mikä sääntelyvaihtoehto valitaan.
- Lopuksi on syytä huomioida, että luonnonmarjanpoimijoille aiheutuu kustannuksia myös kotimaassa, joita tässä selvityksessä ei voitu tarkkaan arvioida. Laskelmissa arvioitu nettotulo ei siis ole poimijan näkökulmasta todellinen, ”käteen jäävä” nettotulo. Luonnonmarjanpoimijan kotimaassa aiheutuvien kulujen suuruusluokka yritysten ilmoittamien tietojen perusteella on ollut esimerkiksi vuonna 2022 keskimäärin noin 1 400 euroa (Taulukko 1: kokonaiskulut – kulut Suomessa = 1 387 euroa). Tiedetään, että poimijat rahoittavat matkan Suomeen itse, ja usein ottamalla tätä varten lainaa vaihtelevista lähteistä (Seikkula 2024; Hedberg ym. 2019).

Keskeiset arviot työsuhteen vaikutuksista eri toimijoille

- Työsuhde toisi vähimmäisansion ja työsuhteen turvan poimijoille.
- Laskelmien perusteella yrityksille koituisi työsuhteisuudesta karkeasti noin 0–2 000 euron suuruiset lisäkustannukset per poimija nykytilanteeseen verrattuna riippuen siitä, mitä summaa laskelman bruttotulona käytetään. Tässä on kuitenkin tärkeää huomioida, että laskelman palkkauskustannukset eivät ole täysin vertailukelpoisia aiempiin vuosiin, koska poimijoiden aiempien vuosien viikkotyötuntimääriä ei tiedetä.
- Julkiselle taloudelle kertyisi pienissä määrin verotuloja, mutta myös lankeaisi eläkemaksuja tulevaisuuteen.

Elinkeinonharjoittajavaihtoehdon keskeiset vaikutukset toimijoille

- Elinkeinonharjoittajavaihtoehdossa poimijoiden olisi selvitettävä hallinnollisia lupia, jotka olisivat käytännössä heille hyvin haasteellisia toteuttaa.
- Yrityksille koituvia suoria taloudellisia vaikutuksia ei tunnistettu, poimijat saattaisivat tässä vaihtoehdossa toisaalta edelleen olla riippuvaisia yrityksistä ja niiden neuvonnasta esimerkiksi marjapaikkoja koskien.
- Poimijoiden elinkeinonharjoittamisesta ansaitsemat kulut vuosittain olisivat sen verran pieniä, että ne jäisivät niin YEL-työtulon kuin alv-velvollisuuden alarajojen alapuolelle, jolloin valtiolle ei kertyisi verotuloja eikä eläkemaksuja.

6 Johtopäätökset ja suositukset

Luonnonmarjojen talteenotto kaupalliseen tarkoitukseen nojautuu Suomessa voimakkaasti ulkomailta rekrytoituihin kerääjiin, joista suurin osa on thaimaalaisia. Tähän mennessä thaimaalaiset luonnonmarjanpoimijat ovat tulleet maahan Schengen-turistiviisumilla, jolla he saavat oleskella ja kerätä marjoja maassa enintään kolme kuukautta. Luonnonmarjanpoiminta on tapahtunut jokaisenoikeuksien nojalla ilman työsuhdetta.

Työ- ja elinkeinoministeriö on ryhtynyt selvittämään sääntelyvaihtoehtoja, joilla pyritään parantamaan ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden oikeudellista asemaa ja poistamaan luonnonmarja-alalla esiintyviä epäkohtia.

Tässä selvityksessä on arvioitu kahden eri sääntelyvaihtoehdon taloudellisia vaikutuksia luonnonmarjoja kerääviin ulkomaalaisiin, luonnonmarja-alan yrityksiin sekä julkiseen talouteen Suomessa. Selvityksen aikana toteutettiin 19 asiantuntija- ja yrityshaastattelua, joiden avulla tuotiin esille alan toimijoiden näkemyksiä nykytilanteesta ja eri sääntelyvaihtoehtojen vaikutuksista. Haastatteluaineisto on ollut tärkeässä asemassa, mutta lisäksi selvityksessä on hyödynnetty aiheesta saatavilla olevaa kirjallisuutta, tilastotietoa sekä Pohjois-Suomen aluehallintoviraston tarkastuskertomuksia. Lainsäädännöllisessä tarkastelussa on lisäksi hyödynnetty säädöksiä, lain esitöitä, oikeuskäytäntöä, Verohallinnon ohjeita, lainsäädäntötutkimusta sekä ulkomaista aineistoa luonnonmarjatoiminnasta.

6.1 Johtopäätökset

Itsesääntely ja markkinat ohjaamassa käyttäytymistä

Toimintaa luonnonmarja-alalla johdetaan käytännesääntöjen (code of conduct) mukaisesti. Sellaisenaan käytännesääntöjä voi pitää suositeltavana instrumenttina käyttäytymisen ohjaamisessa, mutta tämänhetkisen kokemuksen valossa ne ovat osoittautuneet riittämättömäksi. Näin ollen on harkittava lainsäädännön kehittämistä väärinkäytösten ehkäisemiseksi. Tämän vuoksi voidaan suositella yhteisääntelyä, jossa yhdistyvät lainsäädäntö ja siihen linkittyvä itsesääntely.

Markkinat eivät ole ohjanneet käyttäytymistä toivottuun suuntaan. Mainekustannuksiin sisältyy myös merkittäviä epävarmuustekijöitä, minkä vuoksi mainehaitan varaan ei käyttäytymisen ohjaamista voida nojata. Lisäksi on todettava, että vaikka suurin osa luonnonmarjanpoimijoista on jo aikaisemmin Suomessa olleita poimijoita, sen ei ole kiistatta katsottu kertovan luonnonmarjamarkkinoiden toimivuudesta. Tässäkin valossa oikeudellisen sääntelyn kehittämistä on pidettävä perusteltuna, jotta luonnonmarja-alan epäkohdat saadaan minimoitua.

Elinkeinonharjoittajana toimiminen

Luonnonmarjanpoimijoille elinkeinonharjoittajana Suomessa toimimisesta aiheutuvat kustannukset olisivat todennäköisesti pieniä, mikäli toiminta säilyisi pienimuotoisena. Luonnonmarja-alan yrityksille vaihtoehdosta ei aiheutuisi suoria kustannuksia. Ulkomaalaisten luonnonmarjanpoimijoiden katsominen elinkeinonharjoittajiksi olisi kuitenkin epärealistinen vaihtoehto, sillä käytännössä poimijoilla ei olisi edellytyksiä suoriutua lakisääteisistä velvollisuuksista muun muassa heikon kielitaidon ja alhaisen koulutustason vuoksi. Olisi myös elinkeinovapauden hengen vastaista, että ulkomaalaisille luonnonmarjanpoimijoille asetetaan sellaisia lakisääteisiä velvollisuuksia, joista heillä ei ole edellytyksiä suoriutua.

Luonnonmarjanpoimijat olisivat elinkeinonharjoittajina edelleen riippuvaisia luonnonmarjayrityksistä, sillä heidän tulisi itse solmia marjojen myyntisopimukset yritysten kanssa. Myöskään yrittäjänsuojalaki tuskin turvaisi luonnonmarjojen poimijoiden oikeudellista ja taloudellista asemaa, jos poimijat katsottaisiin elinkeinonharjoittajiksi. Käsitettä työntekijään rinnastettava yrittäjä ei voitane hyödyntää kehitettäessä ja vahvistettaessa poimijoiden oikeusasemaa.

Työsuhteisuus luonnonmarjanpoimijoiden näkökulmasta

Työsuhteisessa työskentelyssä tultaisiin todennäköisesti noudattamaan tuntipalkkaisuuteen perustuvaa vähimmäispalkkatasoa. Tämä toisi luonnonmarjanpoimijoille turvaa huonon satovuoden tai muiden ongelmien varalta, ja siirtäisi taloudellista riskiä yrityksille. Pelkkä tuntipalkkaisuus ei kuitenkaan motivoisi poimijoita samalla tavalla kuin urakkapalkka, joten jonkinlainen taloudellinen kannustin tulisi rakentaa reilun ansion takaavan vähimmäistuntipalkan rinnalle. Esimerkiksi maatalouden kausityöntekijän työehtosopimus mahdollistaa urakkapalkasta sopimisen. Työsuhte toisi poimijoille luonnollisesti myös Suomen lainsäädännön mukaisen työntekijän turvan.

Tuloverotuksen ei työsuhteisuudessa arvioida olevan niin suurta, etteikö se kannustaisi ulkomaalaisia luonnonmarjanpoimijoita työskentelyyn Suomessa. Tätä puoltaa myös havainto Ruotsista, jossa samantasoisien tuloverotuksen käyttöönotto luonnonmarjanpoiminnassa vuonna 2022 ei ole vähentänyt ulkomaalaisten marjanpoimijoiden vuosittaisia lukumääriä. Työsuhteessa poimijoilla olisi turvattu vähimmäisansio, ja työsuhde myös nostaisi tuloja suhteessa työaikaan. Keskeiset syyt sille ovat työehtosopimuksen mukainen, työtuntia kohden korkeampi tulotaso sekä mahdollisesti joidenkin nykyisten kulujen siirtyminen työnantajan vastuulle. Esimerkiksi työpäivän aikaisen autoilun kulujen siirtyminen yritysten vastuulle lisäisi kulujen ennakoitavuutta marjanpoimijan näkökulmasta.

On syytä huomioida, että työsuhteisuudessa matkakulut Suomeen olisivat edelleen luonnonmarjanpoimijoiden vastuulla, ja erityisesti nämä ovat aiheuttaneet poimijoiden velkaantumista kotimaassaan, koska lainaa on otettu vaihtelevista lähteistä. Ruotsissa on haastattelujen perusteella keskusteltu Työnantaja maksaa -periaatteesta (Employer Pays Principle) lentomatkoihin liittyen, ja keskustelujen pohjalta osa ruotsalaisista luonnonmarjayrityksistä on sitoutunut jatkossa maksamaan 15 prosenttia marjanpoimijoiden lentokuluista. On mahdollista, että Suomessaakin vastaavaa keskustelua olisi edessä, mikäli poimijat olisivat työsuhteessa luonnonmarjayrityksiin.

Kokonaisuutena ottaen työsuhteeseen siirtyminen voi tuottaa luonnonmarjapoimijoille niin hyötyjä kuin haittoja. Työntekijöille työsuhteen myötä tulevat edut, kuten työterveyshuolto sekä muu työsuhteen tuoma turva olisivat parannus nykytilanteeseen verrattuna. Toisaalta työsuhteeseen siirtymisen tarvetta ja tarkoituksenmukaisuutta arvioitaessa on otettava huomioon vaikutukset luonnontuotekeruualueen toimijoiden asemaan, vaikka niiden ennakoarviointi onkin hyvin hankalaa. Yrityskentällä työsuhdemalliin siirtymisen mahdollisena seurauksena on pidetty sitä, että osa alan yrityksistä ei pysty jatkamaan toimintaansa. Joka tapauksessa siirtyminen luonnonmarjanpoimijoiden kohdalla työsuhteeseen on harkittamisen arvoinen vaihtoehto siitä huolimatta, että esimerkiksi Ruotsin kokemukset eivät välttämättä kaikin osin tämän suuntaista uudistusta puolla. Ruotsissa nykyinen sääntely on kuitenkin mahdollistanut thaimaalaisten työnvälitysyrietysten käyttämisen, jonka seurauksena poimijat eivät ole suoraan työsuhteessa ruotsalaiseen marjayritykseen. Ruotsissa on käynnissä lainsäädäntöuudistus, joka tulee voimaan tullessaan lopettamaan tämän järjestelyn. Suoraviivaisten vertailujen tekeminen Ruotsiin nykytilanteen mukaan ei ole siten tällä hetkellä mahdollista.

Työsuhteisuus luonnonmarjayritysten näkökulmasta

Työsuhteisuuteen siirtyminen nostaisi luonnonmarja-alan yritysten palkkauskustannuksia ainakin palkan sivukulujen verran. Tähän päälle tulisivat kuitenkin myös kustannukset työterveyshuollosta ja vakuutuksista sekä mahdolliset muut toiminnan järjestämisestä aiheutuvat kulut, esimerkiksi autot. Tarkkaa arviota kokonaiskustannuksista on vaikea antaa, mutta kustannusten nousu nykytilanteeseen nähden olisi merkittävä erityisesti työtuntia kohden laskettuna. Poimijoiden aiempien vuosien viikkotyötuntimääriä ei tiedetä, mutta niiden voidaan olettaa olleen selvästi suurempia kuin tämän raportin laskelmissa käytetty 40 tuntia.

Luonnonmarjayritysten kustannusten nousu aiheuttaisi paineita kotimaisten luonnonmarjojen hintojen nostamiselle. Toisaalta vientiin menevien marjojen hintataso määräytyy pitkälti luonnonmarjojen kansainvälisen markkinatilanteen mukaan, mikä voi luoda haasteita vientiyrityksille kotimaan kustannustason noustessa. Toisaalta kansainvälinen markkinahinta rajoittaa myös kotimaan hintatason nousua, koska kotimainen marja kilpailee myös ulkomailta tuotavan marjan kanssa. Loppu tulemaan vaikuttaa lisäksi kuluttajien halukkuus maksaa kotimaisesta luonnonmarjasta korkeampaa hintaa ulkomaiseen marjaan verrattuna.

Tilastollisen yritysanalyysin perusteella luonnonmarjayritysten kannattavuus on viime vuosina selvästi heikentynyt. Heikon kannattavuuden perusteella voitaisiin arvioida, että etenkin matalan jalostusasteen yritykset saattaisivat kohdata vaikeuksia kannattavan liiketoiminnan harjoittamisessa työsuhteisuuteen siirryttäessä. Toisaalta ainakin osa näistä yrityksistä voisi mahdollisesti kehittää uusia toimintatapoja sopeutuen uuteen toimintaympäristöön.

Työsuhteisuuden vaikutuksesta yritysten kannattavuudelle ei voida päätellä Ruotsin kokemusten perusteella. Vertailu Ruotsiin ei ole tällä hetkellä relevantti, koska ruotsalaiset luonnonmarjayritykset voivat toistaiseksi palkata poimijat thaimaalaiselta työnvälitysfirmalta, siten mahdollisesti välttämällä Ruotsin lainsäädännön mukaiset palkan sivukulut. Mikäli Ruotsissa meneillään oleva lainsäädäntöuudistus tulee voimaan 1.6.2025, tulee se lopettamaan tämän järjestelyn, minkä jälkeen luonnonmarjanpoimijoiden tulee olla työsuhteessa ruotsalaiseen yritykseen.

Sääntelyvaihtoehdot julkisen talouden näkökulmasta

Työsuhteisuudesta kertyisi luonnonmarjanpoimijoille eläkettä, jonka maksaminen olisi aikanaan julkisen talouden vastuulla. Luonnonmarjanpoimijoiden työsuhteisuus kasvattaisi valtion verotuloja, mikäli verosopimus Thaimaan kanssa ei estä ansiotuloverojen maksamista Suomeen. Muutoin verokertymä voisi jäädä alhaiseksi. Marjanpoimijoiden toimimisesta elinkeinonharjoittajana ei olisi arviolta

vaikutusta valtion verotuloihin tai eläkemaksuihin. On syytä huomioida, että uudistuksesta aiheutuu hallinnollista ja muuta sääntelytaakkaa sekä hallinnon sisäistä taakkaa riippumatta siitä, mikä sääntelyvaihtoehdoista valitaan. Nämä aiheuttavat julkiselle taloudelle kuluja.

6.2 Suositukset

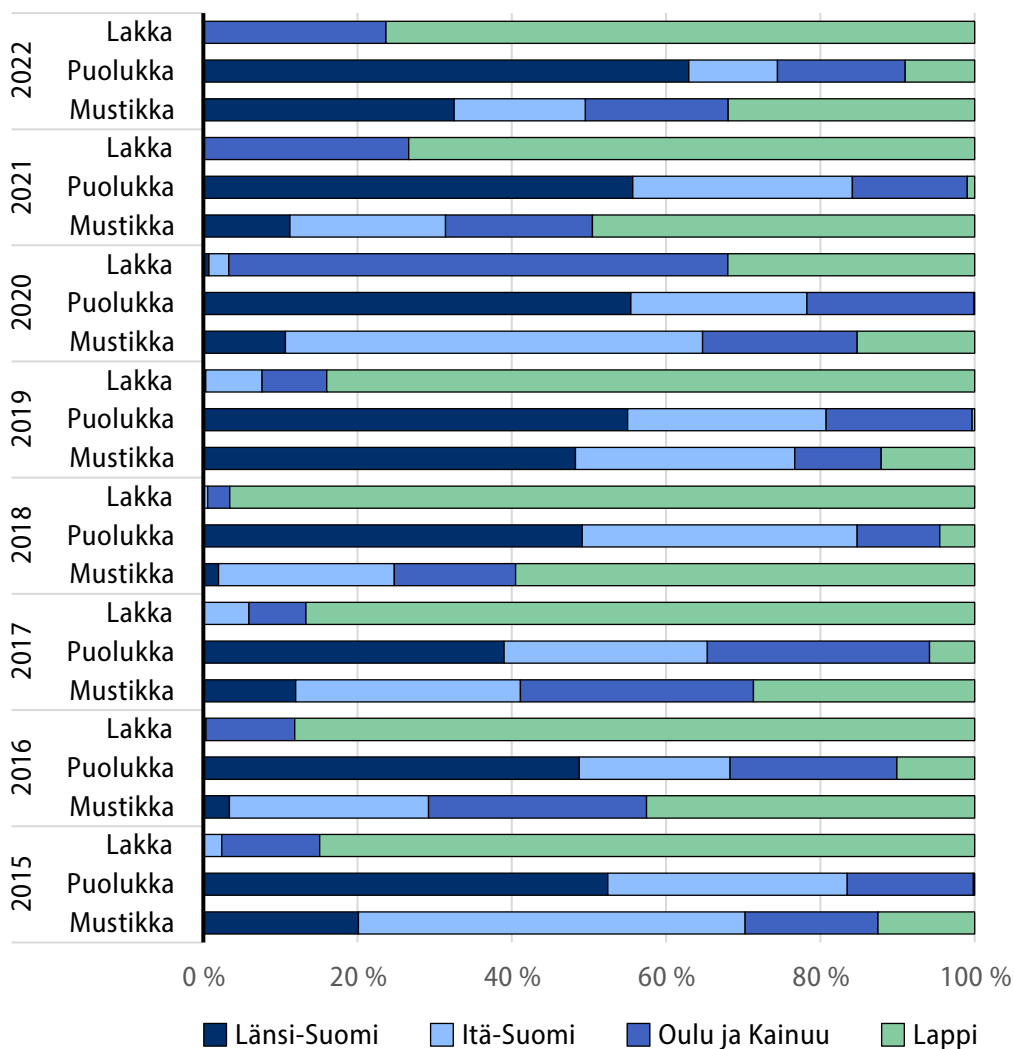
- **Oikeudellisen sääntelyn kehittäminen on perusteltua, jotta luonnonmarja-alan epäkohdat saadaan minimoitua.** Markkinat tai alan käytäntesäännöt eivät ole ohjanneet käyttäytymistä riittävästi toivottuun suuntaan. Yhteissääntely, jossa yhdistyvät lainsäädäntö ja siihen linkittyvä itsesääntely voidaan nähdä suositeltavana vaihtoehtona.
- **Ulkomaisten luonnonmarjapojimijoiden maahantulo työsopimussuhteiseen kausityöhön vaikuttaa realistisemmalta vaihtoehdolta kuin pojimijoiden toimiminen yksityisinä elinkeinonharjoittajina.** Oletettavasti osalle luonnonmarja-alan yrityksistä pojimijoiden työsuhde ja siihen sisältyvät työnantajavelvollisuudet aiheuttaisivat taloudellisia haasteita, jolloin niiden täytyisi kehittää liiketoimintaansa joko luopumalla luonnonmarjoista raaka-aineena, laajentamalla muihin raaka-aineisiin tai lisäämällä marjojen jalostusastetta. On myös mahdollista, että osa nykyisistä luonnonmarja-alan toimijoista vetäytyisi markkinoilta. Yksityisinä elinkeinonharjoittajina toimiminen suomen kieltä osaamattomille ja hyvin erilaisista kulttuuriympäristöistä tuleville pojimijoille olisi kustannustehoton ja raskas toimintatapa luonnonmarja-alalle.
- **Yhteistyö ruotsalaisten viranomaisten kanssa mahdollistaa kokemusten vaihdon ja tehostaa lainsäädännön kehitystyötä.** Työsopimussuhteista huolimatta myös Ruotsissa on noussut esille rikos-epäilyjä luonnonmarjanpojimijoiden ihmisoikeuskysymyksissä. Lisäksi työviikot ovat venyneet jopa 70 tunnin pituisiksi. Työsopimusehtoja on kierretty solmimalla työsuhde pojimijan ja thaimaalaisen työnvälitysyri-tyksen välille, jolloin valvonta on osoittautunut haasteelliseksi. Ruotsin kokemukset on tärkeää ottaa huomioon, jotta sääntely olisi mahdollisimman samankaltaista molemmissa maissa. Jotkut marjayritykset toimivat molemmissa maissa, jolloin toisen maan yrityksille edullisempi sääntely voi johtaa kilpailuetuun kyseisessä maassa.
- **Yrityspaneelin järjestäminen lainsäädännön viimeistelytyössä antaisi luonnonmarja-alan toimijoille mahdollisuuden**

kommentoida uudistusta. Lainsäädäntöluonnoksen toimivuutta olisi hyvä testata yrityspaneelissa, johon kutsuttaisiin luonnonmarja-alan yritysten, jalostavan teollisuuden, kaupan sekä Maaseudun työnantaja-liiton ja Teollisuusliiton edustajat. Perusteltuja kehitysehdotuksia voitaisiin hyödyntää lopullisen lainsäädännön viimeistelyssä.

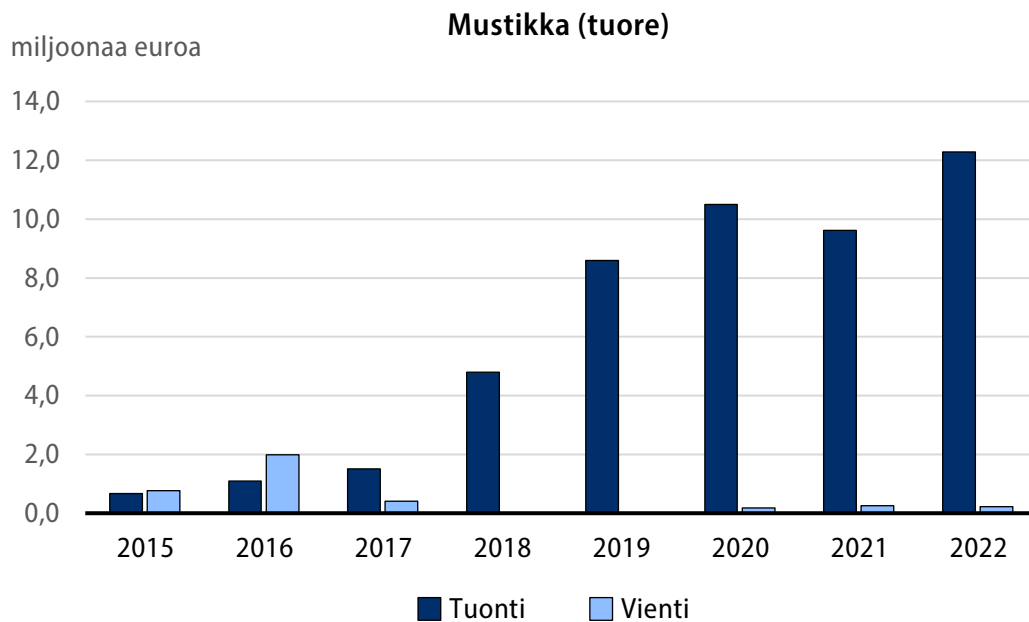
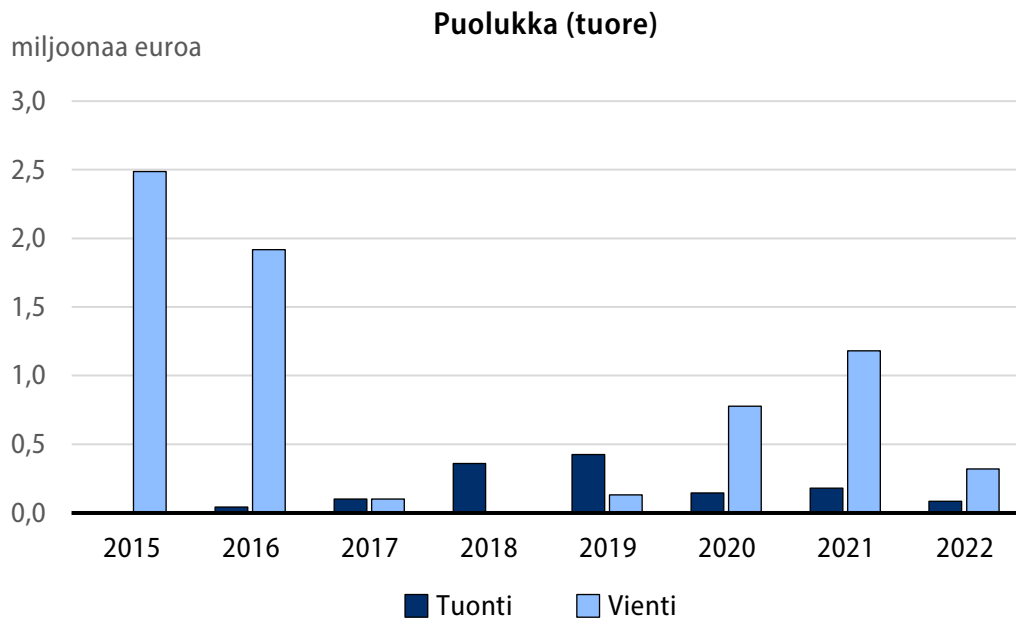
- **Toimiva viranomaisvalvonta yli hallintorajojen takaa luottamuksen ja nopean reagoinnin mahdollisiin väärinkäytöksiin.** Hajautunut valvonta ja tiedon kankea liikkuminen viranomaisten välillä hidastaa ja vaikeuttaa viranomaisvalvontaa sekä yritysten toiminnan suunnittelua.
- **Neuvontapalvelun järjestäminen on välttämätöntä luonnonmarja-alan työntekijöille ja työnantajille.** Uudistuksesta aiheutuu hallinnollista ja muuta sääntelytaakkaa sekä hallinnon sisäistä taakkaa sääntelyvaihtoehdosta riippumatta. Neuvonnassa voisi hyödyntää olemassa olevia työkaluja, esimerkiksi Work in Finlandin digitaalisia alustoja ja työnantajaneuvontaa, Maahanmuuttoviraston asiakaspalvelua ja työntekijän oppaita verkossa.

Liitteet

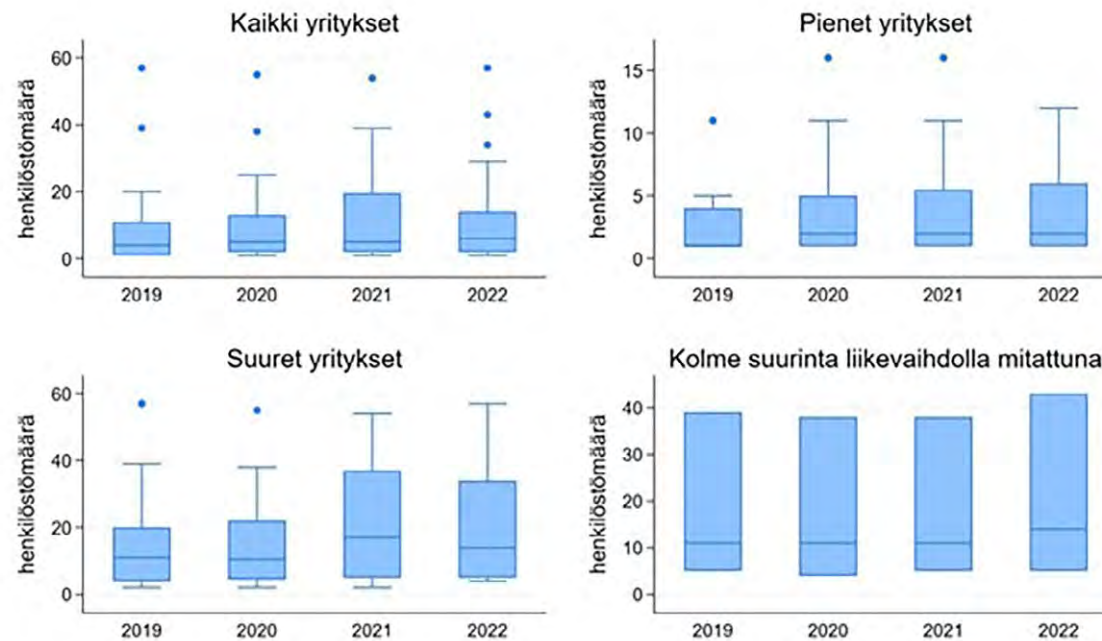
Kuvio 20. Luonnonmarjojen kauppantulomäärät suuralueittain (%) vuosina 2015–2022.
Lähde: Ruokavirasto 2022.

Kuvio 21. Tuoremarjojen (mustikka ja puolukka) vienti ja tuonti vuosina 2015–2022, miljoonaa euroa. Lähde: Tulli; Ruokavirasto (2022).

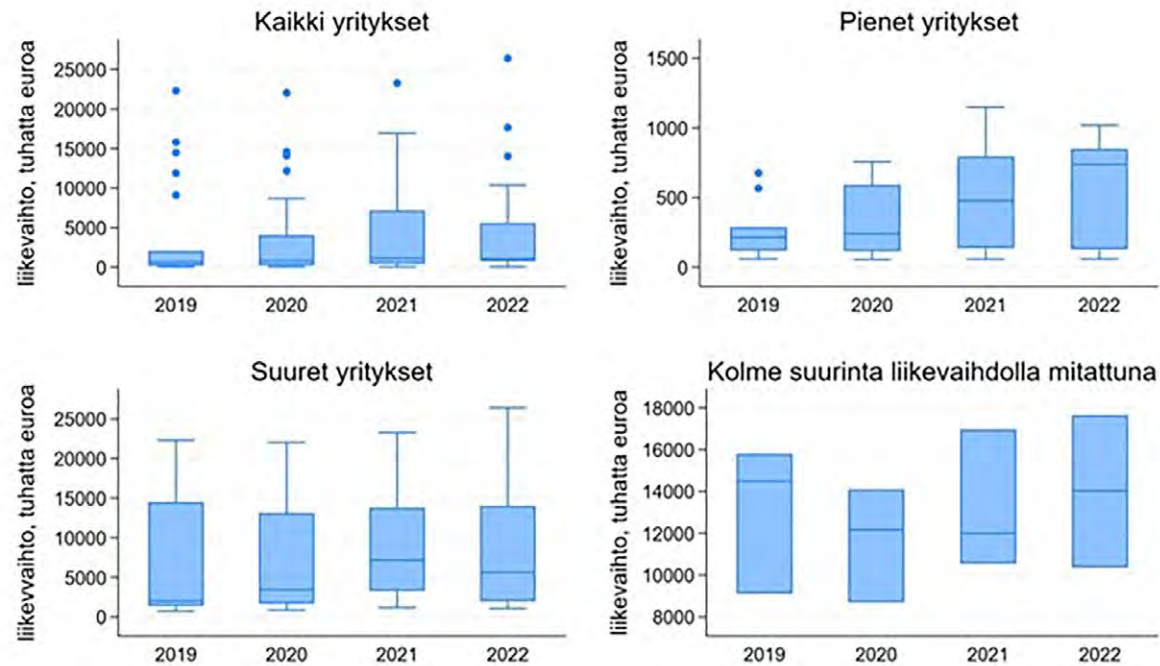

Kuvio 22. Yritysten henkilöstömäärä vuosien 2019–2022 välillä eriteltynä neljälle yritysryhmälle sisältäen äärihavainnot.

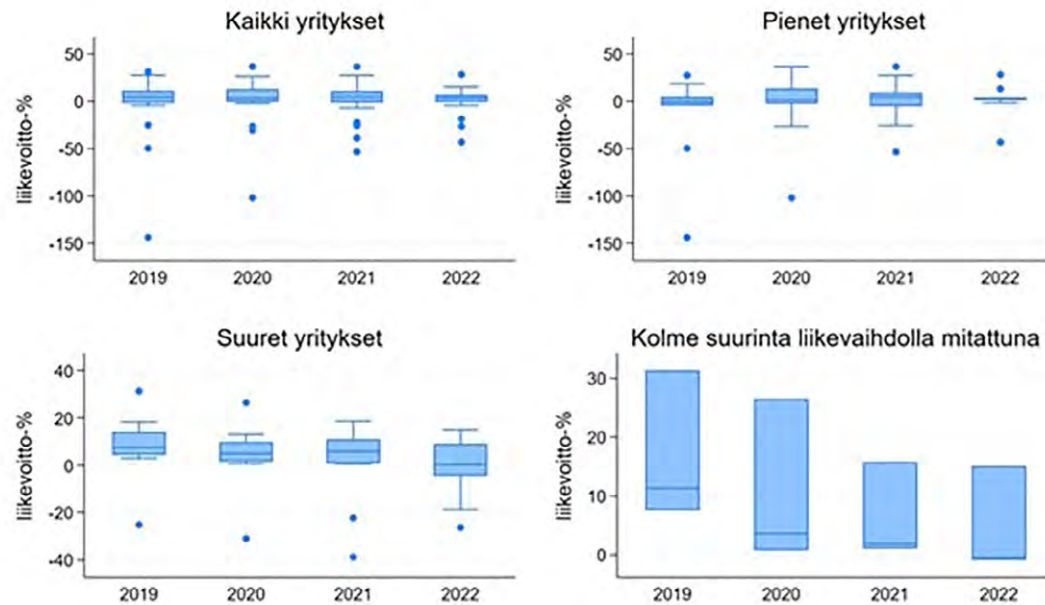
Viite: Sinisen palkin alareuna kuvaa 25. persenttiä, yläreuna 75. persenttiä ja palkin sisällä oleva viiva mediaania. Palkkien ylä- ja alapuolella olevien viivojen hakasten maksimirajat on laskettu seuraavasti: ylhäkanen $\leq p75 + 1,5(p75 - p25)$ ja alahakanen $\geq p25 - 1,5(p75 - p25)$. Yksittäiset pisteet kuvaavat äärihavainnoja. Yritykset on jaettu pieniin ja suuriin yrityksiin liikevaihdon mediaanin perusteella siten, että mediaani lukeutuu suuriin yrityksiin. Aineiston kolme suurinta yritystä on määritetty liikevaihdon perusteella sillä edellytyksellä, että niiden pääliiketoiminnan on arvioitu kuuluvan luonnonmarja-alaan ja niiden taloustiedot ovat saatavilla kaikille vuosille vuosien 2019–2022 välillä.

Kuvio 23. Yritysten liikevaihto vuosien 2019–2022 välillä eriteltynä neljälle yritysryhmälle sisältäen äärihavainnot, tuhatta euroa.

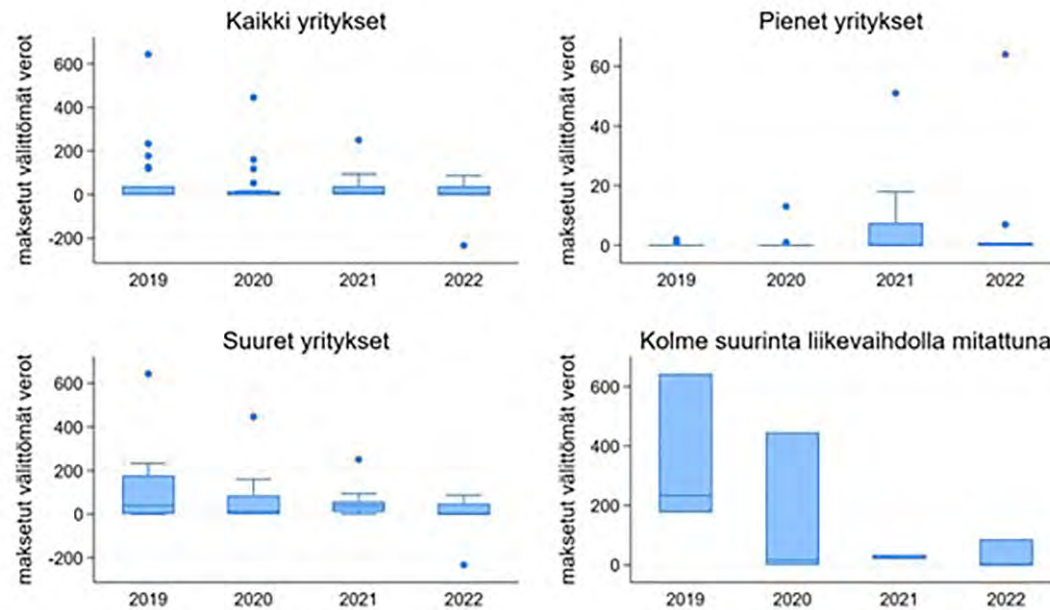
Viite: Sinisen palkin alareuna kuvaa 25. persenttiä, yläreuna 75. persenttiä ja palkin sisällä oleva viiva mediaania. Palkkien ylä- ja alapuolella olevien viivojen hakasten maksimirajat on laskettu seuraavasti: ylähakanen $\leq p75 + 1,5(p75 - p25)$ ja alahakanen $\geq p25 - 1,5(p75 - p25)$. Yksittäiset pisteet kuvaavat äärihavainnoja. Yritykset on jaettu pieniin ja suuriin yrityksiin liikevaihdon mediaanin perusteella siten, että mediaani lukeutuu suuriin yrityksiin. Aineiston kolme suurinta yritystä on määritetty liikevaihdon perusteella sillä edellytyksellä, että niiden pääliiketoiminnan on arvioitu kuuluvan luonnonmarja-alaan ja niiden taloustiedot ovat saatavilla kaikille vuosille vuosien 2019–2022 välillä.

Kuvio 24. Yritysten liikevoittoprosentti vuosien 2019–2022 välillä eriteltynä neljälle yritysryhmälle sisältäen äärihavainnot.

Viite: Sinisen palkin alareuna kuvaa 25. persenttiä, yläreuna 75. persenttiä ja palkin sisällä oleva viiva mediaania. Palkkien ylä- ja alapuolella olevien viivojen hakasten maksimirajat on laskettu seuraavasti: $\text{ylähakanen} \leq p75 + 1,5(p75 - p25)$ ja $\text{alahakanen} \geq p25 - 1,5(p75 - p25)$. Yksittäiset pisteet kuvaavat äärihavainnoja. Yritykset on jaettu pieniin ja suuriin yrityksiin liikevaihdon mediaanin perusteella siten, että mediaani lukeutuu suuriin yrityksiin. Aineiston kolme suurinta yritystä on määritetty liikevaihdon perusteella sillä edellytyksellä, että niiden pääliiketoiminnan on arvioitu kuuluvan luonnonmarja-alaan ja niiden taloustiedot ovat saatavilla kaikille vuosille vuosien 2019–2022 välillä. Liikevoittoprosentti kuvaa liiketuloksen suhdetta liikevaihtoon.

Kuvio 25. Yritysten maksamat tuloverot ja muut välittömät verot vuosien 2019–2022 välillä eriteltynä neljälle yritysryhmälle sisältäen äärihavainnot, tuhatta euroa.

Viite: Sinisen palkin alareuna kuvaa 25. persenttiä, yläreuna 75. persenttiä ja palkin sisällä oleva viiva mediaania. Palkkien ylä- ja alapuolella olevien viivojen hakasten maksimirajat on laskettu seuraavasti: ylhäkanen $\leq p75 + 1,5(p75 - p25)$ ja alahakanen $\geq p25 - 1,5(p75 - p25)$. Yksittäiset pisteet kuvaavat äärihavainnoja. Yritykset on jaettu pieniin ja suuriin yrityksiin liikevaihdon mediaanin perusteella siten, että mediaani lukeutuu suuriin yrityksiin. Aineiston kolme suurinta yritystä on määritetty liikevaihdon perusteella sillä edellytyksellä, että niiden pääliiketoiminnan on arvioitu kuuluvan luonnonmarja-alaan ja niiden taloustiedot ovat saatavilla kaikille vuosille vuosien 2019–2022 välillä. Välittömät verot sisältävät yhteisöveron ja muut välittömät verot.

Lähteet

Virallis- ja kirjallisuuslähteet

Bertelsmann Stiftung (2009). Handbook for Measuring Regulatory Costs. Gutersloh.

Dhaka Principles for migration with dignity (2011). Institute of Human Rights and Business. https://dhakaprinciples.org/images/uploads/dhaka-principles-translations/DPs_-_Finnish.pdf

European Commission (2007). Models to reduce the disproportionate regulatory burden on SMEs. Report of the Expert Group. Brussels, Belgium.

Hallituksen esitysten laatimisohteet. Opas hyvien esitysten kirjoittamiseen. <http://helo.finlex.fi/>.

HaVM 19/2017 vp - HE 80/2017 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi kolmansien maiden kansalaisten maahantulon ja oleskelun edellytyksistä kausityöntekijöinä työskentelyä varten sekä kolmansien maiden kansalaisten maahantulon ja oleskelun edellytyksistä yrityksen sisäisen siirron yhteydessä ja eräiksi niihin liittyviksi laeiksi.

HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussääntösten muuttamisesta.

HE 157/2000 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle työsopimuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 142/2003 vp. Hallituksen esitys laiksi eduskunnalle työneuvostosta ja eräistä työsuojelun poikkeusluvista ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 80/2017 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi kolmansien maiden kansalaisten maahantulon ja oleskelun edellytyksistä kausityöntekijöinä työskentelyä varten sekä kolmansien maiden kansalaisten maahantulon ja oleskelun edellytyksistä yrityksen sisäisen siirron yhteydessä ja eräiksi niihin liittyviksi laeiksi.

HE 252/2020 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kolmansien maiden kansalaisten maahantulon ja oleskelun edellytyksistä kausityöntekijöinä työskentelyä var-
ten annetun lain muuttamisesta.

HE 42/2021 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi luonnontuotteita keräävien
ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta sekä Harmaan talouden selvitysyksiköstä
annetun lain 6 §:n muuttamisesta.

HE 215/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi työsopimuslain 1 luvun
1 §:n ja merityösopimuslain 13 luvun 15 §:n muuttamisesta.

HE 244/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle kaupparekisterilaiksi ja elinkei-
notoimintalaiksi sekä eräksi niihin liittyviksi laeiksi.

Hedberg, C., Axelsson, L. ja Abella, M. (2019). Thai berry pickers in Sweden –
A migration corridor to a low-wage sector. *Delmi report* 2019:3. Tukholma.

Kairinen, M. (1998). Perussuhdeteoria ja työoikeus. *Lakimies* 2/1998, s. 193–210.

Kanniainen, V., Määttä, K. ja Timonen, P. (1996). Oikeustaloustiede. Johdantoa lähes-
tymistapoihin ja käsitteisiin. Teoksessa Kanniainen, Vesa – Määttä, Kalle (toim.),
Näkökulmia oikeustaloustieteeseen. Tampere, s. 11–45.

Komiteanmietintö 1992:3. Perusoikeuskomitean mietintö. Oikeusministeriö. Valtion
painatuskeskus.

Koskinen, S. (2007). Työntekijä vai yrittäjä. Konkreettisten rajanvetojen esittelyä ja
arviointia. *Edilex* 2007/32.

LaVM 5/1974 vp. Lakivaliokunnan mietintö vahingonkorvausta koskevasta
lainsäädännöstä.

Määttä, K. (2015). Velvoitteidenhoitoselvitykset harmaan talouden torjunnassa.
Edilex-sarja 2015/18.

Määttä, K. (2016). Oikeustaloustieteen perusteet. Toinen painos. Edita.

Määttä, K. (2017). Elinkeinonharjoittajien välisten sopimussuhteiden sääntelystä.
Edilex 2017/42.

Määttä, K. ja Tala, J. (2015). Mitä sääntely maksaa – Sääntelytaakan ja lainsäädännön kustannusten tarkastelua. Edilex.

Ogus, A. (1995). Rethinking Self-Regulation. *Oxford Journal of Legal Studies* 15(1), 97-108.

Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 2/1993. Perusoikeustyöryhmän muistio. Oikeusministeriö.

Posner, R.A. (2001). Antitrust Law. Second edition. The University of Chicago Press.

Ruokavirasto (2022). Marsi 2022 – Luonnonmarjojen ja sienten kauppaantulomäärät vuonna 2022. <https://www.ruokavirasto.fi/globalassets/viljelijat/tuet-ja-rahoitus/marsi-2022-raportti.pdf>

Rämö, A-K., Kerkelä, L. ja Horne, P. (2014). Marjojen, sienten ja yrttien kaupallinen hyödyntäminen Pohjois-Karjalassa ja Kainuussa. PTT työpapereita 163. Pellervon taloustutkimus PTT.

Samson, A. (ed.) (2023). The Behavioral Economics Guide 2023. <https://www.behavioraleconomics.com/be-guide>.

Saraviita, I. (2001). Yrittäjyyden perusoikeussuoja. Edilex.

Seikkula, M. (2024). Luonnonmarjojen ylirajainen poliittinen talous. *Politiikasta -lehti* 28.3.2024. Saatavilla: <https://politiikasta.fi/luonnonmarjojen-ylirajainen-poliittinen-talous/>

Statens Offentliga Utredningar (2024). Betänkande av Utredningen om en behovsprövd arbetskraftsinvandring. SOU 2024:15. Tukholma.

Työtäpaturma- ja ammattitautilaki 24.4.2015/459. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150459>

Turtiainen, M. ja Rantala, P. (2020). Onko mustikoiden ja puolukoiden poiminta Suomessa tehostunut thaimaalaisten poimijoiden myötä? *Maaseutututkimus* 28(2), 61–82.

Tversky, A. ja Kahneman, D. (1974). Judgments under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science* 185, 1124–1231.

TyVM 24/2022 vp - HE 215/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi työsopimuslain 1 luvun 1 §:n ja merityösopimuslain 13 luvun 15 §:n muuttamisesta.

Työ- ja elinkeinoelämän julkaisuja 45/2010. Itsesääntely ja yhteiskuntavastuu. Kilpailukyky. (Kaisa Sorsa)

Vaara, M. (2015). Luonnonmarjojen käyttö kotitalouksissa ja teollisuudessa. Teoksessa Salo, K. (toim.). Metsä. Monikäyttö ja ekosysteemipalvelut. Luonnonvarakeskus, Helsinki. 139–142.

Verohallinnon ohje. Yritystoiminta, tulonhankkimistoiminta ja harrastustoiminta henkilöverotuksessa. 25.1.2019, Dnro VH/417/00.01.00/2019.

Verohallinnon ohje. Luonnontuotetulojen verotus. 15.12.2020, Dnro VH/8400/00.01.00/2020.

Wacklin, S. (2022). Arvoketjuja vahvistamalla volyyymia luonnontuotealalle. TEM toimialaraportit 2022:5.

Wingborg, M. (2023a). Skuldsättning av bärplockare i Sverige – Förslag om att införa Employer Pays Principle. ETI Sverige, Tukholma.

Wingborg, M. (2023b). Skysta skogsbär – Sex reformer för bättre arbetsvillkor och en bärkraftig bärbransch. Arena idé rapporter, Tukholma.

Haastattelut

Auvinen, A-K. 2024. Yhteiskuntasuhdejohtaja. Valio Oy. Haastattelu 4.3.2024

Bartosiewicz, A. 2024. Oikeudellinen asiantuntija. Migrationsverket. Haastattelu. 4.3.2024

Dalla Valle, L. 2024. Toimitusjohtaja. Dalla Valle Oy. Haastattelu 5.3.2024

Gustafsson, T. 2024. Toimitusjohtaja. Marja Bothnia Berries Oy, Haastattelu 29.1.2024

Hiekkamies H. 2024. Vastuullisuusjohtaja. Valio Oy. Haastattelu 4.3.2024

Haapasaari, S. 2024. Ihmiskauppa ja työperäinen hyväksikäyttö, Vastuullisuus-
asiantuntija. Heuni. Haastattelu 16.2.2024

Huru, N. 2024. AVI. Pohjois-Suomen aluehallintovirasto, työsuojelun vastuualueen tarkastaja. Haastattelu 23.2.2024

Isoniemi, S. 2024. Rikoskomisario. Poliisi. Haastattelu 12.3.2024

Jäske, T. 2024. Vastuullisuusjohtaja. Kesko Oyj. Haastattelu 6.2.2024

Kantola, M. 2024. Myynti- ja vientipäällikkö. Marja Bothnia Berries Oy, Haastattelu 29.1.2024

Klementti, K. 2024. Viestintäpäällikkö. Valio Oy. Haastattelu 4.3.2024

Kristo, J. 2024. Neuvonantaja. Polarica Oy. Haastattelu 1.2.2024

Kvissberg, L. 2024. Vastuullisuuspäällikkö. Lidl Suomi ky. Haastattelu 9.2.2024

Kortelainen, H. 2024. Rikosylikomisario. Poliisi. Haastattelu 12.3.2024

Lehtiniemi, P. 2024. Toimitusjohtaja. Petri Lehtiniemi Oy. Haastattelu 30.1.2024

Lyijynen, K. 2024. Ylitarkastaja, Joutsenon vastaanottokeskus. IUAJ. 12.3.2024

Marttinen, J. 2024. Johtaja. Harmaan talouden selvitysyksikkö. Haastattelu 7.3.2024

Mattila, P. 2024. Tutkimuspäällikkö. Kilpailu- ja kuluttajavirasto. Haastattelu 7.3.2024

Niemelä, M. 2024. Apulaisjohtaja. Harmaan talouden selvitysyksikkö. Haastattelu 7.3.2024

Nisonen, P. 2024. Hankintajohtaja. Oy Karl Fazer Ab. Haastattelu 1.2.2024

Nybondas, K. 2024. Toimitusjohtaja. Maaseudun Työnantajaliitto. Haastattelu 26.2.2024

Ollus, N. 2024. Johtaja. Heuni. Haastattelu 16.2.2024

Onkamo, M. 2024. Toimitusjohtaja. Polarica Oy. Haastattelu 1.2.2024

Partanen, B. 2024. Toiminnanjohtaja. Arktiset Aromit Oy. Haastattelu 17.1.2024

Rautio, K. 2024. Hankintajohtaja. Valio Oy. Haastattelu 4.3.2024

Ristaniemi, S. 2024. Ryhmäpäällikkö. S-Ryhmä, SOK Marketkauppa. Haastattelu 5.2.2024

Salminen, H. 2024. Hankintapäällikkö. Saarioinen Oy, Haastattelu 29.1.2024

Siliämaa, A-M. 2024. Sustainable Sourcing Manager. Oy Karl Fazer Ab. Haastattelu 1.2.2024

Teinilä-Kurvinen, J. 2024. Vastuullisuuspäällikkö. Kesko Oyj. Haastattelu 6.2.2024

Vasama, R. 2024. Sopimusasiantuntija. Teollisuusliitto. Haastattelu 16.2.2024

Vasunta, V. 2024. Toimitusjohtaja. Kiantama Oy. Haastattelu 20.2.2024

Lyhenteet

AVI	aluehallintovirasto
EVL	laki elinkeinotulon verottamisesta (360/1968)
HaVM	hallintovaliokunnan mietintö
HE	hallituksen esitys
julkisuuslaki	laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999)
kausityölaki	laki kolmansien maiden kansalaisten maahantulon ja oleskelun edellytyksistä kausityöntekijöinä työskentelyä varten (907/2017)
KKO	korkein oikeus
KPL	kirjanpitolaki (1336/1997)
LaVM	lakivaliokunnan mietintö
marjalaki	laki luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta (487/2021)
MVL	maatalouden tuloverolaki (543/1967)

PL	Suomen perustuslaki (731/1999)
RL	rikoslaki (39/1889)
tilaajavastuulaki	laki tilaajan selvitysvelvollisuudesta ja vastuusta ulkopuolista työvoimaa käytettäessä (1233/2006)
TN	Työneuvosto
TSL	työsopimuslaki (55/2001)
TVL	tuloverolaki (1535/1992)
TyVM	työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan mietintö
VahL	vahingonkorvauslaki (412/1974)
vp	valtiopäivät
yrittäjänsuojalaki	laki elinkeinonharjoittajien välisten sopimusehtojen sääntelystä (1062/1993)

Verkkajulkaisu
ISSN 1797-3562
ISBN 978-952-327-929-2

Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi